

STILLE TOERNOOIEN

DOOR

ALBERT VERWEY

AMSTERDAM

W. VERSLUYS

1901

VAN DENZELFDEN SCHRIJVER

VERZAMELDE GEDICHTEN 2de druk (*ter perse*)

AARDE

DE NIEUWE TUIN

HET BRANDENDE BRAAMBOSCH

DAGEN EN DADEN Nieuwe Gedichten (*ter perse*)

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT Treurspel

TOEN DE GIDS WERD OPGERICHT

EEN INLEIDING TOT VONDEL

NEDERLANDSCHE DICHTERS BEHALVE VONDEL

GEDICHTEN VAN JONKER JAN VAN DER NOOT

DICHTERS VERDEDIGING Shelley en Sidney vertaald

STILLE TOERNOOIEN

DOOR

ALBERT VERWEY

AMSTERDAM
W. VERSLUYS
1901

VOLK EN KATHOLICISME

I

Nu ik bedenk over welk boek of welke gebeurtenis, als belangrijkst in het geestelijk leven van de laatste maanden, ik dit keer schrijven zal, treft het mij dat er geene zijn overeenkomstig in belangrijkheid met den hartstocht waarvan men toch door geringere uitingen voelt dat deze tijden zijn vervuld. Want de waarheid is dat men geen bezoek aan een vriend kan afleggen zonder dat er oogenblikken komen waarin men elkander aanziet met kloppend hart en benevelde oogen om den ernst dien men voelt bonzen achter glimlach en aarzeling bij schijnbaar klein verschil van meeningen; de waarheid is dat men geen dagblad kan lezen in zijn binnenkamer zonder den dreun van de

stoeten te hooren die den geringsten woorden-tweespalt zullen waarmaken tot één ontzettende werkelijkheid: en de waarheid is ook dat ernst noch ontzetting het kenmerk zijn van de hedendaagsche daden en literatuur.

Ieder weet dat men lang genoeg de politiek van Europa en Amerika waar kan nemen zonder ergens iets optemerken dan weerstrijd van groote geldbelangen, en dat men in zeer lage sferen moet dalen om de werkelijke belangen van de menschheid aan het werk te zien in de bladen en bonden van de arbeiders. Evenzoo: dat men met de aristokratie van den geest jaren lang vertrouwd kan zijn voor men dien strijdenden geest komt te voelen waartegenover op *dit* oogenblik alle aristokratisme negatie is zonder meer.

Daden en literatuur, voorzoover er iets groots aan is, gaan om buiten dien hartstocht waar de toekomst door gevormd zal worden. Die hartstocht zelf heeft groote daden en groote literatuur nog zeldzaam voortgebracht.

II

Een klein bewijs van hoe die hartstocht letterkundige kringen beroert zonder er toch nog tot duurzame uiting te geraken, is het twist-geschrift van Juni en Juli 11. in *De Kroniek*. Bauer, de schilder, onder den indruk van de kroningsfeesten te Moskou, schreef dat hij gejuicht had voor een man die de wereld zulk een schouwspel gaf. P. L. Tak, de redacteur, maakte daartegen de opmerking dat hij liever zou zien dat de Tsaar zijn volk wat meer ontwikkelde. Dit was voor Alphons Diepenbrock, den dichterlijk-wijsgeerigen musicus, die zijn droom van een aristokratisch en intellectueel katholicisme zoo hoog draagt dat hij er niet dan in verheven stemmingen aan reiken kan, en zoo altijd bij zich dat hij gevaar loopt hem door het meest alledaagsche te zien gekreukt, — aanleiding zich heftig tegen de idyllische volksvereering en vóór de overgeleverde liefde tot het Tsaar-dom uittespreken.

Het belangrijke was nu dat week aan week de meest verscheiden pennen bedrijvig waren

met deze tegenstelling of een deel ervan aan de eene of de andere zijde aantevallen of te verdedigen. Geen van de strijders natuurlijk vleide zich met de meening dat zijn mede-hulp in de kolommen van het weekblad beslissend was: schrijvers-trots trad op den achtergrond, schrijvers-kunde, schrijvers-geest vooral waren niet het opmerklijkste: ieder was aangevlogen ter verdediging van zijn «zaak».

Of het de vraag van Bauers juichen was? Niemand geloofde het. Volk tegen Tsaar-dom. De liefde voor de Aarde, tegen de liefde voor den Hemel. Het was de heele nieuwe levensleer — nieuw: een paar eeuwen zijn weinig als het er om twintig gaat — de nieuwe levensleer tegen het oude, het middeleeuwsche geloof. Heeft dit laatste dan nog zijn bewonderaars? Ik geloof niet dat allen zoover gaan dat zij de werkelijkheid volhouden van de christelijke verbeeldingen; maar de een mag in het wijsgeerig en hierarchisch stelsel van de Kerk in de middeleeuwen de beminde woning van zijn geest, de ander in haar beelden en verbeeldingen het schoonste feest voor zijn gevoel,

een derde in aard en zede van het leven in die tijden den droom zien waarnaar hij verlangde in de ontgoocheling die volgde op den roes van de grove burgerlijke maatschappij; redenen genoeg voor geestdriftige bewondering zijn er in dit nog door geen schepping van den nieuwen tijd beschaduwde gewrocht van joodsch-griekscheuropeeschen geest.

De Kerk staat nog, en de meest-onmiddelijk werkzame afdeeling van de soldaten van het nieuwe leven, de sociaal-democraten meen ik, weten wel dat háár onmiddelijke organisatie de wel-toegeruste vijand is dien zij na de nederlaag van alle andere overgeleverde grootheden zullen hebben te verslaan. Die toekomst-strijd, in België al eenigszins zichtbaar, heeft in bovengenoemd twistgeschrijf, in het geestelijke, een verkleind beeld gehad.

III

De zaak is dat men zich niet verbazen moet, nu álle leven in Europa weer bloeien gaat, ook het Katholicisme nog eens in bloei te zien. Zij

die niet zoozeer den groei van het leven als wel dien van hun eigen idee in het oog houden, spreken van achterlijk en begrijpen niet dat een idee aan de hunne vijandig, een idee die ook werkelijk en blijkbaar haar schoonsten bloei achter zich heeft, toch altijd weer werkelijk en blijkbaar bloeien kan. Men behoeft de portretten van een Willem den Zwijger en een Filips den Tweeden (beide door Moro, meen ik) maar gezien te hebben, het eerste 't bloeiende en bladstille vertrouwen op een toekomst van blijder leven, het tweede de lijk-bleeke grandezza van de stervend onverwonnen gedachte: om te weten dat ideeën van toekomst en van verleden levende schepselen voor elkaar kunnen zijn. Waren, naderbij en kleiner, Thorbecke en Groen van Prinsterer niet vrienden, en de één een levende werkelijkheid, de ander een stervende verstelseling? Ons gaat het ook zoo, nietwaar? Wij hebben gemeend, in den aanvang, na den triomf van het liberalisme, dat een andere dan de idee van het nieuwe leven voorgoed had afgedaan. En wat gebeurde er? Terwijl wij opgroeiden, levend en vol levens-

lust, groeiden naast ons op, onze vrienden, bloedwarme menschen als wij, de helden, «edel en tenger van geestelijkheid», van de gestorven gewaande idee. Het Katholicisme hêrleefde, en — wij beminden het. Wij beminden het in zijn vaandragers, in die enkelen, kunstenaars of wijsgeeren, die wij tot de puursten en edelsten rekenden van de Aristokratie van den geest. Hebben wij ons verbaasd toen wij merkten wie zij waren? Wij verbaasden ons niet toen zij zich in kunst uitten. Waarom dan wel nu zij het zich in meeningen doen?

Zien wij waar onze gemeenschap ligt. — Juist, in de eerste plaats, in dat Leven dat opbloeit in beiden. In de sympathie die wij voelden, in de schoonheid die wij deelden. En — en dit is zeker lang een sterke band geweest — in een gemeenschappelijken haat. Nú nóg is het feit dat kunstenaars en wijsgeeren samenhoudt, dat hen doet schromen zich van elkaar te scheiden om bijkomend onderscheid, de haat dien zij gemeen hebben tegen de platheid van onzen tijd. O welk een vóór alle andere onontkombaar feit is dit: dat wij haten, gezamenlijk

haten dat wat, al wat, groot schijnt, zich heeft groot gemaakt, zich op een plaats gesteld in deze burgerlijke maatschappij. In regeering en onderwijs, in kunst en leefwijs, overal zien wij dat van gezag zijn wat naar ons aller onverdeelde meening laag, ploertig, onbeduidend, middelmatig is. Daarin ligt onze Eenheid dat wij allen zonder uitzondering haters zijn van de grootheden van dezen tijd.

Maar van daaraf begint nu ons onderscheid. Wie het Heden haat heeft maar één keus van liefhebben. Verleden, of Toekomst heet die keus. Verleden of Toekomst, en die beiden genomen in, sinds eeuwen reeds, hun konkrete vormen: wat zeggen zij anders dan de Katholieke Kerk of het Volk.

Dat is de groote traditie: het Katholicisme. Een andere heeft Europa niet. Dat is de Toekomst, de eenig-zichtbare, vol van mogelijkheid en leven: het Volk dat alle toekomst zal zijn.

Deze splitsing eenmaal uitgesproken, is de scheiding onvermijdelijk. Wij, de afstammelingen van het Protestantisme, nú de verdedigers van het Nieuwe Leven, staan als eenmaal Willem

de Zwijger voor de gezanten van Filips in Geertruidenberg, en «Niets zonder het Volk!» zeggen we hem na. En het antwoord van onze vrienden, als toen van die gezanten, zal moeten wezen: «Niets zonder de Katholieke Kerk!»

IV

Toen de Kerk in de Middeleeuwen de Gehoorzaamheid die het Geloof is door deed dringen in staat en leven, toen wendde zij tot den bouw van die maatschappijen het eenige cement aan waar maatschappijen mee worden gebouwd. Geen maatschappijen zijn mogelijk als het mindere zich niet aan het meerdere onderschikt. En terwijl zij de breinen gevangen nam door de Idee van een God die Vader, Zoon en Geest was, en de verbeeldingen bond door het drama van zondenval en verzoening, regelde zij door haar stelsel van bemiddeling, de ongebrokenheid van de priesterlijke wijding, en streng-gereguleerde reeks van goede werken, van hoog tot laag de levens van gees-

telijke en leek. En geen gevaar was er dat zij, die biecht en mysteriën en al de wijdingen van het gezelschappelijk leven voor haar vrienden en ban en inderdict voor haar vijanden in handen had, voor het voortduren van die gehoorzaamheid niet zou doen wat zij kon.

Ieder weet hoelang zij haar behouden heeft. — Gehoorzaamheid wordt altijd gegeven aan wien men zijn meester weet. Toen de breinen, den stroom van het Humanisme volgend, het abstracte Dogma toetsten aan het tastbare Bijbelboek, — Luthers groot hart angstig klopte naar een gemeenschap die niet één ceremonie hem meer geven kon, — toen de bemiddeling onnoodig bleek, de wijding geen slecht man goed maakte, de Genade, Christus' in zichzelf gevoelde verzoening, de verdienste ontnam aan de goede werken, en biecht, ban en verdoemenis zonder indruk bleek, gehanteerd door niet langer gevreesde machten, — toen sprak het vanzelf dat de gehoorzaamheid van de volken ging toevallen aan andere geesten en andere overheden dan de Katholieke Kerk.

Luther en Calvijn, roomsche en onroomsche

Katholicisme, dat zich extatisch nog eenmaal sterk maakte aan zijn eigen dogmatiek?

De strijd is gestreden. Voor de bron van alle christenen is de bron van al wat leeft, de Natuur in de plaats gesteld. De Liefde tot het Leven, de Gehoorzaamheid aan zijn eischen, het Geloof in zijn heerlijkheid bezielt allen die leden ook onder dien laatsten menschendwang. Vrijwillig, uit nieuwe gehoorzaamheid, vesten wij de toekomstige maatschappij. Weer is 't het Katholicisme — wat anders zou het ook? — dat er tegen strijdt. En het wapen? Het wapen is dat wat ook wij haten in de nieuwere samenleving. De gelijkheid, niet voor allen, maar voor enkelen, die *zij* noemen, kortweg: gelijkheid, en zeggen: ziedaar uw beginsel. De platheid en ploertigheid, die de macht geeft aan de middelmaat, aan het geld, aan de vuisten, aan de smakelooze weelde, aan de eigenbaat die het volk ontzenuwt, ontzedelijkt en vermoordt. Die de schoonste resten van vroegere eerbiedwaardigheid grondwettig vernarrekapt, de edelste opwellingen van de volken parlementair verschaalt. Dat zijn zijn wapenen.

Vorsten en Burgerijen trokken de gehoorzaamheid van de wereld aan zich.

Slecht zou het er toen met de Kerk van Rome hebben uitgezien, als Loyola niet haar soldaat en Filips van Spanje haar beschermer geworden was.

Luther en Loyola. Zooals Luther in angst van lichaam en geest onmiddellijke gemeenschap met een God zocht, en haar vond in de onverslaanbare zekerheid van een Genade die hem geworden was en een verzoening door den kruisdood van Christus, — zoo zonk Loyola in extatischen zielsnood neer op de trappen van een kerk van Manresa, toen het mysterie van de Drieëenheid, in de gedaante van drie toetsen door hem werd aangeschouwd, toen de Moedermaagd zooals de Kerk haar kende in een vizioen hem verscheen.

Een gemoedservaring bij den germaanschen hervormer, een verbeeldingsextase bij den spaanschen kerk-soldaat — lag het verschil van wezen niet in dezen aanvang: het gemoed van het Volk dat nieuwe kracht dronk uit de bron van alle christenen, — de verbeelding van het

Wij antwoorden dat wij niets daarmee van doen hebben. Wij die niet verlangd hebben de gelijkheid van enkelen tot meerdere ongelijkheid van de anderen; wij die niet begeerd hebben uit het volk de middelmatigheid, maar het hoogste en het diepste: de aristokratie van den geest, en het koningschap van het gevoel dat bij het volk alleen veilig als water koel in diepe wellen is: op hogere toppen, in diepere schachten wijlen wij dan waar *dit* wapen reikt.

Dat het geloof aan de Schoonheid van het Leven, aan zijn komst, aan zijn onafwendbaarheid, uit het diepst van het volk opwellend door de monden van zijn geloovigsten spreken zal; — dat de gehoorzaamheid aan de Noodzakelijkheid van het Leven als een nieuwe vrijheid de volken ontbinden, als een nieuw cement ze vereenen zal, — dät gelooven wij.

En zoo zeker als wij weten dat het beste van ons allen dät is wat de plebejers onder onze voorvaders ons hebben meegegeven, zoo zeker vertrouwen wij dat dit laagste eens het hoogste zal zijn.

V

Nu wij zoover gekomen zijn past het een blik terug te slaan op de jaren die wij gezamenlijk zijn doorgegaan, en in dat overzicht de vraag te beantwoorden of wij die gedurende die jaren in eendrachtigen samengang dit geslacht hebben vertegenwoordigd, ook gescheiden, ook strijdende, de vertegenwoordigers ervan kunnen zijn.

Laat ons zien hoe het verleden was.

Ik heb elders reeds aangetoond hoe de bezieling die Europa dreef, nu haast anderhalve eeuw geleden, om, nu niet van een traditie uit, maar uit het diepst gevoel van natuur en leven, andere kunst, andere wijsbegeerte en ten slotte ook andere maatschappijen te baren, niet in de eerste plaats van Nederland is uitgegaan. Terwijl de liefde voor een gelukkige werkelijkheid het eerst-wordende duitsche volk aangreep in Goethe, en die midden-uit en hoogboven het klein-steedsche kleine-statendom een kunst voor de wereld schiep die in eersten aanleg even groot als natuurlijk was, heeft óns

óndergaand vaderland op ééne wijs van zijn taaiheid, op een andere van een bemoedigende ontvankelijkheid blijk gegeven, maar op géén wijs zóo dat zijn stem over Europa in het koor van het nieuwe leven klonk. Bilderdijk, europeesch als geest bijna, bleef onder het oppervlak van het bloeiende en geurende duitsche leven dat hij miskende en hoonde, met de starre hardnekkigheid van een brein dat niet sterven kon bezig aan het in dorre begripstaal brengen van dat wijsgeerig-theologische stelsel dat stellig door zijn hartstocht en zijn eenheid nadert aan het geestelijk-grootste van toekomstige schepingen, maar in zichzelf toch niet meer dan de laatste abstraktie is waarmee het hollandsche protestanten-dom een nieuwe levenseenheid benaderen kon. Klein en zwak, van niet-geestelijken maar zinnelijken kant uitgaande, waren de stemmen en beeldjes waarmee een Van Alphen, een Feith, een Bellamy hun gevoel van een nieuwe wereld uitspraken, zonder door anderen dan landgenooten te worden gehoord.

De jaren na '15 waren van veel treuriger middelmaat. Niet gedragen door den trots,

kort te voren, den stormgolf van nieuw leven gedeeld te hebben; niet gesterkt door het besef van kracht en onafhankelijkheid dat in Engeland nawerkte en weldra zich uitte zou; bang en gelukkig tegelijk in een gevoel van door een vaderlijk koningschap huiselijk opgenomen hulpeloosheid; was er hier geen denken aan dat hollandsche kunst gelijknamig zou zijn met europeesche, vreesde men zelfs dat hollandsche geest luider klinken zou dan der vaderlandsche verdraagzaamheid geviel.

Men weet hoe er een eind aan kwam. Met den nieuwen lust die na '20 over Europa voer, die in Engeland onmiddelijk zijn helden had ook in dat aan de behoud-zieke regeeringen en instellingen weerbarstige dichterschap dat door Shelley's naam onsterfelijk zal zijn, — met dien nieuwen lust bewoog zich ook iets hier. Wetenschap, Geloof en Kunst vielen af van het tijdschrift dat de hollandsche middelmaat het kleingeestigst vertegenwoordigde. Was het ónze schuld dat wat in andere landen een groote strijd tegen staat en zede was, hier een klein kabaal tegen een overheerschend tijdschrift

moest zijn? Ook in de vroegere aandrift van europeesche begeerte, in 1793, waren de *Vaderlandsche Letteroefeningen* het lichaam van papier geweest waartegen Feith en Kantelaar, voormannen van het nieuwe leven, den strijd hadden begeerd¹⁾. Toen te vergeefs.

Nu zou het beter gaan. Al in 1819 komt Byrons naam voor in De Clercq's *Dagboek*²⁾. Byron; — Shelley zou eerst later, zou eerst door ons geslacht als de eerste, ook boven Byron, worden erkend. In Van Lennep's en Van der Hoop's werk verschenen de eerste pogingen om de magerheid van de begrippentaal waartoe onze poëzie geslonken was weer lichaam en leven te geven door invoering van de kleurige zinnelijkheid van de Romantiek. Potgieter, meer dan al zijn tijdgenooten op de hoogte van de europeesche letteren, voelde zich zeker dat daar een leven, een kleur, een klassiekheid waren, die hij huwen zou aan het beste van den vaderlandschen vorm.

¹⁾ Zie mijn opstel: *Toen de Gids werd opgericht*. N. Gids. II. 66 en de noot.

²⁾ Eerste Druk (niet in den handel). Dl. I. 116.

Withuys zal hij hebben opgemerkt onder de jongere, Loots onderscheidde hij onder de oudere tijdgenooten. Staring vooral, die niet den machtigen adem, maar wel de kleur en de conciesheid had van wie weten dat alle kunst in de eerste plaats zinnelijk, zoo mogelijk plastisch moet zijn. Dàt was het hoogvlak waarop hij blijven zou; het hoogvlak van waaruit Kloos later aanwees op welke steilere tochten de toppen van ons begeeren kunnen worden bereikt. Bakhuizen ving in de breede vouwen van zijn professorale toga, hij student nog, de hulde aan van dien professor die zoozéér stylist was, den edelen steen waarop zij hun proza-verlangens slepen, professor Geel. In hen — geholpen weldra door ernstige en breede zoekers en bouwers van kleurig proza, bemoedigd door de zangerigheid en natuurlijkheid van gelukkiger en meer werkelijkheidvolle verzen — was de kracht en de grootheid van een nieuw nederlandsch volk. Nog altijd, en misschien was dit een deugd van hen, steeg hun eerezucht niet tot het wedijveren met het buitenland. Ook door hen, in de *Vriend des Vaderlands* van

1835 ¹⁾, werd uitgesproken dat men natuurlijk met geen Byron gelijk kon staan. Maar wat deed het ertoe of zij streefden naar die betrekkelijke grootheid, als zij toch de stellige verlangden van werkelijk dichters en kunstenaars te zijn. De grootheid van Holland zooals het vroeger was. Als wij eerst maar weer dáárvan het gevoel hebben. En vast zoowel als vol waren de tonen en vormen waarin Potgieter een Hollander van voor twee eeuwen trachtte te zijn.

Weet gij wel wat er gebeurd was in Nederland waardoor uit dat Holland van voor twee eeuwen een element hergroeide dat tot Potgieters tijd toe was versmoord? Met den groei van het leven van '30, krachtiger nog nadat hier de bisschoppelijke hierarchie hersteld was, kwam ook het Roomsche volk weer aan het woord. Alberdingk Thijm was zijn woordvoerder. Cuypers zijn kunstenaar. En geenszins is het een toevallige gebeurtenis dat als een vreemde deling mij vraagt welke de twee monumentale

¹⁾ In een beoordeeling, geteekend P. P., van Van der Hoop's *Slot van Ysselmonde*.

werken zijn die kunstenaars hier tusschen '30 en '80 hebben voortgebracht, mijn antwoord is dat het Potgieter's *Florence* en Cuypers' Rijksmuseum zijn geweest.

VI

Zoo was het geslacht van voor '80 volkomen afgerond. Het nationale had gezegevierd. Het was zoo schoon gebleken dat men het Europa toonen kon. Zoo nationaal toch dat het de vraag is of iemand buiten Nederland het begrijpt. Zonder integaan op buitenlandsche invloeden die het Katholicisme bij ons versterkt hebben, kan gesteld worden dat er in zijn opkomst hier een nationale verheffing school. En zijn overwinning vertoonde zich in het monument dat Potgieter, de meest nationale Hollander, in zijn opstel *Het Rijksmuseum*, had begeerd.

Wat was er nu meer te doen? Bedenk dat Potgieter gestorven was, — dat het Rijksmuseum zelf een levend getuige bleef in hoeverre de kunst van onze ouderen nog meer op het nationale dan op het algemeene, op kunstige

saamstelling van geleerde onderdeelen dan op bezielde schepping van gevoelde geheelen was gegrond. Indien één ding zeker scheen dan was het dit wel dat dit geslacht en dus ook zijn kunst europeesch meer dan vaderlandsch, menschelijk meer dan geleerd zou wenschen te zijn.

Kleinere pogingen zijn voorafgegaan. Waarschijnlijk wel door de grootere uitbreiding van het onderwijs was het niet meer moeilijk in het bezit te zijn van een europeesche cultuurkennis. Een heel geslacht van gewezen theologen, nu publicisten, had zijn best gedaan ons in voeling te houden met het geestelijk leven van Europa. Veel meer dan vroeger kwamen herinneringen aan buitenlandsche dichters de weefsels vervroolijken ook van de groverssoortige poëzie. Men vervolgt allerlei kunstenaarsbestrevingen, van klank, van plastiek, in de verzen van kleinere dichters eenige jaren vóór 1880. Emants' *Lilith* was een datum, zoowel door inhoud als handwerk, in de nieuwere verzenkunst. Maar Jacques Perk was veel meer dan dat. Hij was een openbaring, zooals geen van

zijn tijdgenooten, gedrukt door het officieele gerijmel, nog verwacht hadden, de openbaring van een nieuwe, natuurlijke, europeesche poëzie. Hij stond evenver af van Potgieter, als Potgieter van Bilderdijk. Hij stond even dicht als Goethe bij de bron van alle dichterschap, de Natuur. Nu nog kan men niet zeggen dat Perk overtroffen is. Nu nog, heeft niemand geloof ik de idee van dezen onzen tijd zoo volkomen uitgedrukt: niet de Maatschappij: de Natuur.

VII

Maar de akker van dien tijd wachtte op bewerking. In veelvuldige vormen moest het zaad van die Idee uitschieten. En de man die de gaardenier van onzen tuin zou zijn bleek gevonden in Willem Kloos. *Veertien Jaar Literatuurgeschiedenis* heet het boek waarin hij de opstellen verzameld heeft die gedurende zooveel jaar, eerst in *Spectator* en *Amsterdammer-Weekblad*, daarna in *De Nieuwe Gids* de *leading articles* waren van de nieuwe partij. December 1879 is de dagteekening van het oudste.

Lilith en de Gids is de welsprekende naam ervan. Indien Kloos zich nooit anders geopenbaard had dan als de man van massieven stijl, nagelvaste logica, zekeren smaak en degelijke werk-methode die hij zich daar vertoont, — voor een jonge beweging zou het al meer dan wel zijn geweest. Meer dan aan een jong dichter doet hij er aan een volgroeiden Lessing denken en de heer Boissevain die toen het ongeluk had als Gids-schrijver door hem te worden te lijf gegaan, kon en kan zich verheugen in een onsterfelijkheid als die van wijlen den door Lessing terechtgestelden geheimraad Klotz.

Toch is het duidelijk dat tot aan het *In Memoriam Jacques Perk*, November 1881, Kloos' ideeën meer beduiden dan zijn persoonlijkheid. De stijl is een, misschien wel op dien van Dr. Doorenbos gevormde, zwaar van inhoud, knellend van wendingen, een door vooral niet luchtigen geest en vooral niet oppervlakkige karakter-eigenschappen doorbroken geleerden-stijl. Een andere toon schalt door het *In Memoriam*. De afkeers-uitingen tegen Beets en Ten Kate hadden in de vorige opstellen nog onvruchtbare mokke-

rijen kunnen lijken, van de kreten naar hoogere kunst en grootschere idee daarin wist men nog niet recht of zij echos waren dan wel het dof geklop van een nog gebonden stroom van leven-wekkende aandoening: maar nu is er geen twijfel meer. De aanval op de huiselijke poëzie is waardig, maar in die waardigheid van een onverbiddelijke bitterheid, — het vaststellen van de elementen die háár ontbreken en door Perk werden aangebracht zoo stellig mogelijk, en eindelijk de verheerlijking van Epipsychidion in eens voor de van hoop kloppende harten van jongeren waarmakend wat zij van de mogelijkheid van kunst die hoog-menschelijke aandoening zijn zou heerlijkst hadden gedroomd.

Het is een wonderbaar ding met aandoening. Schrijf welke gedachte gij wilt, ga van de hoogste tot de laagste, van de konkreetste tot de algemeenste — zoolang gij ze enkel schrijft om hun verstandswaarde, is uw stijl van een uniforme geslonkenheid. Wees dan aangedaan en het is of de klanken, diezelfde klanken waarmee gij in andere schikking uw hoogwijze leegte hebt uitgedrukt, het is of zij zwellen en glanzen

en gloeien en beven, vol en doorzichtig van beteekenis-volle ziel. Kloos is de kunstenaar van die aandoening. Van af dat In Memoriam heeft hij de ideeën van de nieuwe periode als levende, van aandoening gezwollen klanken doen stroomen over ons strijdend papier.

Zonder dat de een het den ander zeide werd op den datum van zijn verschijnen, door de weinige hier en daar verspreide jongeren en jongeren-vrienden het In Memoriam als een manifest beschouwd. En wat op dat oogenblik voor ons meer dan een manifest beteekende, dat was de belofte van het verschijnen van Perk's gedichten, vergezeld van, zooals wij al heel spoedig wisten, een Inleiding van Willem Kloos.

In de uitgave van Kloos' proza is die Inleiding vooraangesteld. Zij verdient die plaats. De zoetheid van den stijl en de helderheid van de denkbeelden zijn gelijkelijk onovertreffelijk. Die denkbeelden zelf het program van de Nieuwe-Gids-partij. Wat voor Perk de Natuur was, was voor Kloos de Aandoening. In hun verhouding tot de Aandoening wordt de aard van Kritiek

en Poëzie door hem blootgelegd: Kritiek een kunst en geen wetenschap; de kunst namelijk den lezer nader te brengen, voor hem te ontleden en hem te doen inzien de schoonheidsaandoening van den dichter en de elementen waardoor hij die heeft geuit. Poezië: beeldgeworden aandoening. Hoe men niet door een uiteenzetting, maar wel door beelding aandoening kan uitdrukken, hoe die beelden het doel zijn en het wezen van de dichterlijke verschijning, hoe die beelden, losgemaakt van het verband met de aandoening die hen heeft voortgebracht en opgevat als zelf een werkelijkheid, de figuren worden van een geest-doodende retoriek. Hoe een beeld niets is zonder die aandoening, een vorm niets zonder zijn gedachte; hoe Vorm en Inhoud één zijn, zoodat men Vorm-en-Inhoud ervoor schrijven moest. Herhaald wordt dan de aanval op de huiselijke, een beeld van een hartstochtelijker poëzie zooals Kloos zich die dacht aangewezen, en de bewering weerleid alsof de onverstaanbaarheid van een nieuwen dichter aan de verwardheid en niet aan de nieuwhed van zijn ideeën zou te wijten

zijn. In het tweede deel volgen dan na een uiteenzetting van Perk's verzen de bladzijden over het sonnet die de schoonste zijn die daar ooit over zijn gezegd.

VIII

Ieder die de Kronieken gelezen heeft kan inzien dat zij niets zijn dan dit program, uitgewerkt, en toegepast op oudere en nieuwere nederlandsche literatuur. Zoodra Kloos het geschreven had was dit zijn voornemen. De beginselen van de Inleiding populariseeren werd zijn bezigheid. Dat zijn de artikelen die hij als Sebastiaan Sr. voor het Amsterdammer-Weekblad geschreven heeft. Een grootere stand was toen nog niet mogelijk. Men moest zich getroosten, in een houding waarin men zich niet geheel vrij gevoelde, op leesbaren en populaireren trant te schrijven voor een nog door geen enkele gezonde uiting gevormd publiek. Vandaar het zooveel kleinere van die paar opstellen. Kloos schreef ze in afwachting dat hij spreken kon.

Dat kon hij in 1885. 1 October verscheen

het eerste Nieuwe-Gids-nummer. 1 December
Kloos' eerste Literaire Kroniek.

Van de Kronieken is het niet noodig ze stuk voor stuk aantewijzen of ideeën of proza te beoordeelen. Kloos' grootste creatie zijn niet de Kronieken, maar is de figuur van den Kroniek-schrijver geweest.

De figuur van den Kroniek-schrijver.

In zijn eerste opstellen had hij groote ideeën opgesteld. Een ideale Eenheid van het Leven zooals de Grieken die toonden, was zijn ideaal geweest. Over al de eeuwen heen van Christelijkheid — tegen het Christendom bleef hij altijd over staan — had hij gegrepen naar het Griekendom. Op een vertaling van een stuk van Aeschylus door Dr. Burgersdijk was hij met liefde ingegaan, op een boek met *Frauen-gestalten der Griechischen Sage und Dichtung* had hij attent gemaakt. Zelf beproefde hij eenige malen de konstruktie van een grieksche tragedie in antieke maat. Maar de Idee week bij hem voor de Persoonlijkheid. De eisch van den tijd was een groot kritikus. Met Huet meet hij zich in een artikel over den dichter Honigh.

De Koning der Nederlandsche Kritiek schijnt hem de bekleeder van een waardigheid die hij verlangen kon op zich te zien overgaan. In de eerste Kroniek komt die uitmuntende karakteristiek van Huet voor die later door een uitmuntender bladzij in de Kroniek over Hofdijk zou worden aangevuld.

Kloos had de verbeelding die hoog vloog en persoonlijk was, die zich ook een praktische en ondichterlijke werkzaamheid niet anders kon voorstellen dan als een door hem vorstelijk en kroondragend te voeren bedrijf.

Dat was zijn schepping van Kroniekschrijver: de kroondrager die ten troon zat, gesceperd, hoog, in de laaiing van zijn kritische bliksems, en die zoo zijn arm voor daad, zijn mond voor meening te loom bleek, heerschte door een gebaar.

Lees den eersten zin van de eerste Kroniek maar eens. Iets te zwaks, iets te groots is in dien opzet van weinig woorden. Maar eerst draagt en dan vult hij hem. Zijn gevoel, zijn wil, zwelt het oordeel tot orakel; het gebaar tot banvloek aan, en sprekende heft zich zijn hoofd, ver-

krachtigt zich zijn stem en de gestalte wordt werkelijkheid die hij beginnende zich maar had gedroomd. Een groot aantal bladzijden zijn die droom in volkomenheid. En dan mocht soms ook een het wankelende in zijn volzinnen aanwijzen of een ander trachten te ontkomen aan meeningen die meer beslist dan doordacht waren, — de allure was iets onoverwinnelijks en wat maakte een zwakheid uit bij toch daar en elders zooveel gedegen kracht. Daar kwam bij: Kloos' persoonlijkheid ontwikkelde zich: de vaste smaak, de soliede gedachte, de doorzichtige voorstelling die wij wisten dat hem eigen waren, bleken het meeste niet. Zijn heele persoonlijkheid, de lach en de glimlach, de schimp en de scherts, de liefde en de cynischheid, al wat als zooveel wonderen in de geheimen van zijn hart verscholen eerst laat en moeitevol lichtte in zijn trekken en volzinnen, bewoog hij heen, deed hij glijden om, deed hij stroomen langs, deed hij stralen en stormen over de persoon van den schrijver dien hij besprak. Of het altijd de schrijver was? Ook niet soms zijn droom ervan? Het behoorde tot Kloos' voorstelling van den

Kroniekschrijver dat die zetelde boven zonneschijn en wolken hoog als een richtende, ijskoude God. Maar wat was hij het tegendeel. Al zijn aandoening ging over op den behandelde. Hij omgaf, hij metamorphoseerde hem ermee tot een schoonheid of een gestalte waar de besprokene zelf niets meer van begreep. Wij verstonden niet hoe altijd weer zooveel uitstroomend gevoelsleven zich om dikwijls zoo onbeduidende helden vereenigen kon. Kloos lachte dan: dat was zijn schepping van Kroniekschrijver. Die maakte waar wat hij zelf zonder die ook niet gedaan had — die inspireerde zich boven onze hoofden aan dien droom van Koningschap over de Hollandsche Literatuur.

In deze gedaante nu, juist in zulk een als voor ons geslacht noodig was, niet in een van geleerde, of ervarene, of maatschappelijke, maar in eene van door dichterlijken droom vergroot geziene natuurlijke menschelijkheid — eene waarvan de verschijning een droom, maar de werkelijkheid een mensch als geen ander was,

in deze gedaante heeft Kloos onze denkbeelden ter overwinning geleid.

IX

Hier is het einde van wat, gezien van den kant van een die er als dichter deel aan nam, de beweging was van de Nieuwe Gids. Het Naturalisme ziet hij niet op een tweede, maar op een eigen plaats, niet erin op- maar ermee samengaan. Ook ermee samen ging de Kritiek op de Schilderkunst. Aan het eind ervan komen wij tot de beantwoording van de vraag aan het begin van het vijfde hoofdstuk gesteld.

Zullen wij die gedurende die jaren in een-drachtigen samengang dit geslacht hebben vertegenwoordigd, ook gescheiden, ook strijdende, de vertegenwoordigers ervan kunnen zijn?

Men ziet dat wij ter beantwoording ons moeten begeven op een ander dan het eigenlijke Nieuwe-Gids-plan.

Perk was de pöet van de Natuur geweest. Kloos' program stelde de Kunst onafscheidelijk van de Aandoening. Naturalisme noch schilder-

kritiek bracht daarin in het tijdschrift verandering. Op de Natuur, in aandoening zoowel als uiterlijke verschijning werd door beide een kunst gegrond. In heel dit verbond dus geen tegenspraak. Eerst later en toen eerst zijdelings, in artikelen die een nieuwe kunst, de Muziek, raakten, werd door Diepenbrock een idee uitgesproken, die, schijnbaar, zoo niet aan de theorie, dan toch aan de praktijk van het tijdschrift vijandelijk overstond.

In korte woorden: de praktijk van het tijdschrift, van zijn beste en meeste schrijvers, was als die van Kloos geweest: van de ideale levens-eenheid waar men zich een deel in voelt af, naar het Individualisme dat zich als het middelpunt van het leven stelt, toe. Na '90 verlangde men het omgekeerd.

Deze strijd is er een die sinds dien tijd, meer in gesprekken dan gezaghebbende opstellen, de gemoederen bewogen heeft.

Geen wonder was het, dat het eerst van katholieke zijde deze idee gesproken werd. Het Katholicisme had zijn eenheid klaar in een ver-

ledene werkelijkheid, klaar in nog huidige godgeleerdheid en kerkbestuur: Thijm had levenslang de schoonheid van juist deze eenheid in zijn *Warande* voorgesteld. Cuypers had haar bouwkundig monument gesticht. De eenheid van het nieuwe leven daarentegen is er eene die in wording is. De heele tijd schreeuwt erom. Sociale, zoowel als dichterlijke en wijsgeerige bestrevingen zijn er heengericht, maar zoo ook aan de ziel, aan de zinnen heeft ze zich nog niet geopenbaard.

Een levens-eenheid in katholieken geest zocht, en vond voor zijn deel, ook een schilder onder ons: Derkinderen. Hij, voortzetter van Thijm en Cuypers had, in toen een tweetal groote wandschilderingen, verbeeldingen gegeven waarin de adem van een gehoopte levenseenheid bezielend voelbaar is, en tevens een beslist verlangen naar de vormen van het Katholicisme bleek. Veth heeft in een artikel over een derde wandschildering een treffend beeld gegeven van dien jongen schilder, half priester, half schoolmeester, die na de tingel-tangeldeuntjes van luchtiger atelier-broeders een midden-eeuwsch

lied inzette met een stem waarin de teederheid van den vroegeren koorknaap nog klonk.

Klopt dit niet volkomen met wat ik in het begin van dit opstel schreef? Ook het Katholicisme leeft weer, en er is geen reden waarom het niet nog eenmaal bloeien zou onder ons kinderen van het aan het Katholicisme vijandige volk.

Maar laat ons ons nu hoeden voor het verkeerd zien van ons onderscheid. Een levens-eenheid door de N. Gids-schrijvers in praktijk als in theorie, in de jaren '80—'90 zeer zeker *niet* begeerd, is na dien tijd even zeker de eisch geworden van allen die tot hen behoord hebben. Even zeker als zij toen allen één waren daarin dat zij de persoonlijkheid van hun gevoel stelden tegenover de banaalheid van de hen omringende gedachten, even zeker als zij toen hun levend en levenuitstroomend Individualisme hoog hielden tegenover de vervlakking en vervaging van het burger-klasse-geloof dat toen voor allen gold, — even zeker voelden zij nà hun zegepraal dat de individuen van het nieuwe leven

zich zullen ordenen tot een eenheid, zoo schoon en schooner als éenige vorige. Niet tusschen Persoonlijkheid en Levenseenheid zal de strijd ontstaan, maar tusschen die machten die wij hierboven als de twee Idealen van Levens-eenheid hebben genoemd en aangewezen: Het Volk en de Katholieke Kerk.

Zie hier dus aangetoond hoe er, op dit oogenblik, geen houding buiten deze mogelijk is. De beweging, die den geheelen tijd vult, die uit de geheele europeesche menschheid voortgekomen, in deze twee groote stroomen zich gesplitst heeft, heeft evenals het aan ons voorafgaande ook ons geslacht in zich opgenomen, en zal ons indeelen, den een aan dezen, den ander aan den anderen kant.

De vraag of een beweging die haar taak zoo begrijpt heeft opgehouden het geslacht te vertegenwoordigen waar ze een deel van is, behoeft niet gesteld te worden. Buiten haar, in haar groepeerings van twee groote strijdende machten, is geen beweging denkbaar noch mogelijk.

1896.

SPINOZA'S ETHICA

Ethica van Benedictus de Spinoza
vertaald door H. Gorter. Loman en Funke.
's Gravenhage, 1895.

I

Het kan niet de bedoeling zijn in een enkele bladzij een uiteenzetting te geven van deze Ethica. Want het heldere begrip van Spinoza's Leven is er niet een dat met de simpele vonk van een brandend woord in de breinen geworpen wordt. Ik zeg *Leven* voor zijn *Deus sive Substantia*, omdat het mij juist dat lijkt wat ik familiaar en heilig, in dichterlijken droom of nuchterder betrachting, van kind af zoo heb genoemd.

Maar dat onbegonnen en nooit eindende Leven, zonder dat niets is, en waarbuiten niets zijn kan noch begrepen wordt, — dat werkend naar de eeuwige wetten van zijn wezen, altijd

één, door het verstand niet anders dan als een aldoor ander wezen kan bevat worden; — dat Leven, zelf eeuwig en eindeloos, maar waaruit volgen oneindige dingen op oneindige wijzen, ook die tijdelijk en eindig zijn, de heele voortgebrachte Natuur, als Spinoza zegt, en die ook weer werkende in haar eigen oorzakelijken samenhang; dat Leven is voor Spinoza nog maar de kern-Idee, het kern-wezen, waarom zich evenals het kosmische, het geestelijk en zedelijk bestaan groepeert.

Omdat dit Leven in alles is en wij het nù erkennen als een Ziel en dan als een Ruimte — is het leerzaam en aangenaam voor ons gering verstand, nu die Ziel, dan die Ruimte in het levend heelal te volgen, en te zien hoe het, als Ziel-heelal, of als Ruimte-heelal opgevatt, altijd een zelfde oorzakelijk verband in zijn tijdelijke verschijnselen, een zelfde verloop van eeuwige wetten in zijn oneindige wezen houdt. Gedachte noemt Spinoza die Ziel, Uitgebreidheid die Ruimte, en vooral het eerste woord zal ons vreemd lijken als wie Gedachte niet gebruiken

voor de Ziel van den gevoeligen mensch noch voor die van de ongevoelige natuur; maar wie zien wil moet het toch vasthouden, wie zien wil hoe Spinoza nu, van ál wat is, voor het verstand de Gedachte van elk ding naast het Lichaam van elk ding bestaan laat, twee eeuwige schijnvormen van onze erkenenis, die uit het wezen noodzakelijk volgen, doch het wezen van het bestaande niet zijn.

En van den God die een denkend ding is, en van den God die een uitgebreid ding is, gaan alle gedachten en alle lichamen, en de gedachte van zijn eigen lichaam, dat is de eeuwig in God zelf wonende Geest van den mensch.

Over God heette het eerste, over den Geest heet het tweede boek van de Ethica.

Alle gedachten zijn in God, maar in den geest van den mensch, die de gedachte van zijn eigen lichaam is, komen de gedachten van andere lichamen alleen door de aandoeningen van zijn eigen lichaam heen. In God zijn zij waar, in den mensch kunnen zij volkomen of onvolkomen, waar zijn of valsch. Wie een ware gedachte in

zich heeft, heeft ook de gedachte van het ware van die gedachte in zich. De waarheid is in onzen geest evident. De waarheid omtrent een ding kan niet toevallig zijn: zij is noodzakelijk. Het ligt in de natuur van de rede, van den waarheid erkennenden geest, de dingen als noodzakelijk te zien. En noodzakelijk ziet de geest die ware gedachten heeft, in zich het eeuwige en oneindige wezen van dien God in wien alle gedachten waar, dat is werkelijk, dat is volkomen zijn.

Voor zoover onze geest juiste gedachten heeft handelt hij, — voor zoover onjuiste, lijdt hij. —

En zoo zijn, van den aanvang van dit derde boek van de Ethica: Over de Hartstochten, de juiste gedachten, de gedachten zooals zij in God zijn, de kracht, de valsche de zwakheid van onzen geest.

En omdat geest en lichaam maar twee zijden zijn van hetzelfde wezen, zal de gedachte van dat wat het vermogen van ons lichaam vermeerderd, ook het vermogen van onzen geest ver-

meerderen, en kunnen beiden naast elkaar gezien worden voortschrijdend tot grooter volkomenheid.

Vreugde noemt Spinoza de passie waarmede de geest dus tot grootere, Droefheid die waarmee hij tot mindere volmaaktheid overgaat. En behalve deze beiden erkent hij geen anderen eersten hartstocht, dan de Begeerte die niets anders is dan de lust met het bewustzijn daarvan.

En uit deze drie, Begeerte, Vreugde en Droefheid volgt dan die onovertreffbare lijst van uit hen afgeleide hartstochten, die alleen al het merkwaardigst getuigenis zijn zou van Spinoza's fijnen en om het onverbiddelijke begrip de schakeeringen van de werkelijkheid niet ontdonzenden geest.

Boven hun werking en samenspel komt de waarheid-erkennende Rede, met haar inzicht van het ons goede of kwade, d. i. van wat ons sterker of zwakker maakt, d. i. van de ware gedachten, de gedachten, zooals zij in God zijn, d. i. van God zelf. Zij — en dit is het onderwerp van dat vierde boek dat over de menschelijke Slavernij zegt te handelen — leert ons

welke hartstochten goed, welke kwaad zijn; zij maakt den mensch die naar haar geboden leeft, waarlijk vrij.

Over het vermogen van het verstand, of over de menschelijke Vrijheid heet dan het laatste boek.

Daaruit leeren wij dat de hartstocht die lijdning is geen lijdning blijft voor wie haar in haar ware wezen erkent. Dat er geen lijdning is die zoo niet kan erkend worden. Dat de erkenenis van haar noodzakelijkheid haar minder machtig maakt. Dat de erkenenis van haar betrekking tot God haar ons tot vreugde maakt. Dat die erkenenis door die vreugde tot de liefde tot God leidt en dat deze liefde van alle de standvastigste is en uit alle aandoeningen ontspringen kan.

De geest, de gedachte van ons lichaam, is in God en zal, hoewel het lichaam sterft, als al wat met een eeuwige noodzakelijkheid door het wezen zelf van God begrepen wordt, eeuwig zijn. Hij heeft in zich de juiste gedachten van

die eeuwige vormen waaronder God ons verstand verschijnen kan — attributen Gods, zegt Spinoza — en uit deze eeuwige Waarheid in hem leidt hij, van het hoogste tot het laagste gaande, die derde soort van kennis af, die meer is dan de wisselvallige meening en meer dan de bevassing van het algemeene in het bijzondere, die als de uitstraling is van het brandpunt waar de geest van den Mensch, zelf een vuurkern van leven, het brandende Leven raakt. Die kennis voelende ziet de mensch zichzelf, niet zijn lichamelijke verschijning van dit oogenblik, maar het wezen van dat lichaam, als eeuwig en noodzakelijk, en eeuwig en noodzakelijk weet hij dat hij in het Leven is en het Leven in hem. En een geestelijke liefde tot dat Leven wordt nu in hem, zoodat het schijnen zal alsof het Leven zichzelf in hem liefheeft met een eeuwige en oneindige liefde. En er is niets in het leven dat aan deze liefde tegenstrijdig is, want hoe zou het zijn kunnen dat in het Leven zelf iets was dat tegen het Leven streed.

En zoo lijdt hij nu niet meer door harts-

tochten en vreest — onsterflijke — den dood niet meer; — maar geniet zijn Deugd: Moed en Adel, die de hoogsten zijn, strevend niet naar, maar levend in Gelukzaligheid, en gelooft dat hij met alle geesten, allen elkander omgevende en bepalende, tezamen uitmaakt den eeuwigen en oneindigen geest van God.

II

Het zou een pover boek zijn, de Ethica, als het bovenstaande er het wezen van was. Zoo weinig als een schilderij door zijn schetslijnen gegeven is, zoo weinig heb ik in de ideëen hierboven het onvergankelijke van dit boek verbeeld. Het heelal van geestelijk leven dat het is, die gesloten keten, van God uitgaand en tot God weerkeerend, die boom van zijn fijnste wortels tot zijn hoogste blaren door alle vezels heen een levend groeisel en een wiskunstig werkstuk, waar elk deel van, als het soms ook zoo banaal als een huisbakken wijsheid de beschouwing niet waard leek, toch een wonder wordt door zijn ongekreukten opgroei

uit het heerlijkste grondbegrip, dat heelal van een boek kan alleen door den bepeinzenden geest van een liefdevol leerling, in een rustpoos van jaren worden doorschouwd.

En dat is het wat Gorter deed. Een vertaling is toch eigenlijk het begrip dat wij ons van een boek gevormd hebben. Ons schijnt het met zijn voorwerp overeentekomen tot in alle bijzonderheden, maar toch is het een begrip van óns. Heel sterk werd ik daardoor gefrappeerd onlangs bij het vergelijken van een paar Psalmvertalingen, van Vondel, Marnix van St. Aldegonde en Jan van der Noot. Alle drie hebben wezenlijk gedacht dat zij letterlijk en getrouw den zin en de woorden o. a. van psalm 118 overbrachten. Vondel naar het latijn, Marnix naar het hebreeuwsch en Van der Noot naar Marot die hem ook uit het latijn had. Van der Noot maakt er een strijdzang van, met dien schetterenden kopertoon, dien tartenden en haast hatenden aanvalskreet, dien de te hoop gelooopen nieuw-lichters in hun hagepreeken aanhieven en die, verzwakt, nog naklinkt in ons protestantsche kerkgezag. Dit leit zelfs niet aan Marot: 't is

de klank van 't gezang zelf onder de muren
van Antwerpen.

Gheeft den Heere prys ende eere,
Want hy is suet zonder verwyte:
Syn goetheyt groot tot elcken keere,
Duert ghestadich tot alder tyt.

en wat verder :

Al beter eest op Godt te bouwen,
Dan op de crancke menscheyt bloot:
Beter eest op Godt te betrouwen
Dan op Princen en Heeren groot.

Veel menschen, dits een seker sake,
Hebben my sterckelyck belaecht:
In den Naem Godts was toens myn sprake,
Van my worden sy noch verjaecht.

Sy hadden my seer vast besloten,
Seer vast beset met groot ghewelt:
In den Naem Godts vry onverdroten,
Van my worden sy noch ghevelt.

Sy hadden als Byen besloten
My, maer d' onwyse syn versmacht
Van Godt, ghelyck 't vyer onverdroten,
De doornen verteert met syn cracht.

Dan komt Marnix. Hij is geleerde, geletterde, beschaafd taalkenner, vroom en liefdevol vertaler van dit vrome :

Looft God end geeft hem prijs end eere,
Want hij is milt end machtig soet,
In eeuwicheyt soo lancx soo meere
Blijft dueren sijn genade goet.

.
't Is beter op den Heer te bouwen,
Dan op de menschen al gelijk.
't Is beter Gode te vertrouwen,
Dan Heeren, oft dan vorsten rijk.

My hebben allerhande scharen
Omringt, tot mijn leet end verdriet,
Maer in Gods naem sal ick voortvaren,
End brengens' al gelijk te niet.

Sy hadden my met haer genooten
Wel vast besloten gantz rontom:
Ick salse nochtans ommestooten,
End in Gods name brengen om.

Als bijen hadden sy vol toornen
My heel beset, maer hare macht
Ginck uyt, gelijk een vier van doornen,
Ick hebs' in Gods naem omgebracht.

Maar zie dan op eens Vondel. Deze psalm was een krijgszang, dacht ge, toen ge Van der Noot laast, een tartende triomfzang van den Joodschen koning, dien zijn Jahve gewroken had. Een verheffend overwinningslied tenminste, al wordt in Marnix' lezing de vijand wat lankmoediger doorgehaald. Bij Vondel niets daarvan:

Nu eens vrolijck Godt geprezen,
 Wiens genade elck is bekend,
 Wiens genade blijft in wezen
 Eeuwigh, eeuwigh, zonder endt.

Welk een god-vriendelijke blijdschap en wat landelijke dansen. Wáár zijn de vijanden? O, het is noode als zij gedacht worden, in 't voorbijgaan haast aangefleurd in den zwier van de cirkelende rythmen.

Beter is 't op Godt te hoopen,
 En zyn vaste toeverlaet,
 Dan in noot om hulp te loopen
 By den mensch, die haest vergaet.

Beter is 't op Godt te hoopen,
 Die den vroomen kooft te baet,
 Dan naer Vorsten toe te loopen,
 Wanckelbaer in raet en daet.

Toen de heidens op my drongen,
 My bezetten van alsins,
 Heb ickze in Godts naem besprongen,
 My gewroken hier en gins.

Heele heiren my belaegen,
 En belegerden in 't ront:
 'k Heb hun in Godts naem verslagen,
 En verdelght tot in den gront.

Zy omringden my, als zwarmen,
 Staecten mij als stoppels aen, 1)
 'k Hebze in Godts naem met mijne armen
 Uitgeroit, en gansch verdaen.

Zou men wel zeggen dat deze drie lezingen naar hetzelfde voorbeeld zijn? Maar dit is het als de eene vertaler de soldaat van een harts-tochtelijken tijd is, de ander een vroom geleerde, de derde een buiten strijd en geleerdheid staande blijmoedig gestemde dichterziel.

Ik geloof niet dat ik 't zij Spinoza, 't zij Gorter beleedigd heb door naar aanleiding van hun arbeid deze drie klassieke nederlandsche psalm-vertalingen te herdenken. Spinoza niet, want

1) Vondels vertaling is hier onjuist.

terecht heeft Huet gezegd «dat zijne wijsbegeerte somtijds een kerklied wordt, en wij geen bladzijde uit de *Ethica* wanen te lezen, maar uit de *Imitatio*”: reden waarom ik nooit begrepen heb, hoe men, ook wel in onzen tijd, Spinoza als een vijand van de (ware) mystiek heeft kunnen voorstellen. Gorter niet, want voor hem als vertaler van een wijsgeer, niet van een dichter, moet het een eer zijn dat ik zijne soort van vertalen het liefst bij die van Marnix vergelijk.

Met vrome taalkundigheid, zou ik zeggen, heeft hij zelfs den bouw van den latijnschen volzin niet geduld te sloopen, maar woord na woord, voorzichtig vattend in zijn begrip en vertolkend met onfeilbaar hetzelfde teeken, ze overgebracht in nauwkeurig dezelfde vormen, zoodat de eigenste orde en groepeerings van klein deel tot groot bouwsel in het hollandsch is nagebootst. Zoo zou, geloof ik, Spinoza zelf het gewenscht hebben.

Of het daarmee Spinoza is? Ik zei al, het is niet wel mogelijk. Ik hoor ook Gorter's geluid,

hoe kan het anders? uit dit boek even zeker als ik het hoor wanneer ik met hem spreek. Dat voorzichtige. Ik leg het latijn er naast en een andere vertaling die niet gemaakt is, maar die ik me naar een klein toevallig staal in gedachten konstrueer.

Het latijn, dat van Spinoza, heeft een niet forsche, maar fijne en heldere stelligheid; niet voorzichtigheid.

«Humanam impotentiam in moderandis et coërcendis affectibus servitutem voco.”

«De menschelijke onmacht in het matigen en bedwingen der hartstochten noem ik slavernij.”

Men ziet wel: de deugd van dezen vertaler is letterlijkheid saam met zulk een eenvoudigheid dat ze nauwelijks kunstig lijkt. Hoe groote kunst er toch zijn moet in een vertaling die zoo in zijn eigen tempo geschreven is, grooter naarmate ze nauwkeuriger den zin geeft, kan hij weten, die wel eens een eenvoudige overzetting probeerende, bij ervaring bevonden heeft, hoe moeielijk juistheid met vloeiing van volzinnen samen kwam te gaan.

De vertaler van de vertaling die niet gemaakt

is, waarvan ik hierboven sprak, was niet enkel door den edelen zin-kern van Spinoza's wijsheid aangedaan. Juist dat stellige, dat schrijdende in zijn staanden maatslag, de hoogheid waar de wijsheid meê geboden wordt trof hem; — Huet was het die niet de *Ethica*, maar den aanhef van het traktaat *De Intellectus Emendatione* als staal van dien stijl vertaalde, een staal waarnaar men zich de *Ethica* kan denken voortgezet:

«Toen de ondervinding mij geleerd had, dat al hetgeen in het dagelijksch leven meest voortvalt ijdelheid en wuftheid is; ik gewaar was geworden dat in alles waarvoor ik vreesde en wat ik vreesde niets goeds en niet kwaads was, behalve alleen dat het gemoed er door verontrust werd; toen heb ik het besluit genomen te onderzoeken of er eenig ding bestond dat waarlijk goed was in zichzelf, en de gaaf bezat zich mede te deelen, en in staat was met verwerping van al het overige de ziel te bekoren: neen, iets waardoor ik, wanneer het door mij gevonden en mijn eigendom zou geworden zijn, voor eeuwig in het genot zou

treden eener ongestoorde en volmaakte blijdschap." ¹⁾

Niet waar, het zou óók een mooi boek zijn, een vertaling die zóo geschreven was. Maar gaf ik er de voorkeur aan boven de Gortersche? Ik geloof het niet. Juist dat zich heel niet laten opdrijven tot boven zijn boek stijgende stemmingen, juist dat liefdevol (vrome, geleerde en wijsheidzoeker) hangen over de bladen is het wat de stemming aangeeft waarin, niet Spinoza zelf zijn moest, maar wie hem kennen wil, hem naderen moet. Het is — vergeef me als ik over stijl-eigenschappen mijmer waar de lezer zich niet in verdiepen wil — het is als ik de bladen van dit boek opsla, of er een teederheid uit opstijgt, de teederheid van een zóo lang zóo geduldig werker, die toch woord voor woord daar, van dien anderen, met nooit botte fijnheid, en nooit doffe helderheid na heeft gebeeld.

«Wat betreft *goed* en *kwaad*, zij wijzen ook niets positiefs in de dingen, op zichzelf namelijk beschouwd, aan, en zijn niet anders behalve

¹⁾ Land van Rembrand II 2. 142. Ook Heine spreekt van Spinoza's »Gedanken-grandezza».

wijzen van denken, of begrippen, welke wij vormen daaruit, dat wij de dingen onderling vergelijken. Want een en hetzelfde ding kan op denzelfden tijd goed en kwaad, en ook onverschillig zijn. Bijv. muziek is goed voor den melancholicus, slecht voor den rouwende; voor den doove evenwel noch goed noch kwaad. Maar, ofschoon de zaak zich zoo verhoudt, deze woorden moeten door ons toch behouden worden. Want omdat wij eene gedachte van een mensch, als der menschelijke natuur een voorbeeld, dat wij mogen aanzien, wenschen te vormen, zal het ons nuttig zijn, deze zelfde woorden in dien zin, waarin ik gezegd heb, te behouden. Onder *goed* derhalve zal ik in het volgende dat verstaan, wat wij zeker weten dat een middel is, dat wij tot het voorbeeld der menschelijke natuur, dat wij ons voorstellen, meer en meer naderen. Onder *kwaad* evenwel dat, wat wij zeker weten dat verhindert, dat wij dat voorbeeld wedergeven.” ¹⁾

Men ziet, dit is hetzelfde als waar het fragment van Huet over handelde. De toon er van,

¹⁾ Bl. 181.

ook in het latijn, is lager dan die van het andere ; maar zóo is het verschil toch niet of men voelt dat hier de toon van den vertaler in een eigen schaal den volzin heeft ingezet, en tevens hoe teer, hoe zorgvuldig, hoe voorzichtig hij daarin zijn zachtere accenten en gedempter coloraties volvoert. Volg mij, zegt hij, ik leer zelf nog begrijpen, maar volg mij en iets heerlijks zal u opengaan.

Ik schrijf hier zoo graag over, omdat ik zéér overtuigd ben, dat dit niet een vertaling is, zooals ook andere landen die rijk zijn en zooals hier ook nog wel kunnen gemaakt worden, — vertalingen van vereerders die Spinoza en hun moedertaal wel min of meer hebben verstaan. Boven de kennis van een groot schrijver planeert in den geest van een vertaler een wolk van gemoedstemming, waarin hij leeft, waaruit hij schrijft, die als een rag van licht en nevel zich heeft losgewikkeld uit de verwoorde ziel van dien meester, en die een genotvolle essens is van zijn eigen ziel tegelijk. Die is het blijvendste dat de vereerde hem gegeven heeft. Die wordt van geest die ze is lichaam en daad, stem en

schriftuur, het woord dat vleesch is van allebei. En als dan die vertaler een dichter is waarvan de donzen zielewolken al-tijd wonderen zijn van teerheid en zinnigheid, dan is er reden te gelooven dat de vertaling iets zeldzaams zal zijn. En een gift waar men voor danken moet. En een schepping waar men zich in verheugen mag. En nu deze vertaalde Spinoza, een geschenk waar zijn eigen land sinds lang zeker recht op had, daar hijzelf, voor de wereld schrijvend, het zelf aan zijn volk niet gaf.

1895.

BOLLANDS REDE ¹⁾

Ik merk in Bolland's rede tweeërlei uitmuntends op, en wel, ten eerste, de rede, ten tweede Bolland zelf.

De rede, niet voor zooveel de gezamenheid van haar beweringen maar alleen haar eindbesluit aanbelangt. Bolland, voor zooveel hij de zegger van die rede was.

Eeuw aan eeuw hebben dichters hun besef van het Leven in beeld gebracht. Eeuw aan eeuw ook hebben wijsgeeren die beelden trachten saamtestellen tot een tegenspraak-loos geheel.

Dit is van Bolland's rede het uitmuntende dat er het ijdele van dat trachten in wordt erkend.

Bolland, de zegger van die rede, bleek in

¹⁾ Verandering en Tijd. Intreërede den 19^{en} Sept. 1896 bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan 's Rijks universiteit te Leiden uitgesproken door G. J. P. J. Bolland.

aanleg een uitmuntend redenaar. Hij, de oud-katholiek door voorliefde schoon niet door afstamming, doet mij denken aan wat Sainte Beuve van dien anderen voortzetter van Janse-
 nius, den grooten Arnauld van Port-Royal geschreven heeft: dat hij niet in de eerste plaats een *schrijver* was: dat geen stemtrilling, geen bewogen zuchtje, maar een aan-houdende en stormende adem-tocht van hem uitging die moe maakte maar niet moede werd, een soort van *dynamische* hevigheid om die stellingen in gang te brengen, die teksten aan elkaar te slaan, heerscher te blijven over dat weefsel. Trilt of schittert er een plaats in, wees zeker dat het een citaat uit de Vaders is: zijn eigen stijl toch volgt de wetten van grammatica, van logica: gezond, juist, onaantastbaar, maar als zonder persoonlijkheid, ondoorblonken van innerlijken lichtschitter, ongetint door eenigerlei schakeering. Maar een groot Advocaat ter Sorbonne was hij: die was zijn strijdperk, dáár moest men hem zien, heldhaftig kampvechter, loopen en worstelen. Daar, als hij sprak, brandden gloed, kleur, leven, in die *onpersoonlijke* woorden, ademde

leven door zijn logische, spraakkunstige redenen.

Iets dergelijks is ook voor Bolland waar. Wat zijn geschreven re.c.e voor goeds heeft, het is de hartstocht van het brein, de virtuositeit van de abstraktie soms, maar nog nooit heb ik zóo de onpersoonlijkheid van het geschrevene zien verdwijnen onder de persoonlijkheid van het gesproken woord.

Het geheim was dat hier een wijsgeer stond voor wien denken een gemoedszaak is. Den gang van zijn denken volgt, den uitslag verbeidt hij met hartstochtelijke belangstelling. Het denken zelf moet zuiver zijn, streng en onpersoonlijk de aaneenschakeling van begrippen en bewijsplaatsen, maar zie hem zelf nu de gedachte verschenen is, nu de uitslag hem, den hartstochtelijke, is bekend gemaakt. Niets is abstrakter, niets strenger en koeler dus dan die poging den lichaamlozen Tijd optezweren uit zijn lichaam, de Ruimte. Toch onderneemt hij het. Toch komt hem de gedachte zelfs dat deze, die Lichaamlooze, ook onafhankelijk van zijn lichaam kon zijn en vatbaar zijn. Maar gij vraagt niet naar aard of mogelijkheid van die

abstrakties nu ge ze hem spreken hoort. Is dat een droom die hem boeit en die in het halfdonker van een geheimzinnige kamer door hem alleen wordt gezien, en gebeden, en gesmeekt zich te verhelderen? Is het een fluisteren? Is het een angstig zijn? Is het een in eensklapsche blijdschap opspringen en gelukkig zijn als de waarheid, een waarheid soms van een oogenblik zich hem openbaart? Het is de hartstochtelijke beminnaar van zijn denkingen, die de eenzaamheid van zijn studeerkamer overbrengend op dien kathedr, den ritus en de ceremoniën van zijn geestelijke vereering voor u akteert. Akteert? Is het een woord met een schimp eraan? Neen toch; of is er niet al wat schoon is in dat halfbewustzijn waarin men eenerzijds nog bevangen genoeg blijft om den droom overtelevē dien men gister zoo heerlijk ervaren heeft, anderzijds genoeg nuchter om het te doen tot een spel en een vreugd voor iedereen? Dit is de aard van alle kunst, ook van die van den redenaar.

Akteeren — juist niet zooals dat vroeger was, de vertooning van tooneelmatige gebaren, de vertolking van theaterachtige fraaiigheid. Zie,

een natuurlijk mensch, een natuurlijken hartstocht heeft deze redenaar voor u uitgespeeld.

Die hartstocht en die natuurlijkheid — daarom ben ik zoo blij en daarom vónd ik zoo overweldigend dat er een feestelijke intocht gevierd werd in die Leidsche aula. Daarom begroet ik den nieuwen tijd voor het eerst met idealizerende genegenheid aan de oude Hoogeschool.

De heer Bolland zal scheiden, hoop ik, mijn idealizeering van de hemzelf het best bekende werkelijkheid. Hij zal de kunstjes en foefjes leeren beteugelen die nu nog, ondeugende duiveltjes, de waardigheid belachelijk maakten zelfs van een toga; virtuozeijkheid zelfs in het denken zal hij niet liefhebben; gemeenplaatsen als die van de schim van den grooten Zwijger en de barbarizeerende ochlocratie der toekomst zal hij leeren onderscheiden als schamele pluisjes op stoffig-geworden baret-fluweel. Indien hij ééne naiefheid zal afleggen dan zal het de liefde zijn voor déze bestovenheid. Niet, wat ik hem bidden mag, niet die andere die door een meer door de hollandsche wolgeverfd redenaar, luid genoeg dat ik het hier herhalen mag, met de meelij-

dende uitdrukking «nog wat expansief» werd aangeduid.

Expansief — Bolland, hoort ge 't wel? Ont-houd het goed: expansief, dat is juist wat geen vaderlandsche officieelheid u vergunnen zal vol-tehouden; — expansief, dat is juist wat ik hier-boven in u geprezen heb, die hartstocht en die natuurlijkheid, die oprechtheid en die verze-kerdheid waardoor gij een nieuwen tijd verte-genwoordigt aan een oude universiteit. Expansief — dat is heel die jeugdigheid, jeugdigheid van kracht, van ernst, van gemoed, waardoor alleen het een mensch gegeven is zichzelf en dat wat in hem gelegd is volkomen uittespreken en waardoor men wel niet door de wereldwijzen maar door de wijzen en de kinderen wordt bemind.

Expansief — dat is de ééne naiefheid die wij u toewenschen dat ge behoudt.

1896.

OP DE GRENZEN

Benjamins Vertellingen. Een gedicht, door
W. L. PENNING JR.

Het eerste Spel van Michaël den Aartsengel,
door ANDRÉ JOLLES.

Het is het voorrecht van wie ouder wordt over zijn verleden te spreken. En als dan dat verleden een geheel is en niet enkel in zijn uitbreiding maar ook in zijn beperking overzien kan worden, dan is het een vreugd een tijdlang grooter dan zichzelf te zijn, verder te zien dan zijn eigen bedoelingen en als op de grenzen dwalende van zijn persoonlijk verleden over te blikken in levens die ons, toen we erin waren, vreemd zijn geweest.

Misschien is het maar schijn. Misschien is het een aanminnige dwaling ooit in een levens-deel een gesloten geheel te zien. Maar mij wien het gebeurde in deze sprokkelmaand met een vriend die het mij al die jaren was, door het dorre hout

te slenteren — wat knopte al het levende met dien lauwen winter — mij is het lief tenminste eens in dezen levens-loop de illuzie van een halt te voelen, te wanen dat een verleden overzienbaar is, de vreugde te drinken van die rustige beslotenheid, glimlachend en tevreden de grenzen ervan af te zien, op de grenzen, en er over heen.

En zoo of men dan van het vergeten land en van het nog onbezochte, van het eene de hoeve in het groen die men vroeger beminde, van het andere de vreemd-welvende daken gewaarwordt die ons stom verbazen, zoo wil ik nu twee mij gelijkelijk vreemde gedichten beschouwen, maar waarvan het eene mij aandoet als een herinnering, het andere mij om zijn nooit-gezienheid verbaast.

* * *

Weet ge het nog, vrienden van mijn leeftijd? Wanneer men, in kleine verhoudingen grootgebracht, op eens in het publieke leven treedt; er intreedt met een nieuwe overtuiging, met den zang en den strijd, met de hoop en de

begeestering; — is het dan niet of de aarde op dien dag eerst geboren werd? Men voelt enkel zijn eigen vreugd, men ziet enkel zijn eigen doel, en in de straling van zijn zegepraal kan men schuilgaan en verdonkeren, zonder ooit iets dan zichzelf te hebben gezien.

Mij ging het wel bijzonder zoo. Heb ik iets bespeurd van die langzame werkingen die voorafgingen aan onzen teugelloozen aanval op wat even veilig scheen als vaderlandsch? Heb ik ooit van de heele achtbare huishouding van onze landgenooten-letterkundigen iets begrepen, dan dat daar een onwerkelijke, een aangeleerde dichttaal onder hen opklonk die het beter was dat een natuurlijke en werkelijke taal overklonk? Ach neen, niet anders dan dezen éénen blinkenden weerstrijd zag ik, zagen mijn vrienden boven de volle en toch zoo wel geregelde verhoudingen van onze huiselijke letterkunde, en wij hebben den strijd als een hemel-geestenoorlog in de lucht volstreden, zonder dat wij zelfs de verblufte gezichten van onze naar omhoog ziende beroepsgenooten hadden gezien.

Zooals de huwelijken in den hemel gesloten,

op de aarde worden ingezegend, zoo werd — het is waar — de ideëele zegepraal nederlandsche werkelijkheid. Zoo onze taal niet aan engelenzang gelijk kwam, geen engelenzang heeft minder vrede op onze letterkundige aarde gebracht.

Is het dan nu niet wonderlijk een gedicht te lezen dat nog in zooveel gedeelten de oude taal spreekt, dat aldoor, al is het ook in nieuwe taal, het oude door ons nauwelijks gekende leven verheerlijkt, het gedicht van een die zeker hoorde tot een geslacht van door ons overstemde dichters, zeker aan onzen strijd geen deel genomen, aan onze geestdrift weinig te danken heeft, en een gedicht waarin een schoon stuk van de oude wereld onzen strijd blijkt te hebben overleefd?

* * *

De geslachten veranderen. Niet de persoonlijke ideeën zijn het, die van boven neer aan de werkelijkheid hun vorm geven; niet de maatschappelijke omstandigheden zijn het, die van onder op de levens van ons menschen beheerschen; geen van die twee zijn anders dan tijdelijk

het voor ieder vatbare middenpunt van onze beschouwingen; maar dat middenpunt zijn de geslachten zelf. De geslachten van menschen, met de aarde meê in het heelal den oneindigen voortgang deelende, zijn begrepen in gedurige verandering; elk persoonlijk kind gelijk aan zijn vader en toch anders, elk volgend geslacht gelijk aan het vorige en toch ongelijk. Dit is het onverklaarbare. Dit is wat nooit hoeft verklaard omdat het helder is en voor ieder zichtbaar. Dit is wat alleen kan verhuld worden door hen die den levenden mensch verklaren willen uit de omstandigheden die hij streeft te beheerschen, uit de ideeën die zijn mond spreekt.

* *
* *

Het is zeer in het groot een volgorde van geslachten: het natuurbeminnende in den Revolutie-tijd, het geschiedenisbeminnende in den Romantischen, het de werkelijkheid van natuur en maatschappij beminnende in dien tijd van óns.

Of men Wordsworth, Rousseau of Goethe noemt, één liefde voor de natuur in het alge-

meene en bizondere is het wezen van hun voorkomen. Bij ons zijn het van den europeeschen stroom maar droppels die neerklokken als men Bellamy's woorden leest. «'t Staat mij nog duidelijk voor dat ik dikwijls, in eenzame wandelingen, de ondergaande zon, de stille zee, en het gansche rustende landschap met een gevoel en een verrukking beschouwde, die liederen in mij deden opkomen, zooals ik er nog geene bij mijne dichters gelezen had.»

Algemeene natuurliefde, niet die voor het bizondere vaderland.

Maar de dichters en schrijvers die in het tweede tijdvak hun land vertegenwoordigden, voelden den opwellenden nationalen trots. Scott en Hugo, die twee ruimste schrijvers, schreven vaderlandsche verbeeldingen. De poëzie, voor zoover zij algemeen bleef, ging verbannen haar landen uit: Shelley, de revolutionnaire poëet.

Hier was Potgieter de dichter van de geschiedenis. Hollander als toen Holland groot was: andere grootheid zocht hij niet.

Hoe het heele geslacht van zijn tijd hem erin volgde, kan uitvoerig worden aangetoond. Ook

hoe het onderging. De heele geschiedenis van de Gids is er een van achteruitgang, zoodra die oprichter afscheid neemt. In de galerij van zijn latere redakteuren heb ik eens het verval van het voorgaande geslacht geportretteerd.

Elke volgende poging is er een van terugkeer tot de natuur geweest. Maar die natuur nu vooral in het werkelijke, die natuur nu ook in het maatschappelijke. Daarom was de beweging van 1880 onweerstaanbaar, omdat zij in Nederland de openbaring was van een verandering in de europeesche geslachten, en door menige niet-letterkundige openbaring van dezelfde soort werd vergezeld en gevolgd.

* * *

De schrijvers van »De Banier'' waren menschen in wie de groote geestdrift voor de geschiedenis nog maar nabrandde en de liefde voor de werkelijkheid eerst begon. Tot Potgieter werd door hen opgezien, maar meer onmiddellijk waren op hen de invloeden van die woordvoerders, die, hoofdzakelijk verstandelijk aangelegd, zich een meer

in begripen vatbare levensbeschouwing hadden doorgedacht, van waaruit zij het nederlandsche leven in al zijn verschijnselen beoordeelden: Van Vloten en Multatuli, Vosmaer zoowel als Huet. Toen Potgieter en die laatste de Gids hadden verlaten klonk in dat tijdschrift alleen nog maar de flauwe nagalm van de groote meeningen: de frisschere klank van toekomstige drong er niet in door. Zoo werd ook de eerste dichter die van zulk een levensbeschouwing uit, verzen schreef, De Genestet, door de Gids verwaarloosd, luide door Van Vloten ingehaald. De Banier was weldra het orgaan van dat Jonge Holland, dat, ontdaan van den glorieschijn van Potgieters bewondering voor de geschiedenis, in zijn nuchterder of intiemer wezen den tegenchristelijken kern van het europeesche leven vaster gegrepen had, en streefde naar beelding van dát leven in hun kunst.

De natuur als het begin en het einde van onze beschouwingen werd door Perk zoo zonder bijmengsel van vroegere schoonheid uitgesproken, dat van hem de eerste klare openbaring van het nieuwe geslacht moet worden gdateerd.

Maar wat waren er in de Banier veel elementen — voor mij is hij tot in de laatste jaren een gesloten boek geweest — wier levenskracht in dat nieuwe geslacht eerst bleek. Daar was voor Zola de genegenheid, daar was voor de Marissen en Mauve de bewondering, daar was in de opstellen van Domela Nieuwenhuis de politiek van daarna. Nog meer: daar waren voor het minst twee schrijvers, die, de een intiem, de ander nuchter, ondanks de felheid van den strijd die niet door hen hoewel op hun voorbeeld gevoerd werd, hun eigen vergeten tijd zouden doen herleven nadat die strijd volstreden was: de novellen-schrijver Marcellus Emants, en de dichter W. L. Penning Jr. *alias* M. Coens.

* * *

De vriend met wien ik dat geluk had door het doode hout te slenteren — sprokkelaars wij door onze doode jaren — hij sprak het ware woord toen hij Penning den dichter van de herinnering noemde. De weemoed en de vreugd van de herinnering zijn in zijn verzen,

zijn zijn verzen, en men kan nu wel zeggen dat deze reeds oudwordende dichter nooit iets anders is geweest.

«Ik heb geen rust en kan aan geen vrije keus van onderwerp denken, alvorens in dicht is neergelegd wat ik in eigen leven en lot diep gevoelde»; schreef hij in Maart 1876 aan Van Vloten. Zes en dertig jaar oud was hij toen al en had nog niets geschreven van die herinneringen die hier nu als *Benjamin's Vertellingen* vereenigd zijn. «Groot zijn in het kleine» noemde hij toen als het middel waardoor zijn talentje tot een talent gedijen mocht. Men proeft hier den man die in zijn herinnering speurende er het kleinste machtig genoeg vindt tot de grootste aandoening. «Ik weet dat mijn talent uiterst klein is doch tracht dat ten beste uittezetten onder moeilijke omstandigheden en met immer jonger, frisscher en sterker geest», — had hij juist twee jaren tevoren geschreven. Niet in de grootheid van de gegevens maar in de kracht en vatbaarheid van den geest zocht deze dichter van de herinnering het vermogen dat hem dan ook al die jaren niet begeben zou.

Er klinkt in dit zelfvertrouwen iets door van ideeën die ook Perk, en Kloos in zijn Inleiding, niet vreemd waren. Mij lijkt het zelfs of de toon van de volzinnen gelijkenis met dien van Perks brieven heeft.

In elk geval: er was een oogenblik waarin Perk en Penning gelijkelijk naar voren streefden, en de jongere meester met volkomen recht den ouderen mededinger overschaduwde, wiens wezenlijk talent eerst zooveel later zou zijn gerijpt.

Een anekdote, die kan worden meegedeeld, want die niemand schaadt, is dat Vosmaer de verzen van Penning plaatste totdat, zooals hij zeide, de Spectator al zooveel verzen had, — en dat die verzen de sonnetten van Perk waren. «Ochtend in het dal» heet een gedichtje dat Penning al in 1876 in een buiten den handel gehouden bundeltje drukken deed, en waarvan dit de eerste vier regels zijn:

En de eerste straal, den top der rotsen gloeiend,
 Waarboven de aadlaar zwerft, een stip gelijk,
 Verguldt er 't spoor der menschen en der eeuwen,
 Den bouwval! in het groen een frisschen eerkrans rijk.

Wie hoort hierbij niet dadelijk de veel meesterlijker verzen waarin Perk een paar jaar later, dezelfde indrukken in denzelfden toon haast met dezelfde woorden heeft uitgewerkt.

Naast Perk geprezen, maar ook — en onvermijdelijk tot zijn schade — met Perk vergeleken werden Pennings verzen toen er voor het eerst in een bundel *De Tienden van den Oogst* verschenen. «Daar is na Jacques Perk geen der dichters van onze jaren — (o, mijn jonge schrijver, die niet vermoedde te spreken van een drie-en-veertiger!) geen der dichters van onze jaren zóo bij machte den mensch te treffen als deze; geen geeft als hij blijk van een rijkdom van sentimenten die zóo dicht dien van Perk nabij komt.» Zelf schreef ik dat, als *Homunculus*, in een *Amsterdammer-Weekblad* van '83; maar Perk won het voor me in de klaarheid waarmee hij verbeeldingen schiep ter belichaming van dat gevoel.

De helderheid waarmee ieder beeld volkomen evenwaardig uit zijn natuurlijke gevoel opwelde, maakte dat Perk hoewel hij zich van de vernieuwing van de taal die daar het gevolg van

was, evenmin als Penning bewust werd, onmiddelijk bij wie na hem kwamen, de gedachte aan die vernieuwing deed opkomen. En zijn onbewuste deugd werd, ook tegenover Penning, ons bewuste criterium.

Bekoorlijke liederen en fraaie brokken vers konden door mij in zijn *Tienden* geprezen worden, maar een te groot deel van den bundel stond te zeer in tegenstelling tot de nieuwe idee.

* *
* *

Een stukje stond er achter in de *Tienden*, dat nu ter inleiding in de *Vertellingen* is opgenomen. En de titel zegt al wat later Pennings wezen is: Eene Herinnering. In een volgenden bundel *Schakeering*, van 1886, komt een grooter, en veel beter stuk. Kloos besprak het in *De Nieuwe Gids* van Februari 1887 uitvoerig, als uit dien bundel het beste. En voortaan was aan deze kunst van herinnering het leven van den dichter gewijd.

Was Penning met dit werk van herinnering nader aan Perk gekomen? Zeer zeker niet. Maar

twee redenen waren er waarom zijn op Potgieter en Beets, op Staring en de oude Hollanders geschoolde taal hier al bijzonder gelukkig was. Ten eerste: hij bewoog zich van nu af op een werkelijkheid, op de eigen werkelijkheid waar die taal aan eigen was. Ten tweede: in den mond van zijn helden werd de taal van hun tijd, gevoelig en schertsend behandeld, een element van schildering.

Menige plaats is er waarin dichterlijk-geheeten taal uit niets anders als gewoonte, uit ongevoeligheid van verbeelding, door Penning wordt bijgehouden. Maar het zijn de minste. Ontelbaar veel andere krijgen juist door die taal, gebruikt in liefhebbende herdenking, nog eens een schoonheid voor de lezers van onzen tijd.

* *

Is in het gevoel van herdenking niet dat wat tevens is: geschiedenis en werkelijkheid? — Het ideaal van Potgieter: liefde voor de Geschiedenis; — het ideaal van onzen tijd: liefde voor de Werkelijkheid van natuur en maatschappij

beide; — vindt men ze niet vereenigd in dit gedicht waarin de nakomer van Potgieter, de voorganger van Perk, de heele natuurlijke en maatschappelijke geschiedenis van zijn gemoed en zijn geslacht herdenkt?

Hier is het groote woord over Penning meê uitgesproken, en het zou niet waar zijn als zijn *Benjamins Vertellingen* niet even groot waren opgezet als zorgzaam uitgevoerd.

Hoe is van deze gedichten-reeks de saamstelling?

Verbeeld u: een uit de kleine burgerij in een hollandsche stad omstreeks 1840 geborene. Maar verbeeld hem u als kind in een gezin dat niet enkel de huiselijke en gezellige liefde kweekt tusschen al zijn leden: ouders en kinderen, aanverwant en dienstbare; niet enkel die liefde uitstrekt tot van elk lid al het bijzondere: zijn lotgevallen en daden, zijn omstandigheden en omgeving: duizenden kleinigheden die ziel en leven krijgen om de beminde ziel die erin leefde als middenpunt; — maar een gezin waarin elk liefde en eerbied verdubbeld handhaaft rondom de ouderen, als de dragers

en herinneraars van zooveel dat beminnenswaardig is, als de naderstaanden aan een vergane wereld, een alleen in herdenking te beminnen wereld, die herdacht dan ook altijd aanwezig is. Verbeeld u dat gezin, nu een kleinburgerlijk huishouden, afstammeling van in diezelfde stad, eeuwen her, een regentengeslacht van aanzien. Verbeeld het u vast daaraan door publieke gestichten, door een klein jaargeld zelfs, door oudheden en geschriften die alle den naam noemen van éene Vrouw, om zeldzame deugden in zeldzamen tegenspoed een wonder om liefdehebben. Verbeeld u dat gezin in het bezit van, in haar eigen hand, haar eigen leven, en het aandoenlijke daarvan aangevuld door tradities die de eeuwen en de stad en het land omvatten van hun voorvaderlijke inwoning. Verbeeld u dat kind, nu zelf een man, en die zich wijden gaat aan zijn herinnering. Zijn eigen leven, gezin en lotgeval heeft hij lief, zooals zijn geslacht slechts eigen is; maar in de herinnering van zijn verleden jaren omvat hij de geschiedenis van zijn geslacht en zijn vaderland. De liefde voor de Geschiedenis, op

de grens gekomen van de liefde voor de Werkelijkheid, verliest tusschen geschiedenis en werkelijkheid het onderscheid. In het leven van zijn Herinnering zijn zij voor dezen dichter één.

* * *

Onder verschillende hoofden heeft die dichter zijn herinneringen saamgevat. «Het Nonnetjes-Portret» heet de eerste groote afdeeling. Het Nonnetje is de bijnaam van die Ruth, wier geschiedenis, stichting en legaten haar vereeren doen door haar naneven. Haar portret is het middenpunt van de huiskamer van Benjamin, die nu in zijn eigen gezin van vrouw en kinderen de lotgevallen van haar en van zijn geslacht herdenkt. Zijn huis staat op de plek waar eens de vijver lag naast de deftige huizing. Het is gebouwd uit de opbrengst van den diamanten ring dien Keizer Frans in den Revolutie-tijd aan dien uitgeweken oud-oom geschonken had, die malend teruggekeerd zich in dien vijver verdronk. Bij de drooglegging vond men hem : de ring werd het erfdeel van Benjamin. — Zijn

eigen huiselijk leven schildert hij, overvol met de schimmen van die voorvaders. In sobere maar lachende karakteristiek, in de dracht van hun tijd bewegen ze zich om de Eéne heen, wier lotgevallen en Biecht Benjamin leest in de huiskamer. Merkwaardig blijkt hier hoe de studie van de oude dichters Penning te stade komt. Het zeventiende-eeuwsche geschrift waarin Ruth haar verhaal doet, «de oude Biecht, gloednieuw door haar vermogen op al wie bemind heeft» zijn werkelijk in toon en taal zeventiende-eeuwsche gedichten. Zonder dat men er misschien de genieting in vindt die wij van dit geslacht liefhebben, leest men het met doorgaande bevrediging en met een aandoening die niets bijkomstigs heeft, die onmiddellijk rijst, meen ik, uit de juiste keus van ieder woord. — Als Ruth door ridder Eduard zal geschaakt worden en in de sneeuwjacht naar het overgaan van het zeil luistert waarmee zijn jacht aan den tuin van hun huis zal aanleggen, dan is er een schoone klank van hart-boeiend geluid in de gespannen verzen waarmee het fenomeen beschreven wordt: de maanspiegeling

in de sneeuw, waarin zij zichzelf herkent;
 en woord aan woord brengt ons nu evenals
 Ruth in die stemming van het ongewone,
 waarmee zij

voortschreed onder bovenzinnelijken druk :

Geen sneeuwgrond met zijn schaduwen van twijgen —
 Wit marmer vol blauwe aders was de vloer;
 Dorre eikenblaêren niet, waarlangs een suizling voer,
 Die 't vlokkenweefsel weer deed zijgen, --
 Bloedroode vogels zag ik glurend hijgen;
 Schimachtig wemelde 't rondom;
 En al die blanke schachten waren kerkpilaren;
 En in het zijschip spookte een zwart beladen bare,
 Waarboven aan 't gewelf eenzaam de treurlamp glom. . .
 De vleermuisvlerken die dat licht te dooven trachtten —
 De maanomlegerende wolkjes oogde ik na,
 Bang voor meer sneeuw, banger voor mijn gedachten,
 Raadloos en afgemat door 't martlend wachten, —
 Toen overgaan van zeil mij spande, en ditmaal, ja!
 Het afgesproken sein-licht aan den steven,
 Verschijnende om de bocht, de duizlende op deed leven.

Menigerlei zijn nog in deze afdeeling de schoonheden. Huiselijke poëzie en landschapsbeschrijving bijvoorbeeld krijgen er een fijne blinkende romantischheid, waarvan ook later veel voorbeelden zullen voorkomen.

Eén dat ze beide vereent vind ik in de kleine afdeeling die nu den gehuwden Benjamin naar zijn kinderjaren overvoert. Het is de aanhef van «Oktobermiddag aan de Rivier.»

Had zij mijn hand gevat? of ik de hare?...
 Het paar dat lief heeft, trouwt niet ééns, maar duizendmaal —
 Lachte ik ontroerd; en trouwgetuigen ditmaal waren
 De oktober-middagzon, de stroom weer aan 't bedaren,
 En in den tuin een luttel looverpraal.

En rondom leeg'ren zich de blanke stapelwolken;
 En over golfjes die geléden leed vertolken,
 Hupt spiegelziek de tintelende straal —
 Welst hoog en blauw zich de echte Zondagshemel;
 Zóó feestlijk is de rust na 't alledaagsch gewemel,
 Zóó sterkend stilte en geur, en, kleine mees! uw taal
 Zóó treffend, dat wij de'adem in gaan houden,
 Den voetstap schromen in het dorre bladerbed . . .
 Hoor, geen geritsel, niets! dan nu en dan in 't gouden —,
 In 't láátste loof, natuurs belofte en wet:
 Voor ieder blad dat zijgt, heeft zich een knop gezet.

Dat Penning zich bewust was dat de kunst van zijn geslacht op een nieuwe, een nu niet meer christelijke levensbeschouwing ging uitbotten, voelt men aan het eind van deze afdeeling. Meer nog dan wij onder den indruk van

de *kritische* werkzaamheid die het oude geloof vernietigde, minder dan wij, hij de herinnerende, in het bezit van die blijdschap die wij hebben hervonden, klinkt toch de zekerheid van vóór aan een nieuwen tijd te staan uit zijn verzen:

Vrijwillig balling in den naam der Rede,
Staar 'k schier weemoedig naar mijn tempel van weleer.

* * *

In vier groote gedichten hoofdzakelijk worden nu de herinneringen van den kleinen Benjamin gegroepeerd: «In de Kerk», «Oom Tom», «Grootmoeder», en «Zoo goed als Familie».

In de kerk komen, van Ruth en haar broeder Gabriël, den engelgelijken jongeling af, tot Benjamin's kindsheid toe, herinneringen aan zijn geslacht uit alle tijden samen.

De kantige beschrijving van vroeger leven is hier weer even goed als de romantische droom, de zeventiende-eeuwsche vroomheid, en de geestige hollandsche huiselijkheid. De huiselijkheid verschijnt later beter, de vroomheid in «Ruths Lijklacht over Gabriël» heeft in anderen toon

de eigenschappen, alleen nog duidelijker zeventiende-eeuwsch, van het uit Ruths «Biecht» aangehaalde. Van de rake beschrijving en de romantische omdrooming geef ik deze voorbeelden: het eerste de aanhef van «Voorzaten.»

In hoogen stijl verkondigen de zerken
 Hoe (trouwe zoon der Moederkerke)
 Heer Aelbregt, sieraad van zijn land,
 Door een »capellerie» zich hier een eerzuil stichtte;
 Hoe Maerten er den moker tegen richtte
 Als vurig geuzen-predikant;
 Hoe Izak, die den Vrede een twaalf-zangs »Lof-galm» dichtte
 Intusschen hoog klom in den krijgsmansstand;
 Hoe de éene pleitte, en de ándre recht sprak; deze handig
 Veel kleinen bracht aan 't licht, veel grooten hielp naar 't graf;
 Gene — aan de stad een toren-uurwerk gaf;
 Die — de armen wèl deed, die — de weezen; die — de kunst
 Als orgerspeler of als »Timmermeester» diende;
 Die — uitvond; die de *mentor* zijner vrienden,
 Die — rijkst aan jaren was; die — vorstengunst,
 Die — 't meeste kroost verwierf, die — titelen, die — ampten...

De zerken zeggen *niet* hoe deze mensen kampten,
 En struikelden, en leden; hoe 't geslacht, van aard
 Hartstochtlijk en met d'adel vaak gepaard,
 Druk leefde en groot, en edelmoedig (soms in 't wilde),
 Daarbij op rang gesteld, veel schats gebruikte en spilde —
 Totdat »de Fransche Tijd» den doorslag gaf,
 En ónze tak althans zich buigen moest en krommen...

Voorafgegaan was dit brok door deze «Jongensmijmering» :

Ja! koele harten, nuchtre zinnen,
 Ja, wijze wereld! 'k zie uw lach,
 Om d'eerbied ook waarmee 'k daarbinnen
 Naar graftombe en gedenkplaat zag —
 Als 't zonlicht door gekleurde ruiten
 Bontscheemrig gloorde en rank aan rank
 (Van 't vroolijk wuivend groen daarbuiten)
 Afschaduwend op marmerblank,
 Er zacht de lijnen napenseelde
 Der beelden op 't geschilderd glas,
 — Der wapens ook, waarvan, o trots! o weelde!
 Het onze 't alleroudste was.

En al dien tijd had ons geslacht dat wapen
 Hier in dezelfde stad gevoerd —
 Schier al zijn leden lei de dood te slapen
 Waar 't doopsel aller schedel had beroerd.

Hen hebben de eigen zware klokken
 Ten leven in- en uitgeluid;
 En waar het sluiergaas der Bruid
 Afgolfde van de omkranste lokken,
 Maakte immer weer de kerk der Weeuwen rouwkrans buit.

Bij fakkellicht en sombre tonen
 Zonk 't lijk ten grave, en zerk aan zerk
 Die zeteldraagster werd der zonen
 Meldt mijner vaadren naam en werk...

Tusschen dit droomen over en dat nauwkeurig kennen van de Eeuwen beweegt Penning zich bij voorkeur. Eeuwen, zei ik. Hier was het waar, want meer dan toevallig zijn de grepen; de karakteristiek van eeuwen ligt werkelijk in deze herinneringen van een familie. Maar in de volgende afdeelingen trekt de dichter zich almeer terug naar de jaren die hij zelf heeft beleefd.

* * *

De figuur van oom Tom — altijd samen met Ben's vader; wat ridderlijk broederpaar in zoo klein-burgerlijke omgeving! — Grootmoeder; — en dan, geheel voor het kind alleen, de familie van de dienstmeid, het gezin in het kuipershuis, op het dorp, waar Ben een vacantie heeft gelogeerd.

Het is niet mijn bedoeling nu ik den lezer er eenmaal heb ingeleid hem te vergezellen door de groote menigte huiselijke en dichterlijke anekdoten die ons om Oom Tom en Grootmoeder heen, verrassend en verteederdend aandoen. Zij zijn een epos van het huiselijk leven

in het begin van deze tweede eeuwheft, zooals elk volk zich wenschen mocht. Maar een enkel woord mag ik schrijven van dat «Zoo goed als Familie», dat als het werk van Penning's rijpe volleverdheid, het meest gedegene is wat hij heeft gemaakt.

Hier is bijna voortdurend de taal van zijn tijd gedramatiseerd, de taal geworden van de toenmalige menschen. De objektieve dichter laat zelden maar zich gaan, uit eigen voorkeur, in een spreekmanier die hem vroeger dichterlijk gold. Ook die spreekmanier heeft hij gedrenkt met de vreugde en den weemoed van zijn herinnering.

En nergens zooals hier heeft Penning vastgehouden aan de werkelijkheid die hij lief heeft, die hij beleefd heeft, de Werkelijkheid die de Geschiedenis is van zijn gemoed.

Eén plaats zal ik maar aanhalen. Zij heeft dit voor, dat zij later is ingevoegd en dus nieuw voor de lezers van dit Tijdschrift, waarin «Zoo goed als Familie» het eerst verscheen. Zij heeft ook dit voor dat zij al Pennings eigenschappen in zich verbindt. Ben zit met de vrouwen een zomeravond op de stoep van het kuipershuis :

En aan zijn ouders huis dacht Benjamin:
 »Op stoep zit Vader ook, en groet onze oude boomen
 Met kringen uit zijn pijp, de starren met zijn droomen..
 En Kaatje haalt omzichtig de spionnen in,
 Schuift ze onder 't kabinet (*glas tegen glas; de haken
 Goed uit de voeten; Ben is wel van huis,
 Maar de ouwre jongeheertjes loopen meê niet pluis*);
 En Ben toch missend (*want je hecht aan zulke snaken!*)
 Neemt ze *Gods lieve* STILLE kindren twee aan twee
 Van de kozijnen af en naar haar keuken meê,
 Besproeit ze met een blik alsof 't háár kindren waren,
 Snuift aan de kelken, zuivert dan de blaren,
 Poetst de rood-aarden potten met een borstel af,
 Laat ze in den gootsteen om vannacht goed af te druipen
 En uitlekken, — *stil!* daar ziet ze een wormpje kruipen...
 En met haar braaf: *een Mensch gaat óók niet graag in 't graf*,
 Verhuist het *schepseltje* uit zijn waterstuipen
 In Kaatjes handen over de onderdeur *op droog*...

— En naar ons eetvertrek, waar één-en-al verrukken
 Over hetzelfde boek aêmloos de broërs zich bukken,
 En Moeder onverpoosd zich over 't naaiwerk boog
 En nu gedekt heeft en de thee staat op te gieten,
 Dringt vaders lokstem door 't vóórkamer-raam:
Schep toch een luchtje, wijf! Moet ik alleen genieten?...
 En na snikheeten dag genieten ze tezaam.
 Vast wel de richting in waar Ben is heengevlogen —
 En meer naar boven zien ze, naar den Grooten Beer,
 Net zooals ik; en nog wat hooger weêr —
 Langs de Achterwielen van den Wagen klimmen de oogen

Van ons gedrieën, als vereend, naar 't kleine licht
 Waar 's nachts de zeeman zich naar richt...

Twaalf blaadjes maar! jukt vader nog 'res stoppend
 Na 't avondmaal en de ingeziene krant...
 Op 't punt te sluiten weer door buitenlust vermand,
 Kijkt hij om 't hoekje —

En 't bed met open straatdeur foppend,

Wat lekkere aarbeigeuren! roept hij uit:
 Dàt werkt naar wensch! en allemaal verkwikken
 Zich aan den schoonen nacht, en de'aarbeigeur en 't schikken
 Der manden op den wal uit de aangekomen schuit.
 Aan boord, tot de' ochtend, blijven honderden van potten
 Met de allerfijnste, klein en donkerrood...

— En smaaklijk breekt de schipper met zijn meisjes 't brood:

Vijf uur geroeid, daar valt niet meê te spotten,

Verklaart hij aan zijn *buurlu!* op de stoep;

Het tij liep al wat tegen eer we binnen waren...

Wat klinkt dat in zoo'n stilte!... En wat een mooie groep

Toont zich in 't schijnsel uit de stads-lantaren

Op houten paal en met haar gouden pit:

Die dient ons wel (vervolgt hij) *maar zoowaar 'k hier zit*

Voor de olie komt er gas nog eer mijn haren grijzen;

En 't beste moet een mensch maar 't beste prijzen;

Op 't water was het lichter dan hier onder de' iep —

Want wat een kostelijke nacht!

— *Fa, slapen*

Wordt bijna zonde! antwoordt hem vader.

Of je sliep

Als je óók geroeid hadt! lachte een deern, al wijd aan 't gapen;

Dit hard stuk zeil wordt me als een bed zoo zacht...

En daar komt ook de groenteschuit ... meent moeder, luistrend;
 En jong en oud kijkt langs de mooie gracht,
 Vol zwaar geboomte 't gladde nat verduistrend,
 Waar des te held'rer hier en daar een star in lacht;
 — En regelmatig, maar vermoeid klotsen de spanen
 Al naderbij, — daar drijft de schuit in 't licht,
 Stoot, en legt aan — alweer een mooi gezicht...

Alweër twaalf uur! weet moeder te vermanen,
 Voordat een klokslag dreunt; want zóó stil is de lucht,
 Dat iedre klepelheffing klink-klaar is te hooren...
 — En met den nagalm uit den Grooten Toren
 Vermengt zich 't blazen van den wachter, en 't gerucht
 Der venstertjes op elke windstreek geopend,
 En met een ruk gesloten...

Wachter, was 'k bij U!

Klaagt de oudste broër, op koelte in bed niet hopen;
 Maar de ander dweept: *Neen! nog veel liever nu*
Zou 'k rijden net als in een kamer, in een wagen...
Dood-langzaam, met ons allen..

— *Je naar bed te jagen*

Valt hard, troost moeder; *maar als vader nu niet sluit,*
Vliegt ons die vleermuis nog in 't haar of meê te bedde...

Vannacht leeft alles! juicht de sluiters; en 't geluid
Van 't kikker-volkje houdt ons wakker, wil ik wedden...

Mij dunkt, als wij den Maker van dit Gedicht
 nu niet met de verschuldigde hulde in dit gebied
 van de Nederlandsche Letteren te gemoet komen,

dan zie ik gebeuren dat later als hij dáármeê in zijn hand aan den hemel van alle dichters komt en Jacques Perk als laatst aangestelde poortwachter er de sleutels houdt, die Onsterflijke hem rood van schaamte over de bekrompenheid van zijn tijdgenooten aan de hand zal leiden en hem met een verwensching over onze hardhoofdigheid op zal voeren tot onder het oog van den zangvollen God.

* *
* *

Een enkele kleine afdeeling voor en na omsluiten het Geheel met hun krans van herinneringen. Ter inleiding de eerste blik in Ben's ouderhuis: de Zaterdagavond waarop Vader een roman van Conscience leest. De volgende verzen eruit geven volkomen den toon aan waarin het heele werk gehouden wordt, waarin de dichter ook wel gehoopt heeft dat hij zijn lezers hield:

De huisvrouw, kijk! den maasbal nog ter hand,
Haalt, luisterziek, geen kous meer uit de mand;
Als 't *Einde* klinkt, te vroeg naar elks behagen,
Schrikt ze op en roept: de klok heeft *twee* geslagen!

En wijst ons op de keldertreë de meid,
 Die meê geluisterd heeft en stil geschreid:
 Om keukenzorg de kamer ingekomen
 Bleef ze onbemerkt en gaat van liefde droomen.

Ten besluite twee kleine reeksen: «Relieken»
 (die van Oom Tom namelijk) en «Kleine Ruth»
 (Benjamins vroeg gestorven zusje). Het is het
 laatste streelende wijlen van de herinnering bij
 de kleine voorwerpen die het groote leven zoo
 aandoenlijk vertegenwoordigen. Wij ook wijlen
 gaarne en voelen dat deze voorwerpen, dat dit
 gezin, dat heel dit geslacht ons vertrouwd ge-
 worden zijn. Wij voelen dat ondanks den lossen
 schijn van deze luchtig aan elkaar geregen ge-
 dichten, het heele boek een Eenheid is, elk
 brok ervan deel van een innerlijke wereld, elk
 brok het vorige aanvullend en dat zonder schade
 voor al het overige niet gemist kan worden ¹⁾).

¹⁾ De fantasie in het begin van 't boek, »Wijlen Benjamin
 opperoepen», waarbij Benjamin wordt voorgesteld als een oud-
 vrijer en zijn gehuwd-zijn als een fictie van den dichter die zich
 voordoet niet Ben zelf te zijn maar een vriend die na Ben's dood
 zijn plan heeft uitgewerkt, is op zichzelf een aardig stuk verzen,
 maar had een misschien-maar-schijnbare noodwendigheid. Uit
 een regel van »Zoo goed als Familie» krijgt men den indruk dat
 de dichter zich toen Benjamin als oud-vrijer dacht en het kan

En in die wereld zijnde erkennen we dat zoo wij er niet in vinden wat van onze eigene de kracht en de grootheid, en zonder die het leven ons ondenkbaar is, wij toch nu wij er *dit* gevonden hebben, in rustiger vertrouwen op een hollandsch verleden onzen eigen kring weer intreden, blijde met wat wij aan deze zijde tenminste *op de grenzen* hebben gezien.

* * *

Toen, omstreeks '90, de strijdende machten zich terugtrokken, trad, en vanzelf wel, juist dat in wat *wij* niet erkend hadden: het besef dat er iets goeds in traditie is. Een nieuw geslacht was aan het woord geraakt en hun woord was een nieuwe taal geweest. Nu het zweeg, was het duidelijk dat men ging antwoorden dat er toch ook wel iets goeds in het oude was.

zijn dat hij behoefte gevoelde die latere voorstelling te rijmen met de vroegere, in het algemeen zooveel mogelijk zijn schepping te scheiden van zichzelf. Ook de (later toegevoegde) slotregels van »Eene Herinnering" en het gedichtje »Gunst der Muze" aan het eind van het boek zijn alleen ter wille van dat bijkomstig doel aangebracht. Voor den lezer geloof ik eer dat dit verwarrend werkt en heb er daarom in den tekst niets van gezegd.

En zij die dat deden waren vooral niet de ouderwetschen. Het waren juist zij die met de innigste liefde de nieuwe taal verstaan hadden. Zij die aan zichzelf hadden ondervonden dat men voor een daar-staande schoonheid gepassioneerd kon zijn.

Kunst komt voort uit liefde tot het leven.

Maar een heel schoon deel van de liefde voor het leven is dan toch de liefde voor kunst.

En dit als beginsel voor een nieuwe kunst.

Kunst was er, ontstaan uit hartstocht, uit beweging. Maar de polen daarvan waren klaarheid en vastheid. En niet uit nood enkel, maar ook uit behoefte moest men die wel begeeren. Want zooveel was zeker dat de hartstocht en de beweging van die voorgangers hun helderste klaarheid en hun sterkste vastheid hadden gehad. Een jeugd was voorbijgegaan. Een mannelijke leeftijd vaster en klaarder nog in beweging en hartstocht kon er zoo haast niet zijn.

Dit was de tusschentijd waarin door menigerlei kunstenaars in kunst en leven een norm gezocht werd die rust gawe, voor goed.

Een van de pogingen daartoe is in dit boekje : *Het eerste Spel van Michaël den Aarts-engel*, door André Jolles.

Het is merkwaardig omdat het van een jeugdigen kunstenaar, van een ook die met overgegeven liefde de vroegere voorgangers naderde, en de eenige stellige dichterlijke arbeid van de jongeren van zijn leeftijd is.

* * *

Het is een klein getal dramatische gedichten, die wij niet in hun bedoeld verband, maar alleen in hun tijdsorde hoeven te volgen, en als in den aard van hun dichtwerk de openbaring van hun tijd.

Het eerste is «Een Koning»: de voorstelling van de rechtspraak van Salomo.

Ik stel er prijs op, in de allereerste plaats, te wijzen op van al dit werk de onloochenbare zuiverheid. Dit is niet van iemand die wenschend goede verzen te schrijven er slechte schreef. Dit is van een werker die met heldere nauwkeurigheid zijn volzinsdeelen rangschikt — zoo

tenminste in het begin van dezen arbeid — naar een voorafberaamd plan.

Hij heeft altijd verzen gelezen die het beeld waren van een gemoedsbeweging, die golfd en met de aandoening, die een ontroering nalieten, en van die ontroering geen rekenschap. Zelf wil hij het nu anders doen. Hier is een verhaal: in het Boek van de Christenheid is het opgeteekend. Dat heeft in zichzelf zijn schoonheid. Dat hoeft niet gevoeld te worden met persoonlijke eigenaardigheid. Wie in tooneelmatigen opstand de voorstelling van dit verhaal onder woorden brengt, het doet met de inhoudendheid van wie ernstig iets vrooms bedoelt, die doet voor zijn eigen kunst genoeg. Er zijn woorden in, die hun waarde voor zich hebben, een eeuwig bezit van de Christenheid die er tevreê mee is. Behoud ze, zoo en niet anders. Schrijf ze neer onder den naam van de persoon die nu spreken moet. Nu de volgende. Die onder den naam van de weer-partij. Zie daar, als ge de omgeving en de weinige gebaren en de noodwendige woorden van de toeschouwers erbij hebt aangeteekend, een volkomen Tooneel. Een

Tooneel? Ja meer, een gedeelte van een eeredienst, een feest van de christenheid, het onvergankelijk ritueel van het menschengeslacht.

Wat ik er tegen heb?

Dat het dood is. Volkomen dood.

Ervoor?

Dat wie smaak heeft en zich lid voelt van de christenkerk met zalving de voorstelling bij kan wonen en den smaakvollen maker prijst.

* * *

In drie tafreelen heeft die maker uitgebeeld wat hem een spiegel leek van het Christendom. «Het eerste Spel van Michaël den Aartsengel.» Of de verhouding van den mensch tot God, zij eraan toegevoegd. Het eerste, Kerstmis, verbeeldt de Mensch-wording. Het tweede, Sint-Sylvester, de Opstanding. Het derde, Epiphanie, verheerlijkt Michaël, het hoofd van de heilige engelen die reizen tusschen God en mensch.

Een eerste opmerking is dat de personen hier niet meer als in «Een Koning» vast zijn aan hun plaatselijke of tijdelijke wezenheid. Te

voorschijn tredende uit het geheel van de christelijke verbeeldingen, naar de dichter ze tot teekening van zijn idee noodig heeft, zien wij tegelijkertijd God den Vader en zijn Engelen, Jesaja, David en Daniël; — aanstonds Mirjam en Jozua saam met Michaël en Lucifer; en, als we straks aan een plaats gebonden zijn, een aantal figuren die alleen door zinvolle en pittoreske benamingen als Maagd met een gele roos, Vrouw omkarteld in rood haar, worden aangeduid.

Dit is ook in dit tweede werk een duidelijke voortgang op de idee die met het eerste werd ingeleid. De van alle hartstocht en beweging ontdane personen worden geheel behandeld als zinvolle en decoratieve figuren die in de aan hen toegeschreven woorden, en in de stelling waarin ze tot elkaar gebracht worden, de diepe bedoeling van hun dichter verzinnelijken. In het eerste werk was het ritueele in hoofdzaak nog maar aan de woorden eigen. De personen behielden iets tijdelijks. Hier is een figuren-ritueel geschapen, en de woorden hebben alleen betekenis voor zoover zij den zin van de figuren begrijpen doen.

Ik doe uitkomen dat de smaak van den dichter hier een veel waardevoller element wordt dan in het vorige. Het schilderachtig geheel van figuren wordt zoo groot, de beteekenis van elke wordt zoo volgehouden dat alleen een groot decoratief kunstenaar hun standen en verhoudingen naar waarde beheerschen kan. Een voorbeeld daarvan geef ik uit het derde onderdeel: Epiphanie.

Het begint met het zeggen, door een Stem, van het volgende:

In het land Averno ligt een groote berg.

Een herder had gedreven zijn vee naar den berg om te weiden.

Toen hij thuis kwam miste men een grooten os en dien zocht men twee dagen.

Ten derden dage vond men hem en hij stond in een nis in den berg onder den top en niemand kon bij hem komen. Toen namen zij veel pijlen en wilden hem schieten opdat hij zou vallen van den berg. De pijlen weken uit en wilden niet raken noch den berg noch den os.

Toen dit kwam voor den bisschop gebood hij den volke te vasten en te bidden. Toen openbaarde zich Sint Michel en zei hen, dat in den berg een kerk was, die gewijd was tot St. Michels eer en van alle heilige Engelen en deze wijding was gedaan van God en Zijne Engelen.

Toen groeven zij in den berg en vonden een schoone kerk en schoone altaarstukken en schoone lampen die brandden.

En het volk loofde God en St. Michel en ze namen den os mee naar beneden en gaven hem weer zijnen herder.

Een belezen vriend verzekert me dat dit fraaie verhaaltje afkomstig is uit een preek van een mysticus die Hermann von Fritzlar heet. Het teekent alweer deze kunst dat dit brokstuk van christelijke traditie, losgemaakt uit zijn tijdsverband en geciteerd in de eenigszins stijlvolle formeelheid van een eeredienst, geacht wordt stemmend genoeg te zijn door zich zelf en door den zin dien het geeft aan het volgende.

En nu moet ik naast het waardevolle smaak-element dat ik zooeven noemde op een ander wijzen van niet geringer belangrijkheid. Het is de fijne en wijdvertakte slingering van geestelijke bedoelingen, die nu half verborgen dan openlijk, met haar woorden-spel het figuren-spel vergezelt. Geen krachtlooze geest is in staat deze mozaiek van bedoelingen zoo vast te doen aan-

passen, zoo zuiver te doen saamsluiten, zoo een glansvolle schoonheid van zin te doen verdiepen onder een raadselachtig voorkomen, kunstvol als een schoon zwijgen soms.

Het tooneel is nu de kerk die in 't holle van dien berg blinkt. En de gestalten die daar tezamen zijn gaan ons de figuren van haar vensters dunken, gloedvol van kleur, gesloten van lijnen, neergedaald met als inschriften aan hun voeten en om hun hoofden de hen verklarende regels, en een verheerlijking van Michaël.

Bisschop en volk zingen het Wonder, bezingen het Heil, bezingen St. Michaël. En achter elkander komen in tweëerlei schijn de drie gestalten die Michaëls gelei-engelen leiden, leiden door het leven. De maagd eerst:

MAAGD MET EEN GELE ROOS

Rijke bloem
Matgouden damp
Geurt maagdeliefde.
Leid ons
Michaël.

De vrouw dan :

VROUW OMKARTELD IN ROOD HAAR

Weelde in vrouweschoon
Moe van lijf
Schut ons
Michaël.

Het kind daarna :

BLOND KIND

Zie mij slapen gaan
Wees mij bij in donker
Michaël.

En dan weer, maar nu de maagd, niet enkel
liefdegeurende, maar volgroeid tot het leven :

MAAGD MET EEN KORENAAR

Rijk gebogene
Van goud tot brood.

De vrouw, nu niet enkel weeldevolle, moede
van lusten, maar :

VROUWE VAN KINDE BEVANGEN

Komend leven
Als een zeebloem.

Het kind, maar dat het lijden kent :

ZIEK KIND

Blank weeft zich het kleed
Van rust.

En als alle figuren de gelei-engelen en Michaël
geloofd hebben komt de getuigende van de
kwaad-uitdrijvende kracht van dien Heilige, de

BEZETEN KNAAP

Hij komt
Hij komt
Geweken is Satan.

* * *

Na dit Spel van Michaël komen de, als tusschenspelen bedoelde, «Reges Tres'' en «Mandragora''.

Sterker nog dan tevoren heeft de dichter hier willen aanduiden hoezeer zijn werk een ritus is. De aanwijzing van de personen en van plaats en handeling is in het latijn gesteld.

Toch zie ik, juist nu, een van het strak-

ritueele afvoeren den hartstocht-stroom. Het Drie-Koningen-spel stelt hen voor naar hun dood gaande. Zij herdenken hun tocht naar Bethlehem. Zij ontmoeten de Puella Regia. Die begeert van hen hun bloemen. En daar de een de roode, de ander de gele, de derde de purperen bloem geeft, beduiden zij haar in vreemde woorden die zwaar van zin zijn, het leven waar die bloemen symbool van zijn: de Liefde, de Wetenschap, de Macht. Maar daar zij heen gaan, — zwaar zijn mijn bloemen, schreit het Koningskind. Michaël de Aartsengel troost haar. Maar de wijzen, den Kruisdood herdenkend: — zwaar zijn mijn bloemen, herhaalt zij. Niet met de geboorte in Bethlehem maar met den dood op den Calvarieberg troostend eindigen Michaël en de Koningen het spel.

Dit is hier nu de nieuwe gebeurtenis. Niet de stijlvolle schikking van figuren, niet de zinvolle verslingering van spreuken is meer het belangrijke. Beide zijn hier even vast, even diep als in het vorige, maar het belangrijke is de hartstocht rondom die Maagd.

Zingende komt ze op:

PUELLA REGIA

Een prinses spon in den tuin,
 Marioline en blauwe lavendel.
 De tulpen zeiden: mijn lief is wijn.
 De rozen zeiden: mijn lief is mijn.
 De lelies zwegen: liefde is pijn.
 Blauwe lavendel en marioliijn.

En in de zware en diep-zinnige woorden waarmee door Caspar, Balthasar en Melchior de symbolen van liefde, wetenschap en macht overreikt worden, gloeit, ook in het rhythmus al, een hartstocht die de strenge vormen van een kultus loslatend, grijpt naar persoonlijke beelden van innerlijke ziening, de belezenheid omschept in verbeelding, zijn aandrang ontleend aan de kloppingen van een ontroerd gemoed.

»Mandragora» is het volgende. Het zijn Bezaleël en Aholiab, de bouwmeesters van de verbondsark, die de een zijn weefsel, de ander zijn wierookvat komen brengen als offer voor Jehova.

Zie het doek waarin ik uw naam spon als zon,
 terwijl uw stralen werden
 als lotusbloemen en leeuwhearten.

Rein en ledig is het midden ;
 mocht daar uw voorhoofd rusten,
 Jehovah!

Neem, Jehova, het werk mijner handen tot offer.
 Een wierook-tobbe smeedde ik,
 en tot vorm nam ik uw hand die Gij
 hebt opgeheven toen uw lippen
 »Er zij Licht»
 spraken.
 Kon zij zalven bevatten u waard.

Maar terwijl zij Mozes roepen van den berg
 Sinaï komt Mirjam, als slaapwandeland eerst,
 dan als waanzinnige zangster. Haar zang en
 dans ontlokken de offers aan de verdwaasde
 kunstenaars. Mozes van den berg komend en
 den dans om het Gouden Kalf aanschouwend
 ziet in een visioen het verraad van Judas, de
 bloedwoede van Salome. Op de verkondiging
 van Michaël, in het gezicht van Christus' kruis-
 dood, geeft de vrouw Mirjam de aan Jehova
 ontstolen geschenken : het vat waaruit de voeten
 van Jezus gezalfd worden, den doek tot afdroging
 van zijn zweet.

Niet dat hierin ook weer de vastheid van
 de symbolische structuur geleden heeft, maar

verstormen doet deze waanzinnige vrouwe-zang alle gedachte aan vormen-kunst. Ook hier, het is waar, wordt van enkele woorden een gebruik gemaakt dat hun waarde alleen openbaart voor den ingewijde — of het *aedie thele* in den mond van Mirjam door iemand anders als de vergrieksching van het «Eeuwig-vrouwelijke» verstaan kan worden, betwijfel ik — maar die woorden-zelf bewijzen hoezeer de storm van zijn hartstocht den dichter heeft afgevoerd. Het procédé bleef erin over, maar de gebruikte vormen zijn niet langer verstandelijke, zijn nauwelijks meer overgeleverde waarden : hun waarde ligt in de fantasie.

En de heele Mirjam. Deze figuur, als de vrouw die tot zonde drijft uit de aan heiligheid verwante almacht van haar onpeilbare wezen, is een creatie die ook aan traditie, met name aan christelijke, ontvoeld kan zijn, maar die zonder hevige oorspronkelijke werking van gevoel en verbeelding nooit kon ontstaan.

Ook de verzen zijn meê in dien stroom gedrenkt, mee in dien gloed geblaakt. Diep in zijn wezen heeft de jonkman die met onder-

scheidenden schroom afstond van hartstocht die haast plebejisch bleek, de ervaring gevonden, dat ook wie kracht van geest en liefde voor traditie heeft, niet gelukkig wordt voor hij naar den hartstocht in dat wezen zich heeft geneigd. Vast aan zijn vroegere werkmanier, vol van de verbeelding die zijn lektuur in hem groeien deed, maar werkelijk ook doorstroomd van persoonlijk hartstocht zijn verzen als zulke die Mirjam zingt:

Moederkens bloesemroode voetjes
Kussen den grond van 't Paradijs.
Moederkens oogen den Hemel kusten,
Lieve Gods groetenis, Adams luste,

Aedie thele
Het Paradijs.
Sterre-moer
Baart zonnekind,
Zonnekind, gele,
Aedie thele,
Zonnekind.

Gehoornde slang met bloedsteen oogen,
Slang met kop van den koperen stier,
Gladdige slangbuik verijds van melke,
Slang waar gij krinkelt de bloemen welken,
Aedie thele
Slangende stier.

Uit het Noord
 Stormde een rund
 Loeiend van keele,
 Aedie thele,
 Koperen keel.

Bijbelsche voorstellingen, nietwaar? Maar dáár gegrepen, waar zij hun geheimzinnige en ontstellende gemeenschap doen blijken met het hart van den nieuweren mensch.

* * *

Het laatste stukje in den bundel «Het Vrouwke van Stavorn» toont hoezeer de verandering ernstig was. Het is hoofdzakelijk een poging bij het schrijven van verzen weer uit te gaan van het beginsel dat het vers een imaginaire en muzikale eenheid is die haar toets alleen heeft in het gevoel. Verscheiden verzen erin zijn uitstekende vijfvoetige jamben; zij bereiden latere, veel betere verzen van diezelfde soort, die Jolles heeft uitgegeven, voor. Hierover te spreken zou zijn verder te gaan dan alleen *op de grenzen* van mijn herinnering.

Een wezen als dat van Jolles is onschatbaar, omdat het ons in zijn eerlijkste en schoonste verschijning zoo duidelijk het geslacht dat op de beweging van '80 volgde heeft getoond.

En beter getoond dan door beweringen.

Want als het ware buiten hem om heeft zijn tijd dit zijn wezen voor ons verzichtbaard. En wij zien het nu met liefde voor dat wat het ons gebleken is, en met vertrouwen in den tijd die komt.

Het schoone dat ons schoonste was, ziedaar hoe ook déze tijd er niet buiten kan. Het begeerlijke dat wij ontbeerden: de vastheid van den doordringenden geest, de liefde voor wat er goeds ook in traditie is; ziedaar hoe deze jongere ze ons heeft geleerd.

Ik voor mij heb mijn blik over onze grenzen, die naar het Banier-geslacht en naar dit jongere, met diepe vreugde gedaan. Het is of de basis verbreed is waarop voortaan ons leven bewegen zal. Het is of er ons vrienden zijn toegekomen van weerskanten, of er een Gemeenschap gebleken is die wij niet wisten dat bestond.

Van die grenzen in mijn herinnering, maar

dan naar den komenden tijd begeef ik mij. En terwijl ik mijn verleden leven, onzen verleden strijd, liefheb, en, hoe de tijden veranderen, nooit vergeten zal, — zie ik in de schoonheid van de nu komende tijden die van den onzen meteen.

1898.

BIJ DEN DOOD

VAN ALLARD PIERSON

Als iemand die zijn kamer aan een stadsgracht heeft, hooger dan de hoogste boomen, en in het open venster den maannacht ziet zilveren over de kruinen en omlaag in het donkere water, en die dan opziend, het hoofd aan het kozijn geleund, het licht indrinkt — geen geluid is er en geen stad en geen gewoel, maar alleen de onpeilbaarheid van nacht, licht en stilte — zoo zijn er menschen, als zij zeer jong zijn, die soms met hun hoofd in een droom als een maannacht leven en zoo vol van zijn heerlijkheid, dat zij zich niet meer vast aan een werkelijke wereld voelen, niet meer de tijdelijkheid van elke aandoening, niet meer de toekomst als een levensloop tusschen aardsche zaken herinneren, maar in één oogenblik zich en het

Al en de eeuwigheid bewust worden en geen woord weten voor dit hoogste, dat niet door een woord kan worden verbeeld. En zooals zulk een stadsgracht-bewoner in dien maannacht de sterren volgt buiten de sfeer van hun verblind-
ding, die wel bleek zijn maar geheimzinniger tintelen, en zijn oog daalt tot waar het maan-
licht droomt in de boomkruinen, fonkelt op huizenlijsten en in het nachtdiepe water, zoodat niets hem wonderlijker lijkt dan dat bekende,
zoo zien zulke droomenden als de spanning van hun staren vermindert, eerst de schoone ideeën, dan de dingen van het gewone leven opduiken voor hun droom-verdronkene oogen, maar zij zien en zeggen nu als geheimzinnige wonderen wat hun eerst gewoon en werkelijk leek.

Dat zijn de geboren dichters die deze aan-
doening gekend hebben, en het is de vraag maar of hun geest kracht en grootheid heeft om te openbaren dat zij die zijn.

* * *

Toen Pierson de jongeling was die den hier beschrevene nabijkwam — ik heb eens

een portret gezien dat hem zoo kennen doet — leefde hij niet in een tijd en een omgeving waarin allermeeft het uitn van die aandoening werd begeerd. Ook geloof ik niet dat hij er de kracht toe had. Dat heerlijke geflacht, van Klopstock tot Heine, dat in Duitschland de fchoone ideeën uitfpon, de dingen van het gewone leven wonderlijk en heerlijk zag en zegde, heeft ook de kracht gehad de aandoening zelf te ftorten in liederen die onfterfelijk zijn als de maannacht zelf. Aan ons in Nederland is hun zingen voorbijgegaan als het gekwetter van voorbijvliegende vogels langs het open venfter van een fchool. Maar in elken tijd als de hoogfte aandoeningen weer door menfchen gevoeld worden, kunt ge zeker zijn dat er nog iets anders verandert dan de toon van de liederen. Met de aandoeningen de ideeën. Met de ideeën de beelden. Met de beelden de werkelijkheid.

In de eerfte plaats de Gods-idee. De idee van een perfoonlijken God, Schepper van de wereld, werd vervangen door die van den God die de wereld is. De Bijbel, door Spinoza. Al de gedachten en gevoeligen waarmee de Gods-

idee vast was aan Jezus en beide aan de menschen en hun lotgevallen door de eeuwen, hun kunsten, wetenschappen, instellingen, gebruiken en daden, alle die kwamen opleven, moesten worden overgebracht op, in overeenstemming gebracht met, de veranderde Gods-idee. Dat was in den eersten tijd een nieuwe verteedering voor de oude woorden, dat was een geheel nieuwen zin leggen in verouderde termen, dat was een verrukking en droefheid tevens als de kern van een nieuw begrip in kristallen schoot en met zijn stralende vormen de doffe weerbarstige, die men nog zoo lief had, spleet. Er is een naam dien men bij de profeten van het nieuwe leven, bij een Goethe, bij een Coleridge, telkens vol verwondering aantreft, verwondering omdat men hem zoo weinig noemen hoort, verwondering omdat als hij bij hèn genoemd wordt er zulk een *bewondering* gloeit in hun donkerlatend woord. 't Is die van Hamann. Hij was zulk een kern, zulk een ziel die in kristallen schoot; die broeide over de figuren raadselachtig bevreemdend en verteederend waarin de lieve taal van gods-christelijke traditie, ver-

smolten, werd omgetooverd door een geest dien hij niet begreep. Een donkere profeet van een nieuw leven. Niet zoozeer, dan alleen op de hoogste hoogten, bij de priesters van de gedachte, hoort men hem, niet zoozeer als Herder, den theoloog die zoo ruim het nieuwe ontwikkelde uit het oude, niet zoozeer zelfs als een Reimarus, den eersten angstvalligen voortzetter van Spinoza's kritiek.

Niets begreep men van hem hier zoo men hem al kende. Niets van het nieuwe leven dat uit *zijn* vormen zich verwerkelijkte toen Goethe dat zag als werkelijkheid wat werkelijk een wonder was van den nieuwen tijd. Anders niet dan uiterlijk begreep men Goethe hier, zelfs Potgieter, wiens werkelijkheids-studie niet uit liefde voòr het nieuwe leven, maar uit liefde voor oude kunst is ontstaan.

Jean Paul noch Heine zijn in Nederland — letteren en kunst zijn mij borg ervoor — al hebben enkelen hen lief gehad, in dat nieuwe wezen doorgrond.

Later, veel later, en toen enkel als theologen, hebben wij aan de nieuwe beweging deel gehad. Niet voordat, alweer in Duitschland, de tekst-kritiek was herleefd. Angst voor den Bijbel bezielde ons. Vrees voor onze dogmaas deed ons dapper zijn. Al wat er aan gemoeds- en verstands-leven zich bewoog om de grootste vragen, bewoog toch enkel onzen theologischen mensch.

Van Vloten en Huet waren de twee machtigsten. Pierson was een van hen. Van Vloten, met zijn snelle verstand, was de voorlooper. Enkele vlugge wendingen en van Christendom naar Spinozisme had deze het minst door zijn gemoed geplaagde, het klaarst door zijn verstand geleide, alle stadia doorloopen en zijn doel bereikt. Huet had het zwoelere gemoeds-leven, de steviger bewegingen, den zwaarder, donkerder gang. Meer dan Van Vloten had hij het Christendom lief gehad; minder dan deze werd hij bevredigd door dien onvermurwbaren Al-god, die zijn onverbiddelijke wezen uitdrukt in de wetten van den denkenden geest. Een gemeente leed met hem. Een gemeente, grooter dan de zijne, verliet als hij het Christendom

met geen andere overtuiging dan dat er een arbeidende mensch moet zijn die den lijdenden bedwingt. Het is de troosteloze stemming van zijn tijd geweest. Van Vlotens blijmoedigheid raakte in die dagen alleen de minst gemoedlijken aan.

Van Vloten en hij waren de krachtigsten. De een in zijn levenslust, de ander in zijn geestkracht hadden een stijl en een karakter dat den gevoeligeren en zwakkeren ontging. Niet de meerdere dichterlijkheid vroeg uiting in dezen tijd van onzen overgang, maar de meerdere deugdelijkheid, de meerdere kracht. Pierson was de minder noodige. Ik geloof, zoo hij zich niet door Van Vloten, dat hij zich zeker door Huet lange jaren gedrukt heeft gevoeld.

«Een boek dat ik *niet* wensch te bespreken is Pierson's Adriaan," schrijft Huet in een van zijn brieven aan Van Vloten. En geen jaar later werkt hij zelf aan een roman waarin met andere gegevens Pierson's Adriaan wordt herhaald. Pierson had meer gevoel voor werkelijkheid, meer liefde voor verschillende overtuigingen; er is in zijn boek, dat overigens zeer weinig

is, een adem van leven waarvan niets is in Lidewijde, maar de verhandelingen en beschrijvingen waaruit in navolging en ter verbetering van Adriaan, de Lidewijde is samengesteld, hebben een stijl waarbij die van Pierson bezwijkt.

Wonderlijk is het dat beide deze theologen — Van Vloten bleef daar altijd buiten — nadat zij hun geloof hadden verloren, kunstenaars wenschten te zijn. Toch *waren* zij leeraren. En dit is het karakter van dat geslacht, dat onmiddelijk na den eenigen Potgieter ons kwam voorbereiden: dat het ons leeren moest wat wij hadden te weten in den nieuwen tijd. Zij, en niet hun geringere tijdgenooten aan de akademies, waren de hoogeschool waarin wij zijn opgeleid. Zij hebben ons ontwend aan, in geloof en wijsbegeerte, de zienswijs van onzen kindertijd. Zij hebben, gedwongen door een noodwendigheid die ook hun te sterk was, heel onze theologische en wijsgeerige begrippenkraam uitgestoft en de woorden klaargemaakt voor het nieuwe, natuurlijke gebruik. Hun danken wij — verschillen van minderen aard daargelaten — dat wij van christenen menschen, van onderdanen

en overgeleverden vrijen en oorspronkelijken geworden zijn. Pierson heeft — is het niet? — ook Huet heeft nooit weer een roman geschreven. Droef is het soms te merken hoe hij klaagt, die laatste, dat men op aarde altijd slechts op één na het hoogste doen kan; — hoe hij loslaat, die eerste, op gevorderden leeftijd, zijn jeugdige ideaal van kunstenaar; — hoe beiden zoo goed als Van Vloten leeraars, leeraars in geschiedenis, letteren, wijsbegeerte, sociale wetenschap geworden zijn. Maar wij zijn er dankbaar voor. De een verweet den ander, Huet Van Vloten, dat hij vluchtig werd van veelomvattendheid: het bewees enkel dat Van Vlotens vlugge verstand het nuchterst begrepen heeft dat hij en zijn tijdgenooten den geheelen kanon van onze kennis moesten geven in zijn beginselen. Naar die zelfde veelzijdigheid heeft Huet gestreefd. Veelzijdigheid die eigenlijk éénheid was. Eenheid van wortel waaruit de plant van ons nieuwe leven schoot. Zijn zorgvuldiger bewegingen gingen langzamer, zijn gemoed dat voller was rondde liefderijker de vormen af van zijn saamgegroeppe kundigheid: van zijn Reis door Italië

tot zijn Land van Rembrand is het een stijgen en uitbreiden en omvatten van veel wetenschap, dat alleen uit dien drang naar universeelheid ontstaat. Ook Pierson is het zoo gegaan. Zijn Dr. Beelen in Adriaan is al het voorbeeld van dien alomvattenden man van wetenschap, die zoo is omdat hij mensch wil zijn. Israël en Hellas dekken met hun namen een kennis die het heele menschedom voor voorwerp heeft.

Is het nu een woord als wij zeggen dat wij hun dankbaar zijn? Ik geloof dat wij van hen meer geleerd hebben dan van alle anderen. Ik geloof dat als wij dāt zullen uiten wat de idee van ons leven, de ziel van onzen tijd moet blijken, wij zien zullen dat wij hún werk hebben voortgezet. Door hen heeft zich Nederland, wel laat maar toch eindelijk, in de idee tenminste, zoo niet in de kunst nog, vastgeknoopt aan het leven van den modernen tijd.

Aan ons de taak dat in de kunst te doen wat zij in de gedachte hebben gedaan.

1896.

STEFAN GEORGE

Wien is het met zijn liefde voor de aarde zooals mij gegaan? Toen ik een kind was voelde ik van al het bestaande alleen den zonneshijn en den regen, de jonge lente, den sterken zomer, den rijpen herfst en den reinen winter, en van de elkander volgende dagen de stemmende wisseling van blijde en droevige uren. Maar van de dingen die daarin waren: het vaste lichaam van de aarde en de groeiende en dorrende schepsels die op en uit haar bewegen, zag ik niets. Alleen door lang te leven, door de seizoenen bij dozijnen, de dagen bij duizenden, de uren bij tienduizenden geteld te hebben, ben ik tot het kennen en onderscheiden gekomen van de stralende en treurende vormen die in hun noodwendig bewegen de nachten en dagen maken van dit eindeloos en onsterfelijk heelal.

En nu is het dat ik door den zonneshijn naar den wensch van mijn gedachten mijn oogen kan richten op telkens weer een ander deel van het geschapene en mij verlustigen in de schoonheid zelf van die lichamen die de al-schoonheid mij eerst belette te zien.

Zóó geloof ik dat het elk met het heelal van den dichter gaat. Niet van zonneshijn of regen zijn van dat heelal de atmosferische bekoringen, maar als een sfeer en een atmosfeer zijn toch er rondhenen de zingen van den eenen geluidstoon, die als zijn ziel zelf en de ziel van zijn maker, door de ooren de ziel bevangt van den aandachtige die alleen met oogen beschouwt. Altijd weer ging het mij zoo, als ik van een nieuwen dichter de bladen opnam, dat ik week aan week leefde in dat vormenlooze zieleschoon waartoe ik enkel door oogen en ooren was geraakt. En heel verzekerd was ik en ben ik voortdurend, dat mijn ziel in die onmiddelijke gemeenschap met de ziel van dien dichter haar wezen dieper en zuiverder doorgrondde dan zij het deden die met verstandelijk

inzicht beginnende den droom te ontleden die ook hen gelukkigmakend verlangde aan te doen, den liefhebbenden slaap verjaagden waarin alleen droomen worden gebaard.

Want, nietwaar, uit zijn voelen van zonneshijn en regen ontwikkelen zich den knaap die geduldig is, de vormen van het fijnste en minst droomlijke, en dan worden die nooit voor hem wat zij zijn voor de meesten, die koude en beledigende hardheden waaraan het nuchtere oog van de liefdeloozen geen gelukkig makenden droom hervoeft; maar als uit zijn droomlicht en droefheid gestolten kristallen leven zij voor hem over de aarde, elk een troost en een tot verblijdende kommunie bereid kreatuur. En zoo ook hem die den dichter het eerst in zijn dichterlijkste begrepen heeft, hem worden al zijn gestalten al zoo helder als den nuchterste, maar voor hem zijn zij vol liefde en droom in hun helderheid en stelligheid en hij kan hen niet haten al herkent hij hun anderszijndheid dan de stellingen van zijn verstand.

Zijn wij in ons verstand niet allen anders dan anderen? Weten we niet dat wij zóó zijn,

en die daar anders? En zij die met hun verstand leven zien dit onmiddelijk en zij stellen met geheimen trots nog wel den scherpen grensnaam tusschen zich en hun mede-mensch, en verheffen er zich op, de armen, dat zij helder inzien het verschil tusschen zichzelf en iedereen. Iedereen ja, want niet één mensch is er als een ander mensch. Is het dan niet waar dat de deernis hier wijsheid is en de gelukkigste hij die voelt en niet weet?

Indien wij ons in een eigen-gemetseld graf stellen, en beginnen met het verschil tusschen ons-zelf en al het andere, dan heeft het leven geen ongelijk als het ons daar laat. Eindeloos zijn de vormen van leven, die alle vol van hun eigen schoonheid zijn. Niet met het verstand dat onderscheidt, maar met zinnen en verbeelding die voelen en schouwen, wordt die schoonheid door de ziel erkend.

* * *

Zie nu het heeral van George's verzen. Week aan week doorliep ik het als in een zachten

warmen nevel. Maand aan maand was er, bij hier helderheid, daar een vlotten van vermoede gestalten, vaag, maar vol zoete beloften voor het hart dat hun aanwezigheid verstond. Blij en onfeilbaar zijn in dien dampenkolk de gedaanten opgegaan die de onaantwifelbare verbeelding zijn van eens dichters ziel. Denk ik aan den ziedenden stoom die uit het heksenbrouwsel opslaand, gezien in een hollen spiegel, de schimmen van een gevreesd verleden of de schaduwen van een geducht aanstaande werpt voor den waan van het onstelde brein? Dat zou zijn alsof verbeelding waanzin was. Of aan dien steen dien ik in een kerk van Granada gezien heb, die bij dieper staren uit het rood en zwart van zijn marmering den stormnacht om het verdoemde landschap deed doemen, waar de rotsen golfden als zwarte katarakten, de boomen dor als geesten in doodsangst van hier en van daar hun polyp-armen kronkelden in den bloedrood laaienden nacht? Maar de ziel van het heelal is werkzaam tot overeenkomstige wonderen, maar de stralen van haar bewustheid konvergeeren enkel in de lens van den men-

schelijken geest. Neen, eer denk ik aan die paneelen van Thijs Maris die ik in Utrecht zag, nevelpaneelen, maar waarin het oog wijkend niet zocht maar vond zoete bevrediging, tot starens lust pijn werd en de blik in genietende marteling de in erts gegoten standbeelden staan zag in de onverbiddelijke vastheid van hun eeuwig leed. Niet die grootheid vraag ik voor George, maar die verwantschap. Uit zoo weeken nevel te komen tot zoo vaste beelden: het is het kenmerk van wie uit den diepsten toover van het leven dat in hem is een heelal schiep, betooverend als de natuur.

* * *

Welke zijn nu de blijvende schijnen die de voorbijgaande dichterziel in woorden van zich achterliet? Want schijnen, vergestaltungen van de ziel zijn het waarin de dichter, onder wonderlijken drang van onsterfelijkheid, zijn aldoor stervende zelf ziet, aldoor anders ziet, maar ook aldoor weer, juist voor het zal ondergaan, op den adem van zijn woorden tot een eeuwig leven bewaart.

Een klein getal zijn het, elke van de vorige in natuurlijken voortgang onderscheiden, en die bij elkander in al de stadia van haar wenteling de ééne ziel doen voelen waaruit zij zijn ontstaan.

Eerst uit de Hymnen dan, de eerste verzameling, die, in 1890, van George verscheen.

Is het niet alsof hij die doorgaans alleen in gedroomde tafreelen de stemmingen van zijn ziel zal verbeelden, voor hij daartoe overging ons door één werkelijkheidsbeeld tenminste, de aardsche gestalte wou toonen van den dichter dien wij voortaan alleen in de herscheppingen van zijn droom zouden zien? Eén gedicht is er in die Hymnen waarin wij den niet verstijfden maar sierlijken en blijden, maar gevoeligen en dichterlijken steedschen pronker speuren, die terwijl hij heenzwiert door de elegante en galante volte, in zijn eigen ranke leden de muziek van ver en den dans van de slanke rijpaarden langs hem nadeinen en opgolven voelt. «Hohe Säson» heet het dat ik hier inlasch, als het wereldsche beeld van den dichter vooraf.

Ton verklang auf den altanen,
Aus den gärten klänge tönen,

Unter prangenden platanen
 Wiegen sich die stolzen Schönen ;
 Keck in eleganten zieren
 Sie am arm den kavalieren
 Milder lauschen und mit süssen
 Winken grüssen.

Ja die Reifen die sich rühmen
 Feiner kinder flink im spiel
 Huldigen dem leichten stil,
 Auf den lippen eitle fragen,
 Von verlockenden parfümen
 Hingetragen.

Pauken schweigen, sachte geigen,
 Ferner tritt, es nahen reiter,
 Leises traben, langsam weiter,
 Zwanglos darf ein flüchtig raunen
 Sie bestaunen.

Fröhliche galante leere
 Feindlich trübem thatenmeere,
 Weise schlaffheit nur im bade
 Wahre gnade.

Auf dem wasser ruderklirren,
 Gondel die vorüberfuhr,
 Sanfte takte sanftem kirren
 Sich vereinen einer kleinen
 Pompadur.

Maar andere, toch niet minder duidelijke
 trekken van zijn wezen ziet men niet in dit

afbeeldsel. Niet, ten eerste, de hooge Priesterlijkheid die hij voelt in het dichterschap, die zoo schoon, zoo zonder bijmengsel nog van de oostersche zwoelte die hij straks zoo liefheeft, uit het sterke en reine gedicht «Weihe» spreekt.

Schon scheinen durch der zweige zackenrahmen
Mit sternenstädten selige gefilde,
Der zeiten flug verliert die alten namen
Und raum und dasein bleiben nur im bilde.

Nun bist du reif, nun schwebt die herrin nieder,
Mondfarbne gazeschleier sie umschlingen,
Halboffen ihre traumesschweren lider
Zu dir geneigt die segnung zu vollbringen :

Indem ihr mund auf deinem antlitz bebte
Und sie dich rein und so geheiligt sah
Dass sie im kuss nicht auszuweichen strebte
Dem finger stützend deiner lippe nah.

Niet, ten tweede, den droom van Koning-schap, die in het tweede van de «Neuländische Liebesmahle» wordt aangeduid, en die dat sonnet al omlijst in een beeld dat van den pronk en de zwoelheid zwelt die hoe langs zoo meer bij George's jongelingshartstocht behoort.

Den blauen atlas in dem lagerzelt
 Bedecken goldne mond- und sternenzüge,
 Auf einen sockel sind am saum gestellt
 Die malachit- und alabasterkrüge.

Drei ketten eine kupferampel halten
 Die unsrer stirnen falben schein verhehlt,
 Uns hüllen eines weiten burnus falten
 Und- dass uns nicht ein myrtenbüschel fehlt!

Bald hören wir des tranks orakellaut
 Auf teppichen aus weichem haar gesponnen.
 Der knabe wohl mit jedem wink vertraut

Verbeugt sich würdig vor dem hospodar..
Mir dämmert wie in einem zauberbrunnen
Die frühe zeit wo ich noch könig war.

Niet, ten derde, is in het beeld dat ik voorop
 zette de Pelgrim te herkennen, die toch naast
 die van den priesterkoning lang George's belang-
 rijkste figuur zou zijn. Door het laatste vers
 van de Hymnen: «Die Gärter Schliessen» wordt
 die gestalte ingeleid.

Frühe nacht verwirrt die ebenen bahnen,
 Kalte traufe trübt die weiher,
 Glückliche Apolle und Dianen
 Hüllen sich in nebelschleier.

Graue blätter wirbeln nach den gruftē.

Dahlien levkojen rosen

In erzwungenem orchester duften,

Wollen schlaf bei weichen moosen.

Heisse monde flohen aus der pforte.

Ward dein hoffen deine habe?

Baust du immer noch auf ihre worte

Pilger mit der hand am stabe?

De Pelgrim en de Priester-koning, ziedaar de twee beelden waaronder George tot over de grenzen van een hartstochtelijke jeugd, zijn dichterlijke wezen vertoont. Twee bundels heeft hij uitgegeven die elk naar één daarvan hun naam hebben: Pilgerfahrten de eerste, daarna: Algabal. Een derden: die Bücher der Hirten- und Preisgedichte, der Sagen und Sänge und der Hängenden Gärten, waarin hun laatste schaduwen worden overgevoerd naar een zachter en rustiger wereld die ons in de laatste gedeelten van Georges tijdschrift: die Blätter für die Kunst, al is gedaagd.

* * *

Zoodra men de Pilgerfahrten openslaat voelt

men het onderscheid. Wat in het vorige nog kinderlijk pogen was wordt in dit boek de bereiktheid van den kunstenaar. In den drang en den strijd van zijn hartstochten verovert die kunstenaar zich het vasthandige meesterschap dat hem daarna ook in rustiger stemmingen niet verlaat.

Een vijftal van de liederen en gezichten van den pelgrim zal ik hier uitlezen. Eerst den vreemden spooknacht van het volgende:

Mühle lass die arme still
Da die haide ruhen will.
Teiche auf den tauwind harren,
Ihrer pflegen lichte lanzen
Und die kleinen bäume starren
Wie getünchte ginsterpflanzen.

Weisse kinder schleifen leis
Ueberm see auf blindem eis
Nach dem segentag: sie kehren
Heim zum dorf in stillgebeten,
Die beim fernen gott der lehren,
Die schon bei dem naherflehten.

Kam ein pfiß am grund entlang?
Alle lampen flackern bang.
War es nicht als ob es rief?

Es empfangen ihre bräute
 Schwarze knaben aus der tiefe . .
 Glocke läute glocke läute!

Dan dit beeld. Hoort het tot de ervaringen
 van den Pelgrim? Maar ook is het zoo geschikt
 om het op zichzelf te bewonderen.

Wenn aus der gondel sie zur treppe stieg
 So lies sie lässig die gewande wallen
 Und wie nach grollend anerkanntem sieg
 Des greisen Edlen stütze sich gefallen.

Kein sanfter ton verfiel in ihrem ohr,
 Bei festen sass sie eisig in den sälen,
 Nur an den decken brauner engel chor
 Verstand es ihr von freuden zu erzählen.

In schweren sammet hat sie sich gebauscht,
 Den ersten hub aus unerhörten frachten,
 Und an dem reichen öle sich berauscht
 Das neulings ihr die Inderschiffe brachten.

Nun hat sie in verhangenem gemach
 Zu einem ruhmeslosen fant gesprochen:
 Vermelde man am markte meine schmach,
 Ich liege vor dir niedrig und gebrochen.

Was de slotsom van zijn eersten pelgrims-
 tocht teleurstelling?

Schweige die klage!
 Was auch der neid
 Zu den gütern beschied.
 Suche and trage
 Und über das leid
 Siege das lied!

So will es die lehre.
 Er that es in ehre
 Schon wieder ein jahr.
 Der ost wie der süd
 Ein täuscher ihm war
 Und nun ist er müd.

Am fuss einer eiche
 Da schuf er ein grab
 Für mantel und stab,
 Sie wurden zur leiche:
 Nun rüst ich zur fahrt
 Von fröhlicher art.

Dann brach der damm
 Verhaltenen quellen,
 Sein auge ward feucht
 Er stöhnte ... mir deucht
 Ich soll auch am stamm
 Meine leier zerschellen.

Maar «Neuer Ausfahrtssegen» is de naam van
 dit in waarheid schallend en heldhaftig gezang:

Als noch verheissung mich ins ferne schickte,
 In lichten schlafen ich die braut ersann,
 Da thatest du mich einen tag in bann
 An dem ich dich als ihren boten blickte.

Da langsam heisse gier nach ihr erstickte,
 Ich in entsagung frieden fast gewann,
 Sprich ob es gute fügung heissen kann
 Wenn nochmal mir dein auge nieder nickte...

Ich schreite durch den dom zum mittelthron,
 Auf goldnen füssen qualmen harz und santel,
 Mein sang ist schallend wie zu orgelton;

Zur salbung fliess mein eigen siedend blut!
 Wo find ich wieder meinen pilgermantel?
 Wo find ich wieder meinen pilgerhut?

* *
 *

Zwischen wälder über thäler
 Wallten wir mit ernstem wort,
 Mehrten kindlich mit erröten
 Unsrer sünden leichte mäler,
 Wollten uns aus unsren nöten
 Retten an dem gnadenort.

Stille hoffnung hehre führung
 Uns der wege müh versüssten
 Bis wir o mit welcher rührung
 Die geweihten türme grüssten!

Und wir sanken keines spottes
 Achtend als der abend mild
 In den farbenfenstern glomm
 Auf die fliesen streng und fromm
 Noch vor keinem muttergottes-
 Sondern vorm erlöserbild.

Is dit niet een schoone zachte herinnering om de snerpender ervaringen van den pelgrim mee te besluiten? In Algabal is er weinig van deze nog jeugdige vertrouweljkheid; het is er de bloedroode hartstocht die bedwongen wordt met harde handen; pelgrim, gaande niet náar maar van het leven dat hem terugstiet met meervoudige teleurstelling, pelgrim, hoogstens nog troost zoekend in de geloovige herinnering van een kinderlijker leeftijd, ziet deze dichter nu in den spiegel van zijn wezen zichzelf als den eerst gelukkig heer van Syrië gedroomden, toen tot de heerschappij over het wereldrijk beroepen priester-koning, den eerst dapperen en blijden:

Gedenkt es dir wie viele speere piffen
 Als ich im Osten um die krone rang

en

Sieh ich bin zart wie eine apfelblüte
 Und friedenfroher denn ein neues lamm —

maar die al te snel, met al te gevoelig wezen, de kiem van verderf geproefd heeft, die is in alle levens-verschijnselen, maar niet van het leven zelf de onsterfelijkheid gevonden heeft in zijn ziel.

Af van de natuur keert hij zich die levend, dat is stervend is, en trotsch, klaar en somber beeldt en beitelst hij zichzelf een natuur onder de aarde: tuinen, steden en zalen, wonderen van kunst en onvergankelijke kostbaarheid, om die lief te hebben en aan zich verwant te voelen, vaster en onwankelbaarder dan de bedriegelijke natuur.

Ihr hallen prahlend in reichem gewande
 Wisst nicht was unter dem fuss euch ruht —
 Den meister lockt nicht die landschaft am strande
 Wie jene blendend im schosse der flut.

Die häuser und höfe wie er sie ersonnen
 Und unter den tritten der wesen beschworen
 Ohne beispiel die hügel die bronnen
 Und grotten in strahlendem rausche geboren.

Die einen blinken in ewigen wintern,
 Jene von hundertfarbigen erzen
 Aus denen juwelen als tropfen sintern
 Und flimmern und glimmen vor währenden kerzen.

Die ströme die in den höheren stollen
 Wie scharlach granat und rubinen sprühten
 Verfärben sich blässer im niederrollen
 Und fließen von nun ab wie rosenblüten.

Auf seen tiefgrün in häfen verloren
 Schaukeln die ruderentbehrenden nachen,
 Sie wissen auch in die wellen zu bohren
 Bei armige riffe und gähnende drachen.

Der schöpfung wo er nur geweckt und verwaltet
 Erhabene neuheit ihn manchmal erfreut,
 Wo ausser dem seinen kein wille schaltet
 Und wo er dem licht und dem wetter gebeut.

Maar voelt hij dat ook in die eenzaamheid
 de natuur nog een geheim, een geheim van
 leven heeft, dat den overmoedigen sterveling
 ontgaat?

Mein garten bedarf nicht luft und nicht wärme,
 Der garten den ich mir selber erbaut,
 Und seiner vögel leblose schwärme
 Haben nog nie einen frühling geschaut.

Von kohle die stämme, von kohle die äste
 Und düstere felder am düsteren rain,
 Der früchte nimmer gebrochene läste
 Glänzen wie lava im pinien-hain.

Ein grauer schein aus verborgener höhle
 Verrät nicht wann morgen wann abend naht
 Und staubige dünste der mandel-öle
 Schweben auf beeten und anger und saat.

Wie zeug ich Dich aber im heilighume
 — So fragt ich wenn ich es sinnend durchmass
 In kühnen gespinsten der sorge vergass —
 Dunkle grosse schwarze blume?

Zijn dagen zijn die van den keizer in blauwe
 sererzijde, die zijn witte duiven voederend den
 slaaf die hen doet opfladderen een dolk in het
 hart steekt en dan zijn naam — in weemoedig
 gedenken — in den avondbeker graveeren doet;
 van hem die in den priesterlijken wierook de
 heiligheid en den wellust beide proeft; die niet
 dulden kan dat de hooghartige moeder hem,
 den menschelijke-onmacht-beminnende, den be-
 minden broeder ontvreemde, en liever de mar-
 mertrap afstijgt waar zijns broeders lijk hoofd-
 loos ligt:

Dort sickert meines teuren bruders blut
 Ich raffe leise nur die purpurschleppe.

En al zijn dagen en al zijn gedachten zijn
 vol van dit onderscheid: de jeugd die alles

schoon geloofde, de wijzere leeftijd die »alles handels wahn'' erkent. Vond hij ook in de priesteres die hij van het altaar tot vrouw nam, den smet niet? Was het niet beter in schijnbaar wreede deernis de kinderen die onder den vijeboom in elkanders arm insliepen, zijn ringvergift in te druppen dan hen over te laten aan de hardheid van hun vaders die hen ook straffen zouden voor hun natuurlijkste daad? Zeer zeker is in dit boek alles van de voortreffelijkste volkomenheid. Waarheen zal de tot zoo sombere wijsheid gestegen priester-keizer die toch ook nog in een «dunkle grosse schwarze blume'' tevergeefs het geheim van de natuur gezocht heeft, zich nu verder wenden, waarheen, hij die aan het einde starend de vlucht van de vogels bevraagt?

Weisse schwalben sah ich fliegen,
Schwalben schnee- und silberweiss,
Sah sie sich im winde wiegen,
In dem winde hell und heiss.

Bunte häher sah ich hüpfen,
Papagei und kolibri
Durch die wunder-bäume schlüpfen
In dem wald der Tusferi.

Grosse raben sah ich flattern,
 Dohlen schwarz und dunkelgrau
 Nah am grunde über nattern
 Im verzauberten gehau.

Schwalben seh ich wieder fliegen,
 Schnee- und silberweisse schar,
 Wie sie sich im winde wiegen
 In dem winde kalt und klar!

* *
 *

Hebben wij de gestalten van den dichter:
 pelgrim, priesterkoning, gevolgd naar een nieu-
 wen levens-tijd? Uit zijn laatste verzamelwerk: die
 Bücher der Hirten- und Preisgedichte, der Sagen
 und Sänge, und der Hängenden Gärten, wordt die
 tijd niet zoo onmiddelijk als de vorige verstaan.

Moeten wij in het laatste deel ervan het
 eerste zien? Nog eenmaal verschijnt daar het
 beeld van den priester-koning. Maar is het een
 vrouw die hem ambt en waardigheid vergeten
 deed?

Die hände zum gebieten ausgestreckt
 Vergassen ihre kräfte zu erproben
 Weil sie vor dir von deinem glanz bedeckt
 In heidnischer verzückung sich erhoben

Und seines amtes heiligkeit verletzt
 Der mund der seherwort gespendet
 Seit er sich neigend einen fuss benezt
 Der milch und elfenbein im teppich blendet.

Is het zijn dichterschap en zijn droomgeest
 die hem zwak gemaakt heeft en nu troosten
 moet, als in het volgende uitmuntende gedicht?

Indess in träumen thaten mir gelungen,
 Ich zarter weisen mich beflissen,
 Sind die feinde in mein land gedrungen,
 Sie haben bis zur hälfte mir's entrissen.

Ich aber kann mich nicht zur rache rüsten,
 Zum letztenmale war ich held
 Als man mir die verräter von den küsten
 Herbeigeführt ins rote richterfeld.

Da konnt ich unverwandt noch blicken
 Wie sie die nicht gehorsam mir gezollt
 Zu boden lagen und auf jedes nicken
 Vom glatten schlanken rumpf ein haupt gerollt.

Ich muss mein schönes land gebeugt betrauern,
 Dieses sei allein mein trost:
 Der sänger-vogel den zertretne fluren mauern
 Und dächer, züngelnd wie ein feuerrost,
 Nicht kümmern singt im frischen myrtenhage
 Unablässig seine süsse klage.

Zeker is dat de tocht van den gevluchten
 koning die te vergeefs in zijn vermomming en
 slavendienst naar de kracht tracht een tyran te
 dooden, zeker is dat hij in vreedzamer en geluk-
 kiger gedachten de stemmen komt te hooren
 die hem toeklinken uit den stroom:

Liebende klagende zagende wesen
 Nehmt eure zuflucht in unser bereich,
 Werdet geniessen und werdet genesen,
 Arme und worte umwinden euch weich.

Leiber wie muscheln, korallene lippen,
 Schwimmen und tönen in schwankem palast,
 Haare verschlungen in ästige klippen
 Nahend und wieder vom strudel erfasst.

Bläuliche lampen die halb nur erhellen,
 Schwebende säulen auf kreisendem schuh —
 Geigend erzitternde ziehende wellen
 Schaukeln in selig beschauliche ruh.

Müdet euch aber das sinnen das singen,
 Fliessender freuden bedächtiger lauf,
 Trifft euch ein kuss: und ihr löst euch in ringen
 Gleitet als wogen hinab und hinauf.

Is dit het natuur-leven zelf dat den moege-
 leefden genadig weer opneemt in het geluk
 van zijn levenden dood? Het kan zijn dat George

die dit gedicht aan het eind van zijn boek geplaatst heeft voor deze schijnen van zijn wezen dezen uitgang heeft bedoeld.¹⁾ Hij zou er dan pas mee hebben afgesloten na die zoo geheel andere soort van verzen die de meerderheid vormen van dit boek. Toch is het ook mogelijk dat die verzen eerst later zijn ontstaan. En dan zou ik zoo zeggen, ik zou *dezen* cyclus nog tot de reeks Pilgerfahrten-Algabal brengen en die alle bij elkander de periode van zijn hartstocht noemen. Maar al wat er dan in dit laatste boek overblijft — behalve een deel van de Hängende Gärten dat overgang is naar een volgenden tijd — wil ik een kunst van inkeer en reflectie hebben genoemd.

¹⁾ *Bedoeld* zeg ik. Het is namelijk duidelijk dat alleen dit laatste vers van den cyclus, Stimmen im Strom meen ik, er een van vroeger is. Niet in-eens ontstaan is dus deze afloop van de priester-koning-verbeelding, maar met *bedoeling* uit vroegere en latere elementen saamgesteld. Als ik dan aanstonds ook den heelen cyclus tot de Pilgerfahrten-Algabal-periode reken doe ik dat omdat hij naar zijn *idee* ertoe hoort en mijn overzicht een beschrijving van de *idëele* gestalten uit Georges verzen is. Naar tijd van vervaardiging, dus ook faktuur en buiten zijn verband met de algemeene idee geziene wezen, behoort die cyclus met uitzondering alleen van het laatste vers tot de volgende periode die ik die van inkeering en reflectie noem.

Voornamelijk bedoel ik hier de Hirten- und Preisgedichte en een onverschillig getal van de romantische liedjes en beeldjes. Moest men aanwijzen welke ook hier de precieze gestalten zijn waarin de dichter zich herschapen heeft: ik zou zeggen, zonder nadere bepaling, in den griekschen jongeling die de prijsgedichten, en in den rondtrekkenden zanger die de romantische verzen geacht wordt te hebben gemaakt. Maar nu het onderscheid tusschen deze gestalten en de vorige. In deze weinige woorden: in de eerste sprak, onder schijn van Pilger en Algal, Stefan George; in de laatste spreken onder schijn van Stefan George, een grieksche jongeling en een liederzanger.

Men voelt de beteekenis: het *fond* van de eerste soort is George's hartstocht; — het *fond* van de tweede soort is grieksche eklogentaal en romantische poëzie.

Het meerendeel van dezen laatsten bundel lijkt mij een tusschen-periode, tusschen een tijd van jongelings-hartstocht en van mannelijk gevoelen, een tusschenperiode, en ik zeg met overtuiging een zeer schoone, van den inkeer

en de reflectie van een zeer fijn en zeer dichterlijk erudiet.

Zeer fijn, zeer gevoelig, en van vlekkeloos meesterschap zijn de blanke regels die in hun doorschijnende maten, jamben, daktylen, antieken versbouw, de sierlijk gekaderde weefsels spinnen van modern-dichterlijke belezenheid en modern-menschelijken smaak. Eerst die in modernen vorm, vijfvoetige jamben. Wij ook hebben van dat vers een kultuur gemaakt, meer dan van de antieke maten die na Vosmaer alleen door Kloos in enkele fragmenten zijn gebruikt. Wel het schoonste voorbeeld van een zuiveren jambenbouw is dan «Der Herr der Insel.» Indien ergens dan is hierin de antieke geest één geworden met de ziel van den modernen poëet.

Die fischer überliefern dass im süden
Auf einer insel reich an zimmt und öl
Und edlen steinen die im sande glitzern
Ein vogel war der wenn am boden fussend
Mit seinem schnabel hoher stämme krone
Zerpflücken konnte: wenn er seine flügel
Gefärbt wie mit dem saft der Tyrer-schnecke
Zu schwerem niedrem flug erhoben, habe

Er einer dunklen wolke gleich gesehn.
 Des tages sei er im gehölz verschwunden,
 Des abends aber an den strand gekommen,
 Im kühlen windeshauch von salz und tang
 Die süsse stimme hehend dass delfine
 Die freunde des gesanges näherschwammen
 Im meer voll goldner federn goldner funken.
 So habe er seit urbeginn gelebt,
 Gescheiterte nur hätten ihn erblickt.
 Denn als zum ersten mal die weissen segel
 Der menschen sich mit günstigem geleit
 Dem eiland zugedreht sei er zum hügel
 Die ganze teure stätte zu beschaun gestiegen,
 Verbreitet habe er die grossen schwingen
 Verscheidend in gedämpften schmerzeslauten.

Dan die in antieken vorm. Meer dan onze
 taal is de duitsche door een lange kultuur
 daarvoor geschikt gemaakt. Ook niet zoozeer
 als ons zal den Duitscher deze kunst als een
 overgenomene voorkomen. Meer dan wij nog,
 geloof ik, zal hij genieten van de zuiverheid
 van b. v. het gedicht «An Damon», maar ook
 wij als we het aandachtig lezen, zullen het
 schoonvinden, het antieke beeld dat zich zoo
 kalm en helder, verlokkend zelfs, met de lijnen
 van zijn rhythme verheft.

Dass du mir nimmer mein Damon den heiligen winter
 Aus dem gedächtnis verlierst
 Und unser haus an dem nördlichen hügel, die stätte
 Neuen und einsamen glücks.
 Marmorne bilder verzierten sie, göttliche nacktheit
 Die wir bestaunt und verehrt.
 Innen erzählten wir oder du lasest von kämpfen
 Und von der sehnenden lust
 Mit einer zarten doch klangvollen stimme und feuer
 Summte zum machtlosen wind.
 Lamia schweigsam uns dienende, mahnte zum tranke,
 Lamia die uns geliebt.
 Stets im verkehre mit himmlischen dingen umfloss uns
 Etwas wie himmlischer glanz
 Und da wir jeder befeindenden störung entwichen
 Sinneverklärende ruh.
 Aber beim tauen der märzlichen lüfte — warum nur —
 Stiegen wir wieder herab.
 In die gepriesenen hallen und wimmelnden plätze,
 Sterblichen wesen verwandt?

Zeer een kunst van reflectie is in dit soort
 een gedicht als het tweede «An Menippa», te
 vernuftig om hier te worden aangehaald; zeer
 ook, maar vol dramatische werking, dat «An
 Sidonia» dat men hier zeker gaarne leest.

Ich überführte mich dass dir mit haltung und stolzem gebahren
 Dass dir mit weise gehobener schönheit die jüngeren weiber

All zu verdunkeln gelang und dass nicht nur aus träger

[gewöhnheit

Meine gefährten dir huldigten: mir aber waren wie warnung

Deine berechnende lippe, dein blauer und stählerner blick.

Einst in der dämmerung standen wir uns gegenüber (durch zufall

Oder auch weil du verwundet den nimmer dich suchenden

[suchtest,

In einer nische durch Persergewebe den andren verborgen)

Spottend und tadelnd gedachte ich derer dieständig mit vorsicht

Nutzen und ziel zu erwägen vermögen im brausenden leben,

Du darauf zeigst dem erstaunten von dir nicht gepflogenes

[lächeln

»Richte« (versetzest du) »nach dem begebnis das knapp sich

[gejähret :

Wie ich dem jungen Demotas der stumme verehrung mir zahlte

Preise und siege verlassend bedürftig zu folgen gewillt war,

Er aber selber mit kühleren worten vom plane mir abriet

Und meine wunde zu heilen ich mehrere monde bedurft.“

Unsere hände indessen du redetest wuchsen zusammen ;

Seit jenem abend — Sidonia — war ich kein fremder dir mehr.

Kunst van inkeer, kunst van overweging, en

wel van antieken geest, hoewel de vorm ons

zeer na staat, is ook het zoete »An Antinous“.

Dein trost dass man im kühlen grün, im lauen blau

Der stadt vergesse war als du ihn gabest schwach

Und zeigt sich jezt als trügend: ohne zu verstehn

Betracht ich diese vielen wälder, all das feld

Und all das wasser dessen plaudern weiss und fragt.

Zum weiterweinen floh ich nach den seen hin
 Wo neue wolgerüche schmeicheln (wie du sagst)
 Und schattensitze laden: doch ich ziehe weit
 Den frischen stämmen eure heissen säulen vor
 Bei denen ich ein lächeln kenne lieblicher
 Als alle vogelstimmen, worte duftender
 Als der gerühmte tannenhauch — Antinous.

Na den antieken komt de duitsche kant van
 George's wezen stof te leveren voor zijn inkeering.
 Tweeërlei duitsche kant, meen ik. Ten
 eerste die van het hervormde, ten tweede die
 van het romantische Deutschland. Van de eerste
 soort geef ik het gedicht dat een van de indruk-
 wekkendste van den bundel is:

DER WAFFENGEFÄHRTE

Am weiher wo die reihe huschen
 Da war's wo wir von kampfes schweiss
 Zum erstenmal die stirnen wuschen
 Nach unsern fahrten hart und heiss.

Nun ist mein bruder eingeschlafen
 — Die schwerter klangen heute scharf
 Und ich bin froh dass ich den braven
 Dieweil er ruht behüten darf.

Er stützte sich mit seinem schilde,
 Ich nahm sein haupt in meinen schooss,
 Auf seiner wange zuckt es milde,
 Um seinen bart erbarmungslos.

Er zog mich heut aus manchen fesseln,
 Im schwarzen wald wo unheil haust
 War ich verstrickt in tiefen nessen,
 Er hieb mich aus mit rascher faust.

Ich wollte zu den süssen stimmen
 Des widerrates nicht gedenk
 Dem sündeschloss entgegen klimmen,
 Er hielt mich fest am handgelenk.

Er kent kein sinnen und kein wanken,
 Die bösen fühlten seine wut,
 Die armen die zu fuss ihm sanken
 Vertheilten sich sein ganzes gut.

Er wird mich immer unterweisen
 Im graden wandel vor dem Herrn,
 Mein bruder ist aus wachs und eisen,
 In seinem schutze weil ich gern.

Van de tweede soort, zeer gesublimeerde
 liedjes en beeldjes die, terwijl zij achter zich
 de geheele kleurige duitsche romantiek ver-
 moeden laten, in klank en faktuur toch zoo
 bizonder van hun maker zijn.

Zie ten eerste dit lied b. v.

Heisst es viel dich bitten
 Wenn ich einmal still
 Nachdem ich lang gelitten
 Vor dir knien mag?

Deine hand ergreifen
 Leise drücken mag
 Und im kusse streifen
 Kurz und fromm und still?

Nennst du es erhören
 Wenn gestreng und still
 Ohne mich zu stören
 Dein wink mich dulden mag?

Dan dit beeldje :

Ein edelkind sah vom balkon
 In den frühling golden und grün,
 Lauschte der lerchen ton
 Und blickte so freudig und kühn.

Ein fiedler — fiedler komm
 Und gieb deinen liebsten sang!
 Das edelkind horchte fromm
 Dann ward ihm traurig und bang.

Was sang er mir solches lied?
 Ich warf ihm vom finger den ring.
 Böser trugvoller schmied
 Der mich mit fesseln umfing!

Kein frühling mehr mich freut,
 Die blumen sind alle so blass,
 Träumen will ich heut
 Weinen im stillen gelass.

Kan het zijn dat George tot zich inkeerend en er de elementen vindend van zijn eigen, van het duitsche wezen, er nevens de antieke, de hervormde, de romantieke kunstvormen, ook de oostersche gevonden heeft die sinds Rückert in Deutschland werden bemind?

Dat fijne bundeltje in de Hängende Gärten zou het aanduiden, dat eigenlijk meer dan een erfenis van het verleden al weer de kiem is van een toekomstige poëzie. Of is die tooverachtige tuin vol genot en weemoed van liefde en scheiden niet al de zelfde die in krachtiger kleur en beweging de twee laatste gedeelten van de »Blätter für die Kunst» zoo hoopvol heeft gemaakt? Ik waag me aan geen oplossing. Alleen kan ik niet nalaten ten afscheid en ten bewijze hoe de nieuwe tijd, de eeuw van het nieuwe leven voor George is ingegaan, het vizioen te schrijven, in de Blätter zijn laatste gedicht.

DER BESUCH

Ich forschte bleichen eifers nach dem horte
Nach strofen drinnen tiefste kummerniss
Und dinge rollten dumpf und ungewiss —
Da trat ein nackter engel durch die pforte:

Entgegen trug er dem versenkten sinn
Der reichsten blumen last und nicht geringer
Als mandelblüten waren seine finger
Und rosen — rosen waren um sein kinn,

Auf seinem haupt keine krone ragte
Und seine stimme fast der meinen glich:
»Das schöne leben sendet mich an dich
Als boten“ während er dies lächelnd sagte

Entfielen ihm die lilien und mimosen —
Und als ich sie zu heben mich gebückt
Da kniet auch er: ich badete beglückt
Mein ganzes antlitz in den frischen rosen.

1896.

WILLEM KLOOS

Verzen van Willem Kloos. Amsterdam.
W. Versluys, MDCCCXCIV.

Ik begin met twee groepen uit te zonderen :
het fragment Rhodopis, en de verzen van bladzij
177 tot het eind.

Rhodopis was Kloos' eersteling. Het verscheen
in het tijdschrift Nederland in 1879. De bodem
van het instrument dat de hollandsche taal
is, zal gedreund hebben van den zwaren aan-
slag van dezen nieuwen hartstochteliijken be-
speler. Vaster nauwelijks zette Hoofts hand, de
geoefende, de klanken samen tot schrijdende
jamben, als deze 't hem nadeed :

O doffe straal' die doffer dan de nachten,
Waarin geen goden-blikken glansen brachten,
Gij gingt den glans eens lieven blikks verkrachten.

En meer dan door dit technische zou door den heelen opzet de gestalte van den dichter de verbeelding van dat geslacht moeten ontsteld hebben, want van breeder statuur en van dreigender hartstochtelijkheid zwol deze verschijning gewone maat te buiten, en aankondigde voor de toekomstige jaren het dichterschap van een hartstochtelijken mensch. Dat dit toen niet gebeurd is, kan voor ons geen reden zijn dit brokstuk te prijzen, dat maar de aankondiging, niet de verschijning van Kloos' dichterschap is geweest. Het is retorische grootsprakigheid, waar de schrijver uit jeugdige onervarenheid de echte uiting van zijn eigen hartstochtelijkheid in heeft gezien.

Dan de verzen te beginnen met bladzij 177. Dat laatste jaar is Kloos niet gedisponeerd geweest. Hij had een vracht van gedachten die hij wel zeggen wou, oordeelvellingen, ergernissen, geraaktheden, die hij bliksems graag eens aan den man zou brengen. 't Is een curieuze lektuur voor den tijdgenoot, er zijn gedachten bij die best hun waarde hebben ook voor het nageslacht,

er bewegen zich — als op een vloed na een overstroming de brokstukken prachtig huisraad en de hulpelooze beesten — de hooge allures en aandoenlijke kreten door dit woordgebots, maar wat wild, wat onwillig stelt zich de taal die Kloos lief heeft weerbarstig onder zijn bewegingen, onder de zijne waar ze toch zoo lief en zoo graag, vleiend zich onder vlijen deed. De Taal wist het wel. Niet aangedaan was Kloos door wat hij daar zeggen wou, niet aangedaan, o allermint met een aandoening van schoonheid. *Hij* vond dat belangrijk; *hij* wou dat dat gezeid zou worden. Maar wij dichters, wat zouden *wij* toch beduiden als de ziel in ons haar emotie weigert, als de schoonheid er zich niet boven welft als een firmament.

* *
* *

Deze twee groepen er uitgelicht is het een geluk en een genot den dichter Kloos te zien. Hij *is* dan toch maar de hartstochtelijkste mensch van Nederland. En wat is er schooner, dan hartstocht te zien die zich uitsprekend gratie blijkt,

stroomende aandoening die zich stolt tot woorden, doorzoet met de bewondering voor zichzelf.

Van '80 tot '93 heeft Kloos verzen geschreven, die òf volkomen schoon, òf van zuivere aandoening, òf in maat en klank, fantasie en accent sympathiek en ruim van allure, blijvende gedekteekens van een schoone, groote, aangedane ziel zullen zijn.

Eerst van de laatste soort: ruime en sympathieke verzen, die zonder een pure aandoening of een genot van schoonheid te belichamen, het wezen van Kloos uitdrukken door maat en klank, fantasie en accent.

Een uitmuntend voorbeeld daarvan is het vers, genummerd LI.

O mijn gedachten, tript nu lief en zoetjes,
 Al kleine kinderen op bloote voetjes,
 En speelt hoog-op een vroolijk-fluitend lied —
 Nu naast het wilde en gouden-lachend Hansje
 Een nieuw klein kopje naar uw luchtig dansje
 En gracieus bewegen ziet . . .

Zien doen ze 't niet: zij kijken maar wat wijsjes —
 O, zét dan uw zang op alle zoete wijsjes

En wuift hand-groetjes uit uw verte toe:
't Schoone is 't Schoone, al loont het met geen lachjes,
Wie blijdschap vinde in lief-zijn, en zachtjes
Liefde aan 't Schoone om 't lief-zijn doe.

O zoo die witte en edel-teëre leventjes
Wisten [wat reze' in uw liedjes, zoo eventjes,
Al lust-paleisjes in de lucht, heel hoog,
Voor twee heel kleine en heel mooie koninkjes,
Twee zacht-gekleurde en hel-doorwaaide woninkjes,
Waar nooit een gouden hoofdje weenend boog.

Ja, tranen van smart in 's harten diep verteederen
Blijven in óngéborene gelederen
Op húnner harten diepsten grond gesust: —
Al leed zou bij die lichte jeugd te deerlijk zijn,
Bij hen zij spel en muziek, in één heerlijk-rein,
Eén rusteloos geluk van rust.

Lieve gedachten mijn, valt thans wat breeder uit,
Dat ál geluid op geluid heerlijk wederstuit,
Weest als een wind van geluid in de lucht:
»Kinderen zijn in der Aard-Smart Koninkrijk
»Prinsen van vreugde en van jeugd-schoon koninklijk,
»Makend der aarde droefgeestige woning rijk
»Aan lach en dans en melodisch gerucht."

Mooi van maat is dit, van taktueel ingestelde
en volgehouden scandeering, en niet van rythme

waar dadelijke zielsbeweging de klanken zou kleuren en doen vleesch worden tot verberging toe van het statige schema, tot fijner, individueeler leven voor den hoorenden en zienden zin; — maar wat is die maat van een statigheid! Wie schrijdt er zoo in een verloren uurtje de vloeren over van ons burgerlijk nederlandsch? En wie maakt zoo'n spel van luchtige fantasie en blanken klank en hel-opgeklank van weerkaatsende accenten tot zoo'n prinselijken menuet van taal?

Mooi van dezelfde soort, maar in heel andere kleur en maten is Sappho, een dramatisch fragment:

O lieve, milde straal van 't eerste morgen-licht,
 Antheia groet met lachjes, als voorheen, u niet,
 Toen nog de dauw des levens op haar wangen lag,
 In 't hart der hope zangerige vogel zat;
 Maar sinds Alkaïos als een droom bij dag verscheen
 En 't lokkig hoofd voor Sappho naar zijn luite neeg
 Werd Kupris Sappho's dienaar een bleeke god.

Wat kleuren de woorden blij op dien antieken zesvoet. Wat een beweging brengt die

stem in die dichterlijke vormen, die voor ieder ander dood zouden zijn geweest. En weidscher en van schoone stille verbeelding — als laatste voorbeeld — de Rei die het fragment besluit :

Heerlijk is de dag in het Oosten opgeblonken,
 't Jeugdige licht overal
 Zacht in breed-goudene vouwen neergezonken
 Breidt zich in fonklenden val.

Mij ook is het licht in de loome ziel gevallen,
 Waar 'k in omhelzinge zoet
 Zag den eersten straal, hoe hij schuivend door de hallen
 Zuilvoet bevloede na voet. —

* * *

Recht tegenovergesteld aan deze soort van verzen, waarin de dichter met een gevoel van uiterlijke mooiheid wijlen bleef bij geluiden en maten, — is die andere, waarin hij niet of weinig tot schoonheid aangedaan alleen pure menschelijke aandoeningen, enkel om hun menschelijkheid, uit. Als het waar is wat Huet eens gezegd heeft, dat sommige verzen onsterfelijk zijn omdat zij onveranderlijke menschelijke aan-

doeningen in de eenvoudigste taal uitdrukken, dan is Kloos door veel van zijn verzen, vooral door die vroeger onder den titel Het Boek van Kind en God zijn uitgegeven, zeker van de onsterfelijkheid.

Eenvoudiger en menschelijker kan het niet als in het volgende (n° XIII):

O, dat ik haten moet en niet vergeten!
 O, dat ik minnen moet en niet vergaan!
 Ach! Liefde-in-Haat moet ik mijzelven heeten,
 Want geen kan de andere in mijn hart verslaan.

In droef begeeren heb ik neergezeten,
 In dreigend gillen ben 'k weer opgestaan;
 Wee! dat ik nooit dat bittre brok kon eten,
 Van stil te zijn en héél ver weg te gaan.

Eén hoop slechts, één, een enkel zoet vermeenen,
 Eén weten, maar ik kán het niet gelooven . . .

Ach, dit: dat rusten onder groene steenen
 Een eeuwig rusten is, in één verdooven,

En dat de dooden niet in donker weenen
 Om 't zoete leven met hun lief daarboven.

Dit is wel het pure verdriet in pure woorden,
 en verbeelding en schoonheidslust worden stil

daarbij. Nog grooter, want algemeener, met zijn eenvoudige lijnen en heel geen pretentie is het sonnet op de zee :

De Zee, de Zee klotst voort in eindelooze deining
 De Zee waarin mijn Ziel zich-zelf weerspiegeld ziet;
 De Zee is als mijn Ziel in wezen en verschijning,
 Zij is een levend Schoon en kent zich-zelve niet.

Zij wischt zich-zelfen af in eeuwige verreining,
 En wendt zich altijd om en keert weer waar zij vliedt,
 Zij drukt zich-zelfen uit in duizenderlei lijning,
 En zingt een eeuwig-blij en eeuwig-klagend lied.

O Zee, was ik als Gij in al uw onbewustheid,
 Dan zou ik eerst geheel en groot gelukkig zijn;

Dan had ik eerst geen lust naar menschlijke belustheid
 Op menschelijke vreugd en menschelijke pijn;

Dan wás mijn Ziel een Zee, en hare zelfgerustheid
 Zou, wíjl Zij grooter is dan Gij, nóg grooter zijn.

* * *

Maar dan is er de derde soort. Ik wil wel zeggen dat ik daar mijn voorkeur heb. Harts-tocht lijkt mij het schoonst als hij getemd wordt door genot in zijn schoonheid. Een vers lijkt mij pas goed als het om die schoonheid

is gemaakt. Aandoeningen en beelden en gedachten mogen zich eronder bewegen als de aderen onder de huid, als de stroominkjes onder de strooming, maar meedoen moeten ze allen tot één aandoening van schoonheid. En schoonheid mag een vreemd woord zijn voor wie haar aanraking niet gekend hebben, maar voor wie ze gekend hebben is ze reëler als zijn eigen lijf.

Dat is mijn vreugd, dat, mag Kloos door een groot aantal van zijn verzen het dichterschap enkel zoeken in het uiten van aangedane stemmingen, hij gedurende al de jaren van zijn werkzaamheid, in '80 zoo goed als in '93 verzen geschreven heeft die bovenal om de schoonheid zijn gemaakt.

In Juni '93 gaf hij Judas na 't Verraad uit:

O Judas-kus! verdoembre Judas-kus!

Gij, *week-zoet op mijn lippen als een fijn*
Venijn, dat druïpt fel op het week satijn
Van mijnen rooden mond . . . Ai! bittre kus,

Judas, uws monds, die spuwt den gruwbreu wijn
Uws haats —

Bevend op 't bloed, zoet hart, wat bonst gij bang ...

*Kínt gij nog schreien vóór uw klaagbren val,
Nu ge u voelt vloeien in dien nacht zoo lang*

Van droef-beschreibren dood?

Mij dunkt dat dit aangrijpender is door zijn schoonheid, dan eenig vers enkel-aangedaan kon zijn.

Kort daarvoor (Febr. '93) verschenen twee sonnetten, waarvan ik de glanzend-gave kwatrijnen van het eerste alleen overschrijf:

Gelaat, lief als lente, dat met veel spelen
Lacht en weêr droef ziet in een staag schoon-schijnen, —
Zachte goud-mist van lokken als eene fijne,
Reine aureool boven teederfluweelen

Oogen, die klaar uitzien en weer verkwijnen, —
Wit hart van wijsheid, dat als één in vele
Dingen mag zijn van dingen om te stelen,
Hart vol van lights en van liefs, wit-satijnen: —

Laten wij niet vergeten dat het verschijnen van zulke verzen nog maar een goed jaar geleden is. Ik ontleen er het recht aan Kloos te zien zooals ik ieder waar dichter zien wil, als iemand die voor alles uiting van schoonheid wil. Van kort na Het Boek van Kind en God zijn

ook nog: „O, visioen van opperste adoratie” en „Ik ga mijn leven in orgiëen door”, beiden goed, schoonheid die den hartstocht bedwingt. Zoo ook: „Met zeven nagelen” (XLIV).

Maar zijn puurst-schoone verzen heeft Kloos geschreven in die kalme jaren van onbekendheid, voordat het publieke leven ons een onrust werd.

Sonnetten, voortdurend geoefend, eerst de duitsche — hij bewonderaar van Platen — toen zulke als die gedrukt werden in *Astrea*, van *Charaxes* aan *Rhodopis* (*Charades* aan *Rhodopis*, zeiden de critici van die dagen), waarvan ik het volgende, wel het oorspronkelijkste en kunstigste, te liever geef omdat het in den bundel met veranderingen gedrukt is die het niet verbeteren:

Er stroomt door mijn gemoed in stormend klateren
 Een wilde zee, waarop ik rijs en daal,
 Een drup — een englenblik; maar elke straal
 Schiet als het springen van bezeten sateren:

Ik hoor demonen uit de diepten schateren
 Schel door der serafijnen rein koraal, —
 En helgeloei, dooréén met hemeltaal,
 Mengt zich in 't ziedende geklots der wateren: —

O lust, daar over mij de branding slaat,
 Bij 't doffe razen der ontroerde baren,
 Te zien, hoe 't leven om mij heen vergaat, —

Maar Liefde niet: en midden in het staren
 Op 't zielefikkren van uw hel gelaat,
 Vereend met U ter eeuwigheid te varen! —

Ieder die wilde had toen kunnen zien dat dit het werk was van een groot kunstenaar. De kritiek zag er alleen het rare van en begon met de sarkasmen die later beantwoord werden door de oprichting van De Nieuwe Gids.

Kloos werkte door en schreef onder meer de sonnetten die nu den bundel openen, op verschillende tijden, het eerste zestal; en die met den Okeanos voor mij het verrukkelijkste zijn wat hij heeft gemaakt.

Sonnet II b.v.: dát is wat ik bedoel met doorzoet van schoonheid. Daar is geen klank in, geen letterklank, geen klinker en geen medeklinker, die niet opspeelt en meezingt niet boven maar in de muziekstrooming; daar zijn de suggestieve beelden, de teere trekjes, de

eenvoudige zeggng, de volkomen volging en sluiting van alle deelen die het maken tot een volkomen gedicht :

Zooals daarginds, aan stille blauwe lucht,
 Zilveren-zacht, de half-ontloken maan
 Bloeit als een vreemde bloesem zonder vrucht,
 Wier bleeke bladen aan de kim vergaan,

Zóo zag ik eens, in wonderzoet genucht,
 Uw half-verhulde beeltnis voor mij staan, —
 Dan, met een zachten glimlach en een zucht,
 Voor mijn verwonderde oogen ondergaan.

Ik heb u lief, als droomen in den nacht,
 Die, na een eindloos heil van éénen stond,
 Bij de eerste schemering voor immer vloên :

Als morgenrood en bleeke sterren-pracht,
 Iets liefs, dat men verloor en niet meer vond,
 Als alles, wat héél ver is en héél schoon.

Na dit sonnet geloof ik dat het niet noodig is dat ik de schoonheid aantoon van Okeanos. Die lichte jeugdige verbeelding, waarin het accent van de menschelijkste emotie heller luidt dan in al zijn enkel-aangedane verzen, waarin elk vers een gebaar is van bevende schoonheid,

en alle beelden saamsluiten tot één beeld: een olympischen hemel, een herderlijke aarde en een trotsend Titanen-ras, — dáárin heeft Kloos, al zijn droefheden vergetend en zijn hartstochtelijkheid vermeesterend, zijn liefste en droefste zelf ver-zichtbaard en verheerlijkt, en buiten zich herkend wat hij zelf niet wist dat hij in zich had: de Blijdschap om het Schoone, die den Dichter maakt.

1894.

HEIMAN DULLAERT

Als ik aan den donkergroenen boom, dien wij onder de sneeuwluchten van dit eeuw-eind gaarne *houden* staan, al zien wij hem met andere oogen dan in onze kindsheid, ook een geschenk mag ophangen, laten het dan de vergeten verzen van dien droevigen dichter zijn, die in de »roode klonteren'' van het bloed van Jezus smartelijke verrukkingen vond.

Heiman Dullaert was ook een schilder en bij Rembrandt in de leer geweest. Ik weet niet of er nog iets over is, hetzij van die kopie naar een werk van zijn meester, die te Amsterdam voor een oorspronkelijken Rembrandt verkocht werd, of van die verscheiden stukken, die men in het eerste vierde van de 18de eeuw »nog hier en daar'' van hem vond, en die »van de kunstkenneren zeer geprezen'' werden. In elk

geval zouden ze, als ze op Rembrandts werk geleken, juist die eigenschap zijn rijk geweest, die zijn verzen misten, en door het gemis waarvan ze vergeten zijn, van namelijk bij een groote bestaande kunst aan te sluiten en een scha-keering ervan te zijn.

Geboren in 1636 (uit deftige Rotterdamsche ouders) hoorde hij tot dat tweede geslacht tijdens Vondel, waartoe Vollenhove, Moonen, Oudaen, en ook Antonides behoorden, en al die elk in zijn soort, maar elk aan een bestaande soort aansluitende, goede dichters prezen hem en erkenden hem als een die uitstak boven de menigte. David van Hoogstraten, de smaakvolle, gaf, voor een volgend geslacht eerst, in 1719 zijn gedichten uit, die hij met zorg verzamelde, overtuigd dat »nu zijn naam (zou) leven bij de edele geesten van Nederland”. Maar niet zooals die tijdgenooten volgde Dullaert de paden van Vondel of Huygens, en juist het feit dat de »beste dichters” van elke eeuw een «keten” zijn, verhinderde dat hij — zooals zijn uitgever gewenscht had — »een schakel daaraan strekken” kon.

Het is verwonderlijk hoezeer deze broeder-

dichter vergeten is door hen die zich schamen zouden als zij niet vertrouwd bleken met het werk van zijn bovengenoemde tijdgenooten. In geen van de groote handboeken heb ik ook maar zijn naam, bij Van Vloten weinig meer dan zijn naam, gevonden. Zijn oorspronkelijkheid, die hem niet in het overgeleverd kader van eenig tijdvak begrijpbaar maakte, was de oorzaak waarom men hem erbuiten liet.

Komt hiermede niet volmaakt overeen dat, in den omwentelings-gezinden tusschentijd, toen het besef van een overgeleverde letterkunde plotseling, en maar één geslacht lang, afwezig bleek, dat *toen* zijn werk op het onverwachtst weer werd gekend en bemind? Bellamy, in een van de nummers van dien *Poëtischen Spectator* die misschien alles in kiem houdt wat in *onze* jeugd uitbotte, Bellamy noemt hem en drukt een gedicht van hem, nog maar een bewerking van een fransch, zooals hij na het afdrukken merkte, maar waarbij hem toch de opmerking uit de pen ging, dat Dullaert «eene hem eigene manier» heeft en »zeer vele schoonheden die de zijne zijn».

Zoo is het ook. Zijn schoonheden zijn zoo

zeer de zijne, dat zij bestaan buiten-om die van den nederlandschen renaissance-stijl, dat zij veel meer gemeenschap hebben met den stijl die bij ons, voorgeteekend door Bellamy, nu al in velerlei gewrochten uitgewerkt, soms de moderne, soms de natuurlijke, ook wel de direkte wordt genoemd. Het is een schoone verdienste den stijl van de toekomst te hebben ingeleid.

Het is die stijl, ons allen zoo gemeenzaam, waarin het gevoel onmiddelijk, en niet in de weefsels der redeneering, zich te uiten weet. Een stijl waarin men voelt een Persoonlijkheid, die lossen van de traditie is dan bijvoorbeeld Vondel was.

Toch was het niet dat zijn onderwerpen nieuwe waren. Maar hij voelde de oude op niet overgeleverde wijze. De traditie was voor hem, op een gegeven oogenblik — en herkennen wij hier misschien den schilder die Rembrandts leerling was? — een vreemd en boeiend verlicht schilderij.

Mag ik de parallel vervolgen. Men zou licht denken omdat hij van de kunst van zijn tijd afweek, dat zijn werk minder kunstig was.

Integendeel. Het oude gegeven deed hem aan met die veel onmiddelijker hevigheid, waaruit bij Rembrandt slag op slag het felle kontrast ontstaat, dat uit zijn spel van dag en nacht, van staande en strekkende lijnen, de aandoening van iets wondervol boeiends uit het banale doet opdoemen, en altijd symbool is van den geest die de vormen van het gewone leven in den strijd en de straling van zijn zeldzame hartstochten hervindt.

Direktheid van gevoel in iedere uitdrukking; maar dan het vreemdste en boeiendste spel van tegenstellingen in beeld en rede; — dat zijn de eigenschappen waardoor Dullaert oude onderwerpen nieuwe wonderen maakt.

Niet makkelijk, niet op het eerste gezicht doorschouwbaar zijn daarom zijn gedichten; en het is dus niet vreemd dat de enkelen die toonden dat zij ze begrepen en lief hadden, het nog niet eens zijn beste hebben gedaan.

Hij had een zwak lichaam maar een sterken geest die over den Bijbel broedde in hartstochtelijke verrukkingen.

Niet zoozeer de geest, noch ook de gezichts-

verrukking, maar wel den hartstocht, met de
schoone direktheid waarvan ik sprak, geuit,
vindt men in de volgende strofen, deel van een
Uitbreiding van den 8osten psalm.

O, Herder Israëls, zijn uwe teedre zorgen
Aan Jozefs zaad, uw vee, voor overval bevreesd,
In 't vallen van den nacht, in 't rijzen van den morgen
Ooit vakelooze wacht, ooit veilig stal geweest;
Was uwe trouwe sterkte ooit staf die hen geleidde;
Uw nimmer weigrig hart hun een verzaadbare weide;
En uw aanminnig oog een dorst verslaande vliet:
Zoo is het heden tijd dat ge op de Cherubijnen
Met een genadig woord onze angsten komt verschijnen,
En uit uw vroolijk licht op onze droefheid ziet.

.

Verlosser, ei, genade in deze wrange pijnen!
Ontzetting! hulpe! troost! bevrijding! zekerheid!
Laat toch uw aangezicht op onze ellende schijnen
Aan onze vaders voor dezen niet ontzeid!
Toen zij de tichelklei met bloedig zweet doorkneedden,
Nooit nacht, nooit schaduw viel op de afgematte leden,
Dan uit de nevelen van een bezwaard gemoed;
En toen de taak vermeerde in 't mindren hunner krachten;
Bezorgde gij den nood der snikkende geslachten,
Gelijk de hovenier den jongen wijngaard doet.

Gij naamt dien wijnstok op met afgerichte handen,
Daar hij verdrukt, geknot en als verschoven stond

In 't schaars bedauwde Egypte en zijne onvruchtbre zanden :

Gij paarde 't sappig loot aan eenen vetten grond;
 Waaruit gij volkeren die op verzierde altaren
 Verblinde Priesteren van doove goden waren

Als heilloos onkruid wiede, als doornen hebt geroeid.
 Gij bouwde, gij bescheent, gij goot de zavrige aarde,
 Zoo dat het welig loof der ranken die zij baarde,
 Na weinige oogsten straks de landstreek had volgroeid.

De groene lommeren van dezen breed getakten

Verschuilden meerder vee, verkwikten meer 't gemoed,
 Besloegen meer gebergts, bekropen meerder vlakten

Dan aller bergen reus, de kruin van Liban, doet,
 Dan 't onbereikbaar blad van zijne Cederboomen.
 Hij sloeg zijne armen uit tot in de uitheemsche stroomen,

Omhelste den Eufraat van de oevers der Jordaan,
 En zijne wortelen, met kronkelende zwieren,
 Die gingen in de zee, die zoogster der rivieren,
 Bij zwoelen zonneschijn den zomerdorst verslaan.

Waarom na zoo veel moeite u nu aan hem gewroken?

Waarom den hechten muur die hem van Edom scheidt,
 Den muur van uwe liefde, ontgrond en afgebroken;

Zoodat elk wandelaar die met eerbiedigheid
 Toen hij in luister stond, hem aanzag, zonder plukken,
 Een rijkgeboschte scheut uit zijnen stam komt rukken?

Waarom de booze tong van 't gulzig Everzwijn ¹⁾
 In zijn wellustig vocht gekitteld en verdronken,
 En hem het woudgedierte als eenen roof geschonken,
 Die u zoo schoon, zoo waard, zoo lekker plag te zijn.

¹⁾ nl. Edom.

Men moet bedenken dat hier alleen een gegeven taal met groote schilderachtigheid maar ook zonder omhaal wordt uitgewerkt. Toch kent men de innerlijke deugd van dezen kunstenaar aan zijn altijd voortreffelijke bijvoegelijke naamwoorden, aan de doordringendheid van zijn wendingen, aan de onbelemmerdheid van zijn loop, en aan de verbeeldingskracht waarmee hij een redefiguur doet uitzwellen tot een landschap, tot een werelddeel.

Maar dan zijn de volgende vier sonnetten — vier Christus-sonnetten mag ik ze noemen — vol van die eigenschappen niet enkel maar ook van dien rooden gloed van innerlijke gezichtsvervoering en van dien sterken door onverwachte tegenstellingen het alledaagsche tot wonderen opwerkenden geest.

CHRISTUS IN 'T HOFKEN

En zijn zweet werd gelijk groote druppelen
bloeds die op de aarde afiepen. Luc. 22 : 44.

Wat roode klonteren besmeuren deze gronden!

Wordt gij van zonde en wet, van dood en helle omringd?
Zeg, heeft de liefde uw hart in haren gloed verslonden,
Uw hart dat smeltende door huid en kleedren dringt?

Heeft u Gods toorn een pijl in 't ingewand gezonden,
 Die uw beangst gemoed zoo vinnig praamt en wringt,
 Dat zijne wonde, ooi mij! bloedt uit ontelbre wonden,
 Dat uit elk zweetgat, ach! een purpere ader springt?
 Maar hebt gij eertijds, Heer! uit teeder mededoogen
 Twee waterstroomen uit twee zielbeminnende oogen
 Om één Jeruzalem, die gruwelstad, verspreid;
 Is 't wonder dat gij dan, in onze schuld getreden,
 Om zooveel gruwelen van zooveel duizend steden
 Nu duizend stroomen bloeds uit duizend oogen schreit?

PETRUS WANKELLENDE

En de Heer zich omkeerende zag Petrus aan,
 en Petrus werd indachtig des woords des
 Heeren, dat hij tot hem gezegd had: Eer
 de Haan zal gekraaid hebben, zult gij mij
 driemaal verloochenen. En Petrus naar
 buiten gaande, weende bitterlijk.

Luc. 22 : 61. 62

Zoo ras de Dagzon daalt langs haar onmeetlijk rond,
 En al de lucht in rouw den avond moet gedoogen,
 Beschreit zij 't gulde licht, gevlucht uit haar vermogen,
 In eenen zilvren dauw gedruppeld op den grond.

Maar Petrus door de zonde in zijn gemoed gewond,
 Zag eerst een tranendauw uit zijn gezicht gevlogen,
 Wanneer de dubbele zon van 's Heilands heilzame oogen
 Op zijnen gruwel scheen uit haren morgenstond.

O paarden van de ziel! o dauw van oogsaffieren!
 Waarmede zich de Boete op voordeel weet te sieren,
 Als zij de liefde zelfs om gunstbeloften vrijt;

Wie u dus met natuur in eigenschap ziet strijden
 Moet bij de schemering van 't aardsch begrip belijden
 Dat gij van Gods genade een hemelsch wonder zijt.

DE BEKEERDE MOORDER

Die langs het aardrijk zwierf om op wat buit te passen,
 Wiens flukse wakkerheid de reizenden verried,
 Heeft hier, dus vast gekneld, de volheid zelf bespied,
 En komt het Hemelrijk tot roofgoed te verrassen.

Die diep in eenzaamheid de hand wiesch in de plassen
 Van een verdoemend bloed, wordt hier, daar 't ieder ziet
 In 't zaligende bloed, dat Jezus vast vergiet,
 Aan hand, aan lijf, aan ziel, van bloedschuld afgewasschen.

Hij, in zijn Moorderschap aan schaduwen verplicht
 Wordt in 't geloof bedaagd van een genadelicht,
 Terwijl zijn kwijnend oog 't natuurlijk licht gaat derven.

De Kruisnacht door het recht den Booswicht aangezeid,
 Wordt den Boetvaardigen een dag van zaligheid :
 Die dood was toen hij leefde, ô! leeft hier in zijn sterven.

AAN DE DRIE WIJZEN UIT HET OOSTEN

Gij die gewoon omhoog met uwen geest te zweven,
 Den voorbeduidselen des Hemels, eer het daagt,
 Met gouden letteren op bruin azuur geschreven,
 Den op- en ondergang der aardsche rijken vraagt:

Wat hope is uwe komst van boven toch gegeven,
 Waardoor gij hier benêen zoo zware landreis waagt?
 Wat is er dat uw hert, door weetlust aangedreven,
 Uit uwen morgenstond naar dezen middag jaagt?

Ja, wereldwijzen, ja, die reden is gevonden.
 Terwijl uwe oogen vast de Hemelen doorgrondde,
 Verslingerde uwe ziel op zooveel heerlijkheid:

En speurende uit het licht van een genadesterre
 Dat hier de leidstar was die derwaarts aangeleidt,
 Zoo volgde uw graag geloof haar heilrijk spoor van verre.

Ik begrijp mij dat menigeen *Christus in 't Hofken* lezende, in die tegenstelling waarbij de bloeddroppelen, die uit de duizend poriën zweetten van hem die de schuld van een menschheid boet, in niet onjuiste verhouding geacht worden tot de twee tranenstroomen die hij om één stad, Jeruzalem, schreide, — dat in die tegenstelling menigeen valsch vernuft zal zien. ¹⁾ Maar de vraag is niet of er valsch vernuft in de kontrasteering zijn zou als ze, afwegenderwijs, in nuchtere redeneering werd opgesteld. De vraag is of die in nuchtere redeneering

¹⁾ Van Vloten: »een enkele maal wat gezochte toon." Bellamy: »nu en dan een gezogte tegenstelling die wij meer *begrijpen* dan *voelen*."

valsch-vernuftige tegenstelling het hare doet om ons den hartstocht van dezen geloover — waarom niet *quia absurdum*? — over te doen. En die aanstekelijkheid getuig ik meê.

Zoo ook het sonnet: *Petrus Wankelende*. Het is een samenstel van contrasten. Als de zon verdwijnt en het donker is, schreit de lucht een dauw van zilver. Petrus beschreide zijn donker eerst toen de dubbele zon van Jezus' oogen er op scheen. Zijn dan boete-tranen geen hemelsche wonderen als zij zoo omgekeerd van aard blijken als de (dauw)tranen in de natuur? — Een samenstel — maar is het besef van de natuurlijke en hemelsche wonderen die boete- en dauwtranen zijn ooit in een symbool uitgedrukt dat de heerlijkheid van beide, zoo schreidend en zoo zilveren, vereent?

De Bekeerde Moorder is nuchterder. Maar waar is de dichter die zóo nuchter en dan zóo treffend is? Op het aardrijk zwierf hij — wat buit zoekend van een reiziger; — hier vastgekneld hangend vindt hij de volheid zelf, het Hemelrijk. Diep in eenzaamheid wiesch hij de handen in de bloedplassen van zijn slachtoffers, hier, «daar

't ieder ziet'' wordt hij gewasschen in het bloed van Jezus. Dit is wat ik bedoel met een banaal beeld tot een wonder maken. Menig geijkt gebruik ervan is door dezen zeldzame goed gemaakt. Licht en donker, nacht en dag werken hier tegenover elkander op het hart van den vrome, als zij het eens op zijn oogen deden uit de schilderijen van zijn meester Rembrandt.

Het vierde, *Aan de drie Wijzen uit het Oosten*, is zeer veel eenvoudiger, maar het karakter verandert niet. Een schoone tegenstelling die zuiver wordt opgelost. Als het nacht is zoekt gij, wijzen, in 'op bruin azuur geschreven gouden letteren den op- en ondergang van aardsche rijken. Waarom gaat gij nu uit uw Oostermorgen naar dezen Middag toe? Omdat gij, de sterren bestudeerende, de heerlijkheid van een Hemel begrepen hebt, waarvan één ster u meldde dat hij alleen door Bethlehems »leidstar'' te bereiken is.

Alleen de groote tegenstellingen in deze gedichten heb ik aangeduid. Van woord tot woord wemelen zij van kleine. Zeer is dat ook het geval met een groot gedicht: *Rouwklagt van*

den *H. Apostel Petrus, over zijne Verzakinge*, dat de lezer die Dullaert nu lief heeft graag nog kennen zou. De studie evenwel zou te zwaar zijn die noodig was om het hier in te leiden. Een kleiner *Op Maria Magdalena* stel ik in de plaats ervan, zeker dat ook wie niet onmiddellijk in de verwickelingen van de vorige verzen vermocht door te dringen, van deze acht regels de naar buiten schijnende schoonheid erkent.

Hoe laat zij in het nat de schoone lokken slingeren!
 Hoe stilt een regenvlaag nu die gekrolde zee!
 Zij is niet meer het spel van spiegel, strik en vingeren,
 Haar maakt nu ander vocht als reukrig vocht gedwee.
 Of zou van ieder haar hier wel het zilver glijden
 Waarmede de ouderdom het sterflijk hoofd bekruipt,
 't Geen met dit buigzaam goud eerbiedig niet wil strijden,
 Maar vloeiende in kristal uit elke vlecht verdruipt?

Dullaert stierf aan de tering, achtenveertig jaar oud, op den 6^{den} Mei van het jaar 1684.

1897.

EEN TOCHT DOOR LONDEN

Men komt in Londen. Men beweegt zich — de weg van een dichter — door het ochtendlijke Hydepark, waar de pauw zijn staart pronkt, langs de veelkleurige tulpen, tot aan het blauwe water; en dáar voor het gewiegl van schuitjes en zwanen spiedt men door het raggige lentegroen naar de grijswitte gevels van de monumentale stad. Dit is de illuzie vóór haar te naderen: de illuzie van in de natuur en alleen te zijn, vóór men zich verliezen gaat in de Stad en de Maatschappij.

Volgt een bezoek aan de muzea. British Museum, National Gallery, South-Kensington. Dit zijn niet de muzea zooals ze bij ons en in het zuiden zijn. De geest van orde die dit volk van piraten tot een wereldheerschappij her-

schapen heeft, bezielt ook deze stichtingen; en niet opdat de schoonheid er genoten en verheerlijkt wordt, maar als de groote kunsthoogeschoolen van zijn wereldrijk heeft Engeland ze ingericht. Leerzaamheid, niet schoonheid voelt men als het doel ervan.

Maar welk een andere leerschool moest dit zijn voor kunstenaars dan voor leergrage geoefenden. Weidscher cursus in kunstgeschiedenis is wel nooit gegeven dan die in het Britsch Muzeum van de platte grafpopjes van Nieuw-Granada — waarbij alleen de neus in reliëf staat — voortgaat tot de friezen van het Parthenon; maar nooit zijn zinnen van fijn proevende kunstenaars zoo gevoërd geweest, tot oververzadigens toe, met den wellust van lijnen, vormen, standen, als hier in dit overweldigend magazijn. En wat een oneindige verscheidenheid en verfijning van zinneweelde verder als men de verblinding en macht van de Renaissance-schilderijen in de National Gallery, den rijkdom en de fijnheid van schotels en schalen, van meubelen en tapijten, van gesneden en gedreven en geboetseerde kunst in het South-Kensington geniet.

Kunst genieten is iets anders dan haar voortbrengen. Onder hun kunstgenot hadden de scheppers van die ontzaglijke werken het krachtige leven van hun hartstochten, van hun daden, en de diepgebedde stroom van hun stormend leven fonkelde maar elektrisch aan zijn oppervlak als schoonheid op. Was het misschien maar onder de obsessie van mijn zingenot, in de weekheid van mijn verzadigden schoonheidsdorst, die mij laf liet tegenover het leven, dat ik bij een bezoek aan kleiner tentoonstellingen van tijdgenooten aldoor die weeke, laffe, hoewel wel lustige en verfijnde schoonheidsliefde voelde uitgedrukt, maar nooit den hartstocht van een eigen leven; dat ik, in één woord, de kunst van dit oogenblik onder den ban van de genietingen uit de muzea vond? Genieting van schoonheid in de voorliefde voor een weelderige verscheidenheid van zijge lichamen, voor de verfijning van het licht dat donzen-vlokkig wonderde er omheen. Genieting van schoonheid, kennis van schoonheden zelfs al, in het delikate volgen van bewonderde voorgangers, een aristokratisch akademisme en een niet zonder

onnoodige hardheid te schelden fijnproeverij in de verf. Genieting van schoonheid, bijna schoolsche vertrouwdheid met stijlen en ambachten, in houtsnee en boekdruk, in wandbekleding en huisraad, in één veelvoudige hervorming van het dagelijksch leven naar dien schoonheidslust die uit de muzea stamt.

Telkens in Londen wordt men — in kontrast met dit slechts-zinnelijke — al is het maar voor de ramen van een boekwinkel door den titel van een werk over Napoleon: *Napoleon the Man of Destiny*; — telkens wordt men er herinnerd aan de groote taak van Engeland en de meer dan eeuwenlange grootheid die het nu achter zich heeft.

Maar sterker *niet* dan door de schilderijen van Turner. Ik had het geluk die te zien met een hollandsch schilder die door zijn aanleg wel meer dan anderen mocht worden getroffen door de gulden eerezucht van die stralende scheppingen, door den forschen en toch fijnen hartstocht van die vizioen-geworden waarneming, door die weidschheid van samenstel, door die reinheid

van stemmings-toon, door de alchimisten-magie van dien droomer in kleur. Ons, gedurende die weinige dagen, scheen het wel dat er iets meer dan zinnelijk-aandoends, dat er iets geestelijk-overstelpends was in deze ons onbekende teelt van engelsche roemzucht uit die eerste helft van onze eigen eeuw.

Een fijn — ook hollandsch — kunstkenner misprees het in Turner dat hij zelf gewenscht had dat men van *zijn* schilderijen naast die van Claude hing. Hij prees zichzelf niet, meende hij, door die betuiging van onoorspronkelijkheid. Maar het schijnt toch wèl dat, uitgegaan van de klare, maar koele, maar classicistische kompositie van Claude's zuilen-paleizen en klassieke baaien, deze negentiende-eeuwer een andere glorie in de atmosfeer boven zijn vaderland heeft zien dagen, en zijn eigen Londen en Theems voor de klassieke wereld heeft geruild.

De eerezuchtige! Want als men uit de toch min of meer pruikerige kunst komt van de beste achtiende-eeuwsche portrettisten, dan *is* het werkelijk overweldigend dien soberen jongen engelschman met zijn haast Shelleyaansche

direktheid zóó wijd te zien reiken over alle eeuwen en landen, en diep in de geschiedenis van zijn lands verleden, en overal heen op de zeeën van zijn lands heden, — een wereldrijk voorverbeeldend in gulden vizioenen zooals hij het voor zijn Engeland zag. Van den dood van Nelson waar de zeilen neerflappen in den kruitdamp, boven de blanke vlag waar de held op wordt neergeleid — storm van zee en oorlog om de heerlijkheid van een helden-dood —, tot terug naar het begin van Englands nieuwe geschiedenis: waar de vloot van Willem de Derde met de room-blanke en gulden banier ridderlijk-rein en heilig komt stralen in een plotselingen dageraad; — van het Italië dat Childe Harold bezong en doorzwierf in den morgen van de dezer-eeuwsche vrijheid, tot het fonkelend en weelderig Dido's Karthago waar de zuilen op stoepen staan, dalend naar het bevolkte water, waar voor de trappen van haar omgroeid paleis Dido's vorstelijke bark schuilt op den rand van het ochtendlicht; — door de mythologiën heen als het roode schip van Ulysses betrost met vurige manschap ontzeilt

aan de nevelarmen van Polyphemus voor den laaienden zonsopgang; — door heel dit wereldleven en deze wereldheerlijkheid heeft Turner Englands leven en aanstaande heerlijkheid gedroomd.

Niet enkel zinnelijke, ook geestelijke schoonheid bezielt de scheppers van de groote tijden. En het schijnt wel dat ook voor Engeland zoo'n tijd is voorbijgegaan. Ook de poëzie is nu die van Shelley niet. En om de poëzie van de nu levende menschen te hooren zocht ik uit de stille muzea het hart van de jagende stad.

Een groote stad. Als Parijs is ook Londen nu. Het is hetzelfde eenerlei waar alle genietingen veil zijn, maar waar men, eenmaal dien cirkel ingegaan, altijd tot meerder verfijning, niet tot meerder natuurlijkheid groeit. De groote stad wordt klein als men het eenerlei van haar verfinde ronde eenmaal betreden heeft en de dag herhaalt den dag in denzelfden ommevang van genietingen die in veel verscheidene schakeeringen altijd eenzelfde verfijning van de zintuigen bestreeft. Vandaar die stadsbloem die

in Verlaine bedwelmend gebloeid heeft, de angst voor het einde die de ziel van alle zins-verfijning is.

Minderen mogen zich in hun hoekje tevreê voelen: zich een soort leven, een soort kunst uitbeelden, een eigenaardige herhaling van een vorige; — in de stad zoolang zij den grooten hartstocht van een wereld-leven met heel haar monsterlijke lichaam niet meeleeft, is de hoogste hartstocht de jacht naar de verfijning die zichzelf vermoordt.

In de bekende kooi van het wereldsche leven zocht ik hem, den dichter wiens stem ik zéker hoorde in het jagen van de menigten, in de genietingen van de eenlingen, — en zijn verzen had ik in hun kleine blank-en-gulden bindsel al bij mij zonder dat ik zijn lichaam er vond. Was het in een verborgen taveerne, bij de muze die hem begeesterde tot verzen en vergetelheid, — was het in de klaterende kermispraal van blanketsel en publieke vermakelijkheid dat ik hem zoeken moest, hem, den zachten en woedenden? Niemand die het zeggen kon. Maar uit zijn verzen wist ik hoezeer hij de bitterheid proefde van dat voorbijjagend leven en hoezeer hij be-

klaagde dat tot een ander leven de toegang hem gesloten was.

Dum nos fata sinunt, oculos satiemus Amore
schreef hij boven dit van zijn gedichten waar die angst voor het einde het hevigst is uitgedrukt.

Lief, lach niet meer! wil nu eens droevig zijn,
Hier in de stilte, onder de bleeke maan;
Lief zijn uw oogen, maar hoé vroolijk zijn,
Wetend hun ras vergaan?

Mijn lief, om liefde's wil, wees stil. En breid
Om me 't diep donker van uw haar dat valt:
Want vrees is op mij en de zekerheid
Van wat elk mensch bevalt.

O bleef de tijd niet altijd vloedende!
Moeten wij grijs worden, lood-oogig, traag,
En nooit meer proeven 't wilde en woedende
Liefdeleed van vandaag?

Veroud, verwelkt, Lief, en hartstochteloos,
Sterve ook d'erinring meê, dat te erg niet heugt
't Vuur dat eens brandde, 't schoone, een korte poos
Van ons hemelsche jeugd.

Roode granaat van uw volmaakten mond!
Levens-fruit van mijn lippen, proev' 'k en sterv',
Hier waar (uw tuin) door geurge zuidwind vond'
Vereëld zich doodsangst zelf.

Slurp' van uw lippen 'k dood in éénen kus,
 En staar' me aan u ten eind van liefde en smart:
 Wat zoets gaf 't leven zoeter mij dan dus
 Snel stervende aan uw hart?

Of, Lief, om liefde's wil, als 't niet mag zijn,
 Wees dan heel stil, droom dat wij twee vereend,
 Roò mond aan mond, hooren in schemerschijn
 D'zuidwind die zingt en weent,

Hier in uw tuin, door 't zuchtend loover, ver
 Buiten 't bereik van tijd en kans en keer,
 Van dood en leven en van, bitterder,
 Ontrouw die vreemdheid leer'.

Droevig-eenvoudig was een ander, een sonnet, dat wel hierbij aansluit. «Grauwe Nachten» noemt hij het:

Wij wandelden een wijl (zie hier mijn droom!)
 In een lang zandig spoor van Niemandslân,
 Waar enkel mankop groeide tusschen 't zand,
 Welke wij plukkend, met te weinig schroom
 En altijd droever, wierpen in den stroom,
 Die droef ons volgde, wijl wij hand in hand
 Onder 't vervreemd gestarnt een onbepland
 Pad gingen, gaand in schaduw van een droom.

En droever steeds, onder 't verbleekt gestarnt,
 Vonden wij mankop schaarscher, tot uw oog,
 Nu al mijn licht, vermoeid, al flauwer barnt.

En toen dat uitging, — dat geen heugenis
 Van 't lief verloren mij benauwen moog' —
 Wierp ik van mij al mijn gedachtenis.

Hoezeer hij toch ook de jonge schoonheid
 van de natuur wel voelt, maar nooit zonder
 dien weemoed om haar sterven, blijkt uit een
 ander sonnet: «Mejonkvrouw April».

Dauw op haar kleed en op 't gewaterd haar;
 Dauwdroppelen voor oogen; zie haar gaan,
 Met luchtgen stap strookend de groene paên,
 Neuriënd een hoog, fantastisch wijsje, waar
 Zoetheid in zingt, gevederd. Spiegelklaar
 Ziet me' in haar bloemgelijke schoonheid staan
 De hoop en liefde, en toch, helaas, een traan
 Vochtte haar wimpers of verborg zich daar.

Weent zij misschien uit enkle jeugdigheid?
 Of kan het zijn dat ze in een mist voorziet
 Voorbij haar jeugd min vreugd en meer verdriet,
 Het vreugdloos wicht van een aanstaanden tijd:
 Herfst, dorre bladeren en ijdelheid,
 En winter eindende in verlatenheid? —

En, evenals Verlaine — naast wien Ernest
 Dowson toch als een geheel eigen engelsche
 dichter staat — komt hij uit onbevredigdheid
 door wereldschen zinnenlust tot gedachten aan

kloosterlijke rust en vreê. «De Zusters van het Gedurig Gebed» heet het eerste gedicht waar die gedachte in is uitgedrukt:

Kalm, droef, beschermd; in 't hooge ommuurd konvent
Hoeden de heilige lamp ze, en bidden zij;
En d'avondgrauwheid is hun eenerlei,
Eenerlei d'ochtend, koud en schemerend.

Hen helpt geen tijd: nachten en dagen gaan
Langs hen, een rozenkrans, die altijd glijdt;
Hun leven rijgen ze uit in Christus' naam:
Kuischheid, verdueligheid en waakzaamheid.

Verbonden ronde, geluidlooze schaar,
Gaan levenslang ze op wacht voor 's Heilands beeld;
In 't scheemrend koor, wierook van blank altaar,
Rijst boete en beê die om zijn kruisbeeld speelt.

Daarbuiten woedt en woelt de wereld kwaad.
Haar machtloos lachen en haar wanhoop loom
Dringt voor hun poort die nimmer opengaat.
Geen stemmen hooren ze in hun vroomheids droom.

De werelds roem lag voor hen uitgebreid;
Zij proefden 't bitter en het zoet ervan;
Haar rozen — merkten zij — zijn kort van tijd,
En dan vertreden door wie treden kan.

Dus liever hartstocht van zich deden zij,
En handen kruisend vonden 't heiligdom;
Omhulden 't hoofd en droegen ruig kleedij,
Opdat niet ijdelheid mèt knapheid kom.

En daar 's hun blijven. Zij zien helder voor
 D' aanstaande dags komende lichternis.
 Maria's star schijnt uit met zoeten gloor
 In 't donker dat de menschheid eigen is.

Kalm, droef, beschermd; met zacht en mat gelaat,
 Is hùn deel 't beste, 't deel van wake en beê?
 Ja, want de wereld raast, haar roem vergaat,
 Maar daar, neven het altaar, daar heerscht vreê.

En hier is het andere: „Benedictio Domini”:

Daarbuiten 't dof en gonzend straatgedruisch.
 De stem van Londen, niet een enkele stem,
 Heesch en onheilig, zwalpt in 't bedehuis:
 Gewijde stilte en Zegen antwoordt hem.

Donker is 't Huis, duister de knielenden.
 Was 't tooverspreuk die 't murmlend hoofd hun boog?
 Door wierookvolle lucht het tinkelen
 Van zilvren bel zijn zoete maning toog.

Donker is 't Huis, maar klaar waar 't altaar staat.
 Bruide-gelijk, doorlucht van licht het rijst.
 Waar oud man hoog in handen beven laat
 D'eenige troost die d'aard vergeving wijst.

Vreemd-stil is 't hier: 't gedreun van stad en wijk
 Kondt 's werelds doorvaart naar het eeuwig vuur.
 O Zegen, algeheel, volkomenlijk!
 Of menschen-zonde en -leed dan eeuwig duur'? —

Maar snerpender dan dit — en wel het ontzettendste gedicht dat hij, van het leven zich afwendend, geschreven heeft — is dit laatste: „Aan Een in Bedlam”.

Met vrouwlijke en verdwaasde handen, achter vunzen staaf,
Heeft, zie, ook hij zijn ruikers, die hij draait en rijt:
Reuklooze wisch van 't stroo armoedig aangevlijd
Langs zijn strak kooïd heelal, waar naar hem, armsten slaaf,

De suffe wereld gaapt. O, 't verrukt oog voert strijd
Met zulke botheid! Weten zij wat hemelgaaf
Zijn lachende gedroom, een tooverwijn, ontgraaf
Aan waanzin en het, zuster, tusschen sterren leidt?

Beklaagbre broer! zoo gij voor hèn beklagbaar zijt,
Half een geks koninkrijk, ver van wie levenslang
Zaaien en maaïen ijdelheid, beloven mij
Uw eenzame oogen. Meer dan broos gebloemt verlang
'k Uw maan-doorglansde rozen; meer dan slaap benij
'k Den star-ge kroonden nacht van uw vergetelheid!

Zeker, de poort van Hydepark die op Trafalgarsquare toegang geeft, is de poort van de Natuur niet, en de illuzie van den eerst komenden reiziger sterft als hij onder het teeken van den zwarten rookpluim langs ijzeren staven de Stad verlaat.

1897.

THOMAS DE QUINCEY EN ZIJN ENGELSCH-POSTWAGEN

I

De Quincey's Postwagen, waarvan ik u, lezer, in dit en het volgende nummer van dit Tijdschrift een vertaling wensch voor te leggen, vertoont van dien schrijver juist al zulke eigenschappen, als ons, Nederlanders van middelbaren leeftijd, of koud laten, of min of meer hinderlijk zijn. Ja, wat erger is, het geheel van die eigenschappen stelt een ons niet onbekend karakter saam, de *type* van een ons niet sympathieke mensche-soort, waartoe ik, na lezing van bijna al wat De Quincey geschreven heeft, kan verzekeren dat hij ontwijfelbaar behoort. Het is het beeld van den na 1815 op zijn overmacht, nijverheid en wereldrijk pratten Engelschman; eilander; dweper met de Engelsche Staats-

kerk en de roeping van het Bijbelgenootschap; daarbij theoloog; *scholar*, in den zin van geleerde zoowel als dialekticus; letterkundige in dien van kenner van in- en uitheemsche literaturen; en overal en altijd vriend van die eigenaardig-engelsche humoristischheid, die een lach opslaat om dat grove of belachelijke dat men zelf, ongebeden, uit de kontrasteering van het ernstige en edele met het lichtvaardige en lage heeft doen ontstaan.

En denk niet dat van deze De Quincey's persoonlijkheid maar op een enkele, een minderwaardige plaats misschien van zijn geschriften blijken, of hij zelf een in die soort vergelijken-derwijs onschuldig exemplaar zou zijn. Integendeel. Onder een of meer van haar trekken vertoont die persoonlijkheid zich in *elk* van zijn opstellen; en in het hierachter vertaalde, als het meest volkomene wat hij geschreven heeft, vertoont ze zich onder allemaal. En onschuldig? Ik zou geen reden hebben hem te prijzen en zeker zijn werk niet vertaald hebben, indien hij dat wat hij was, niet met *buitengewonen* harts-tocht was geweest.

Wilt gij u bewust maken hoezeer hij een handhaver was van de aan personen en leer-
 ringen gebonden zuiverheid van het Christen-
 dom, zie dan hoe hij het bestaan loochent van
 de Essenen als een sekte bij wie later christe-
 lijk-genoemde zedeleer en mysteriën vóór
 Christus aanwezig zouden zijn geweest. Er
 blijkt meteen zijn dialektische speelschheid uit.
 Essenisme, zegt hij, zou zijn Christendom vóór
 Christus, en bijgevolg zonder Christus. En hij
 twijfelt geen oogenblik of het vraagpunt is
 hiermee *ad absurdum* gevoerd. Wilt ge zien hoe
 hij zich, nationaal en godsdienstig, de taak voor-
 stelde van Engeland, lees dat aantal plaatsen
 waar hij het in Europa de verdediging van
 Christus en christelijke beschaving tegen den
 antichrist van de fransche omwenteling, in
 Britsch-Indië de bekeering van de Aziaten tot
 opgaaf geeft. Ook het hier vertaalde opstel be-
 grijpt ge er beter door. Waterloo en Herwonnen
 Christenheid! is er de ons schokkende kreet
 waarmee in zijn droomen de heilbode uitgaat
 tot alle volken. Wij naderen in deze geestdrift
 iets dat u De Quincey schooner en mijn bewon-

dering voor zijn werk begrijpelijker begint te maken. Maar terug liever: ik heb het nog over die ons niet sympathieke persoonlijkheid. Engelsch-christelijk, engelsch-zedelijk, engelsch-nationaal in den felsten graad was hij, die zeer zeker het ploertigste van alle opstellen over Goethe's heidenschen Wilhelm Meister geschreven heeft; die van Shelley gruwde zoodat hij niet meer dan talent erkennen kon in een werk, onsterfelijk als zijn Prometheus; die Keats, vlak na zijn dood, niet vergeven kon dat hij de traditie van het classicistische engelsch in zijn verzen had miskend. Van een in Oxford geschoolden geleerde is dan ook het stramien van zijn theologische, geleerde, dialektische proza; letterkundig meer dan natuurlijk de verwerving en ordening van kundigheden, die hij uit oude en nieuwe geschiedenis, uit oude, maar ook nieuwe, duitsche, letterkunde naar Engeland overbracht; — het stramien, maar straks noem ik het andere. Ook de humor, die belachelijkmakende kompositie van onderdeelen, die soms een heel opstel heeft volgeweven, is misschien maar stramien, de geërfde geestesvorm waarin

die grootste prozaïst van het nieuwere Engeland de bloemen van zijn leven gevlochten heeft, bloemen waarvan men altijd voelen zal dat zij uit een bloedend hart onder de stralen van een hemelsch brein zijn ontbloeid.

Er stroomt uit De Quincey een *dadelykheid van leven*, die onmiddelijk voelbaar maakt dat, hij mag hooren tot welke, ook de meest vergankelijke, mensche-soort, hij de gratie in zich gevonden heeft van die soort en onsterfelijk te zijn. Niet waar, het is niet de vraag van een soort te zijn en zich niet anders te voelen dan als een van die soort. Maar van een soort te zijn en bovendien of nochtans zulk een onsterfelijk leven in zich te voelen dat in u de geheele soort onsterfelijk wordt, dat is de vraag die door elken waarlijk scheppenden kunstenaar, van wat geboorte, aanleg of opvoeding hij zijn moge, bevredigend moet worden opgelost.

In de eerste plaats dus: indien ik gezegd heb: De Quincey behoort tot een ons onsympathieke soort, — ik wil daarmee niet gezegd hebben dat er iets onsympathiëks is in hemzelf. De man die werkelijk — naief zullen zijn kom-

mercieeler tijdgenooten hem genoemd hebben — in het Christendom den alle tijden verdurenden heilstaat zag waar de strijdende volken verlangend naar reikten of weerbarstig tegen schreeuwden, maar die als onzichtbaar in de hemelen levend, onweerstaanbaar zich uitbreidde op de aarde, die heeft de zending onder de Heidenen en de vesting-burcht van de Hoog-Kerk met verheerlijker oogen aangezien dan zij die er de baantjes en de prebenden, en de katoentjes voor de inlanders, nuchter bij in het oog hielden. Iets groots is er en een ideëele natuurlijkheid in zijn kinderlijke verklaring dat hij voor twee dingen dankbaar is, nl. dat hij zijn jeugd in een eenzame natuur had doorgebracht, en als lid van een reine, heilige, heerlijke kerk. Ook daarvoor, zegt hij, dat hij in Engeland geboren was. En zoo is het dat de oorlogen van Engeland tegen Napoleon, waarvan hijzelf op den postwagen de tijdingen door het land bracht, zich in zijn oog idealizeerden tot heiliger en heldhaftiger kruistochten dan die om Christus' in vergelijking met zoo groote belangen, onbelangrijke Graf. Theoloog was hij,

zei ik. Sprak het niet vanzelf dat dit kind — met zijn idee van heiligheid in de wereldsche zonde — geen poëzie en geen proza onvergankelijker achtte dan die van Milton, den theoloog, en zijn tijdgenooten van de Hoog-Kerk, die een burcht van heiligheid hoog boven de losbandigste eeuw hadden gebouwd? Geleerde — maar weet ge dat hij vond dat weten zoo weinig was? Maar de pool te zijn die het verscheidene van alle wereldeinden aantrekt, die de vonken eruit loslokt die tot stralen en brand schieten, en uit dien brand te spreken als uit zijn mensche-ziel het wonderlijke dat men weet. Geleerdheid en dialektiek dienden hem slechts daartoe: het uitstorten van leven. Tot uitstorten van leven ook en tot niets anders die humor die als het lekken van weerschijnlichten glimlacht om de duisterheden van elke vondst in zijn hartstochtelijk verhaal.

Ik dacht soms zóo: dat er enkele geesten zijn, de groote nooit verflauwende dichters, die *altijd* in den hartstocht van hun liefde, hun bewondering, de wereld als één zien en die eenheid lofzingen. Maar meer zijn er wier geest alleen

somtijds door de héérlijkste openbaringen van het leven buiten hen wordt getrokken tot de rust van die aanschouwing, terwijl het kleinere hem loslaat en doet schommelen en heen en weer gaan naar de verschillende kanten van elk enkelding, waarvan hij de tegenstrijdige indrukken in zich bewaart. Voor wien zal de pijn van die strijdende indrukken scherper zijn dan voor hem die soms in verrukking of bekoring de harmonische eenheid van het heelal heeft gevoeld! Hij verlangt aldoor naar die eenigheid, hij lijdt aldoor onder die botsingen; uit dat leed dat onontkoombaar omdat het een deel van zijn wezen is, ontstaat zijn spottende vloek, zijn spijtige lach, zijn glimlach en zijn weemoed als hij teerder is, de humor in één woord, waaraan hij zich verslaaft.

De humor bij De Quincey is een symptoom. Laat u niet erdoor afschrikken. Hij is meer en beminnelijker dan een humoristisch schrijver. Hij is, wat hij gezegd heeft van zichzelf dat hij is in zijn jeugdverhaal: een kind dat in 't donker schreit.

II

Ik zou niet het recht hebben De Quincey's humor belangrijker te doen voorkomen dan die van anderen, als de gemoedstoestand waar ik die belangrijkheid uit afleid, uit zijn werk niet bleek. Er zijn, in Engeland en elders, zooveel humoristische schrijvers. Ook bij hen mag het zijn dat die pijn om het dis-harmonische uit onbevredigd verlangen naar het wel-harmonische ontstaan is. Maar indien dit zoo is, het is zeker dat er in hun werk niets van blijkt. Zij hebben, toen hun verlangen naar schoonheid, misschien maar ééns gevoeld in een maanschijn-vlaag op een zoelen avond, te zwak bleek voor verwerklijking, zich bij het feit van de tegenstrijdigheid van hun indrukken neergelegd, zich ermee getroost, zich ermee vermaakt, zich er aan vergaapt ten slotte, toen de grove bende van hun bewonderaars brulde dat het prachtig was. Bij hen zijn de grofheid en lachwekkendheid alleen over, zonder de aandoening waar ze uit zijn ontstaan. Hoe anders is dit bij De Quincey. Dadelijkheid van leven, zei ik, is de

indruk die al zijn proza geeft. Dadelijk ook, en van zijn jeugd tot zijn grijsheid, is in zijn werk de uitstorting van de gedachte, die *de* idee van zijn leven is geweest. Is het noodig dat ik hierbij opmerk dat die geen andere was dan het *verlangen naar de schoonheid van zijn jeugd?*

De Quincey begint het verhaal van zijn leven — in zijn Autobiographische Schetsen — met de betuiging dat hij zijn zesde jaar sloot, na den dood van een drie jaar oudere zuster, met de zekerheid dat het leven voor hem geëindigd was. Het leven? — Zag ik dan Rome al? Las ik Milton? Hoorde ik Mozart? — o Neen, — maar de vrede, de rust, het wonen in een middelpunt van veiligheid, al wat eigen is aan de alle begrip te boven gaande liefde — *die* konden niet terugkomen. — En daar zegt hij dat pijnlijkste woord, dat de bliksem van waarheid over zijn heele verdere leven is: Raptures there might be in arrear; but raptures are modes of *troubled* pleasure.

Men weet dat De Quincey jeugd-kracht en geestes-vrede, maar vooral schoone droomen,

die hem zijn jeugd weerspiegelden, levenslang in de invloeden van den opium heeft gezocht. De *Confessions of an Opium-eater* is misschien het eenige van zijn werken dat op het vasteland is verspreid. Baudelaire vertaalde het in uittreksel. Hem boeide het middel tot kunstmatige verrukkingen. *Les Paradis Artificiels* heette het boek waar die bewerking een deel van werd. De vizioenen gaf hij, zooals graag ook De Quincey deed, als voorbeelden van opiumdroomen; zoo ook een gedeelte van dat boek met dien jammernaam: *Suspiria de Profundis*, waarvan het hierachter vertaalde het grootste afgewerkte opstel is. Maar wat lijkt mij het middel onbelangrijk bij de aandoening. De Quincey zelf doet het voorkomen alsof hij enkel tot het verminderen van maagpijnen opium is gaan innemen. Dat was dan de aanleiding. Maar de oorzaak was veel gewichtiger. De oorzaak was zijn verlangen naar die jeugd-schoonheid. Dát kon zich niet verwerklijken bij hem, den pijnlijk lijdende aan de schrijnendste tegenstrijdigheid, dan onder een óngewonen stimulus. De natuur, de gezonde beweging is de stimulus

dien de mensch noodig heeft. Ik zeg het meê, maar spreek hèm vrij. Want die nam hij ook. Maar dien stimulus eens aangenomen, met behulp ervan eenmaal gekomen tot de gewenschte verwerkl ijking, is het middel het minst, de uitslag het meest.

Den lijder aan de schrijnende tegenstrijdigheid van indrukken, den verlanger naar de schoonheid die hij in zijn jeugd gezien heeft als de verheerlijkende eenheid in de strijdende verschijnselen, den verwerkl ijker van die eenheid in de schoonheid van uit de meest verscheiden elementen gevormde vizioenen, ziedaar den De Quincey, die u uit het hierachter volgende opstel zal te gemoet treden, neen meer: die zichzelf in dat zijn meest complete opstel volkomen voor u heeft afgebeeld.

III

Hoe zeer geeft dit opstel *dien* De Quincey — — Maar mag ik hier even doen opmerken hoezeer dit proza en deze gemoedsaard ook nog zijn van *onzen* tijd. De gemoedsaard — die

van den mensch die niet van nature, niet na zijn jeugd komt tot de harmonieën van schoone scheppingen, die daarentegen de twee zijden waarneemt die zich vertoonen aan alle, ook de edelste verschijnselen. Het proza, dat van het Intellect, het fijne, onderscheidende, kontrasteerende, maar ook van, juist om die tweeheid koortsiger gespannen hartstocht en bewondering. Ik denk eraan omdat ik in een vorig nummer van *dit tijdschrift* eens een vertaling van ik geloof het beste opstel van Barrès gegeven heb, Barrès, die, voor het eerst na Zola, weer een tot nog toe onovertroffen geestelijk proza van bewondering en hartstocht schreef. Daarin is Barrès een tweede maar een veel minder diepe en spontane De Quincey, dat hij alle helderziendheid, alle kennis en leeringen, ook in hun schoonst-gebouwde systemen alle waarde ontzegde, *dan* die van de erin belichaamde aandoening. Dit zijn de Verstandenen die zóo verstandig zijn, dat zij de éénige waarde beseffen van het Dichterschap. Beiden hebben zij de vreugd nieuw leven te storten in een proza, dat zonder hen spoedig koud en vaal zou zijn.

Beiden hebben zij de smart nooit te kunnen stijgen tot die vanzelfsche verbeeldingen waarvan zij de heerlijkheid hebben mögen zien. Welk een liefde heeft er in Barrès' genegenheid voor Da Vinci, den man die van alles de twee zijden zag en toch steeg tot harmonische tezaamstelling. Wat een vereering koortst en schreit er in zijn hulde aan Michel Angelo, den schepper die de Eenheid greep boven de gespleten aarde en een wereld van vrede en almacht schiep voor zichzelf. Dit is het tragische dat ook De Quincey heeft, en hoe zeer — *wat* ik daareven zeggen wou — hoe zeer geeft dit opstel *dien* De Quincey weer.

Het is óók een verschil tusschen *dit* proza en het Zolaïstische, dat dáárin de eenheid zo dikwijls in een geheel van verschijnselen *buiten* ons moet gezocht worden, terwijl hier de eenheid uit het intellekt, neen uit den hartstocht, uit de persoonlijkheid zelf ontspringt. Een roman van Zola is een stuk door hem geziene werkelijkheid, een stuk van Barrès, van De Quincey is een dadelijk beeld van hun persoon. Dat beduidt dat zulk een opstel een meer dade-

lijke afbeelding van een mensch is, naar zijn geest zooals die algemeen en blijvend, naar zijn aandoening zooals die bijzonder en voorbijgaand is. Dat beduidt een veel grooter geestes- en gevoelsstructuur, geestelijke kompositie en architectuur, gevoelsweergave in rythme en geluid. Dat wat men scheppen noemt, en wat meer dan iets anders den mensch als *het* beeld van de Schepping onderscheidt.

Zóo, bedoel ik, is De Quincey in dit alles overtreffende opstel, de schepper van zichzelf geweest.

Idéeeler naturen spelen met hun ironie in de waarheden geachte meeningen, in de heilig geheeten stelsels, in de algemeene zeden en gevoeligen, — De Quincey heeft dàt gemeen met al zijn landgenooten dat de zijne om voorwerpen speelt. De heele engelsche literatuur trouwens onderscheidt zich daardoor van de fransche, dat zij van konkrete dingen leeft en niet van abstrakte denkbeelden. De Quincey zelf was een vriend en medestander van Wordsworth en Coleridge, die dichter-wijsgeeren die in kunst en bespiegeling weer van de natuurlijke aan-

doening en de natuurlijke dingen wenschten uittegaan. Zooals zij natuurlijke schoonheid en wijsheid in vers en proza bewerkten, nam hij zichzelf met zijn éénen hartstocht tot voorwerp — daardoor naderstaand aan den in zichzelf duikenden Coleridge dan aan den overal om zich beminnenden Wordsworth, — en zich met dien éénen hartstocht, maar zooals hij verscheen midden door zijn engelsche eigenaardigheden en de duizenden bijzonderheden van zijn engelsche leven, beeldde hij in zijn opstellen uit. Wat Ironie heet in het abstrakte, heet Humor in het konkrete geestesspel. En wat enkel geestes-spel blijft, al wordt het nog zoo aandoenlijk, in het ironische, geeft in het humoristische aan de verbeelding volte van voorwerpen waar die aandoening in leeft.

Dit is van De Quincey's humoristischen arbeid dan het opmerkelijke, dat de humor altijd dient tot meedeeling, verlichting en begrenzing van de duizenden kleinigheden waardoor de hartstochtelijke vaart van zijn hoofdverhaal zich beweegt.

Men merkt al: men kan De Quincey's humor,

en vooral niet in het opstel dat ik straks volgen laat, onmogelijk beoordeelen op zichzelf. Hier tenminste, beweegt zij zich niet dan langs de bijzaken. In de schemering vonkelend van het groote licht waarmee de Postwagen door 't donker stormt. Zijn de humoristische kwinkslagen laaggeboren kaboutertjes, denkt erom dat gij menig noodzakelijk onderdeel in het voortrijden niet zoudt gezien hebben als hun lantarentje het niet had verlicht.

Ik spreek hier niet van de algemeene aangrijpendheid die ik zei dat dien humor eigen is. Die voelt men eerst in het contrast tusschen den humor van den aanhef en de verrukkingskoorts van het slot-vizoen. Maar al voelt men die later pas: in het contrast tusschen die beide ligt niet minder de ziel van De Quincey en de uitwerking van zijn verhaal.

IV

In het eerste gedeelte mag de Humor, in het derde het Vizioen zich ontwikkelen. Ertusschen in vertoont het tweede een hevige Aandoening,

opgewekt door een werkelijkheid (onder den invloed van laudanum), en die later als ontroerende faktor zich weer in het droom-vizioen openbaart.

Zoo aan elkaar geschakeld geeft het opstel het dadelijk beeld van De Quincey's gedachte. De strijd van het kleine leven, die door den humor alleen verlicht wordt met een glimp van troosting, die door een hevige aandoening alleen kan één-worden in een essens van lijden, maar die door die aandoening heen herschappen, verheerlijkt en dus overwonnen wordt in het verzoenend vizioen.

Alleen in de eerste helft van het eerste deel is het héél kleine leven, het leven dat hij klein ziet, maar dat zich groot dunkt, — dat dáarom voor den mensch niet onbelangrijk is omdat het hem altijd begeleidt, omdat het zelfs hem stemmingen geeft en bekoorlijke oogenblikken en hoopvolle vergezichten op den heerlijken droom, dat hij soms zelfs ernstig leeft omdat hij een klein mensch is en omdat hij niet enkel de groote Idee, maar de Idee in een gedrang van kleine gedachten heeft; — het leven, zooals

het zich bij hem groepeerft om den postwagen, voor hij nog in vaart is, den Postwagen, de instelling van den edelachtbaren Palmer, parlaments-lid, o zeker, en zoo groot als Galileo die ook die brandende, snelle, stipte ridders, de manen van Jupiter immers uitvond; grooter dan Galileo zelfs die toch immers niet, als de heer Palmer, een hertogsdochter heeft getrouwd. Hoort ge de ironische vonk krampachtig knetteren door dit blinkende humorspel? De machine is geladen en nog is er geen onweerswolk die de roode en blauwe elektrische vlammen stroomend tot zich trekt. Zij spelen door gebrek aan aantrekking. Het kleine leven is hun nog te klein. Zij spelen om den postwagen die nog niet zijn vaart heeft, die stilstaat voor de herbergen waar de deftige binnen-passagiers en de plebejische buiten-op-reizigers maaltijden, dié in de eetzaal en déze in de keuken, spelen om de gesprekken en vooroordeelen van reizigers: burgers en buitenlui. Als kleurige pluimen sproeien ze saam tot schertsende verhaaltjes, bekoorlijke sprookjes, — als vriendelijke slangen slingeren ze zich om sentimen-

teele vrijerijen bij een kruispunt waar de brieven worden ingewacht, — en verlichten zelfs rooskleurig het ochtendbosch vol reeën en rozen waar gemakkelijk de diligence door rolt. En de droom van den fantazeerenden reiziger speelt rooskleurig en humoristisch erboven heen.

Maar de humor verdwijnt al in de tweede helft. Landinwaarts met overwinnings-nieuws heet het verhaal van hoe hij meereed op den postwagen die de tijding bracht van de overwinningen van Vittoria, Trafalgar, Salamanca, Waterloo. De humor verdwijnt, opgeslurpt door de groote gebeurtenis, maar de werkelijkheid van het veelvuldige, strijdende leven blijft er onder zichtbaar, blij uit die grootheid beschenen of schril en pijnlijk verlicht; gezichten van onredelijk leed en waanzinnige blijdschap. De bedelaar juicht en vergeet dat hij zich kreupel houdt als de gelauwerde wagen langs hem rijdt; de waschvrouwen en werkvrouwen, met moede monden en hangende armen, voelen zich trotsch en vroolijk als kinderen van Engeland; de moeder in haar deftige rijtuig, die *weet* dat haar zoon gesneuveld is, vroeger al, siddert als ze

de tijding ziet; de moeder aan haar stalletje in den fakkelgloed juicht, juicht als een bezetene als ze de overwinning hoort van het regiment dragonders waarbij haar zoon staat, en vergeet te vragen of, dat heele regiment in de pan gehakt, die zoon nog leeft.

De humor is hier niet uitgesproken, maar de gele gloed die laait door die volzinnen is erger, is de pijn zelf waar hij uit ontstond.

Dan komt het tweede deel. Het vizioen van plotselingen dood heet het. Onmiddellijk uit zijn leven greep hij het. Het is het verhaal van hoe een jong paar op een licht wagentje de érgste aanrijding alleen ontsnapte door zijn waarschuwing. Maar erger, het is niet zoozeer het verhaal van die gebeurtenis als wel dat van de ermee gepaard gaande Angst.

Het kenmerkt «the great master of english composition», zooals hij genoemd is, dat hij dit verhaal vooraf doet gaan door een strenge, bijna theologische bespiegeling over de meeningen van verschillende volken omtrent plotselingen dood. Het is de stemmende en imponeerende *ouverture* tot de passie die in het volgende

ontketend wordt, tot het droomgezicht daarachter, dat hij, nu meer muzikus dan schrijver, droomfuga noemen zal, en waar hij, met nadruk leggende opzettelijkheid, *Tumultuosissimamente* boven schreef. Door de meeningen van Cesar en van het Engelsch Gebeden-boek heen, — Cesar die plotselingen dood als dood zonder oponthoud, het Gebedenboek dat hem als dood zonder waarschuwing verstaat — brengt hij u tot het besef van den plotselingen dood, niet van u zelf maar van een die aan uw zorg is toevertrouwd, en acht u dan genoeg voorbereid om u het geval van dien jongen man voor te voeren, die in de anderhalve minuut na *zijn* waarschuwing te zorgen had dat hij het meisje waarvoor hij waken zou, redde van den dood.

De angst van dat oogenblik is de aandoening die hier wordt uitgebeeld. Ook hier vonkt de humor eerst, maar snel en kort, tot meedeeling alleen van talrijke omstandigheden waar het geval van leeft. Geen trek of hij is noodig opdat ge het geheel zult zien, opdat ge weten zult hoe alles was, hoe alles kwam, hoe alles zoo moest zijn en niet anders. Dan begint de

vaart die twaalf, dertien mijl per uur wordt, met den slapenden koetsier, den slapenden waker, de versperde kap waar hij niet over kan, en zijn opium-krankte lijf op den bok. De heele ligging van het land, de fabrieksstreek met links de zee, de uitgestorven wegen na de gerechtszittingen in Lancaster, de zandstrook langs den weg waar de paarden op loopen met hoeven die niet gehoord worden, — het maanlicht, ochtendlicht, droomlicht van zilveren morgenmist, — de laan waar zij inrijden, met de lichten nog op alsof zij waakzaam zijn, aan de verkeerde weg-zijde, — en dan dáar door de heerschende stilte dat geluid van ver. De angst van dat geluid bezielt al het verdere. Het paar ziet hen niet. Met de hoofden omlaag gebogen, met de lippen elkaar zoekende, doof in hun fluistering. Tot ze nabijkomen. Dan één roep. Maar zij hooren niet. Nog een roep. »En nu hoorde hij mij, want nu hief hij het hoofd.»

Anderhalve minuut was de tijd waarin alles geëindigd was. De ontsteltenis, de aanrijding, zijn terugzien van den bok naar het paar dat in doodsangst zat, hij als een rots, zij waanzinnig

met de armen wankelend op de lucht. „In een oogwenk hadden onze vliegende paarden ons naar het eind gevoerd van de loofgang; met rechten hoek wielden wij in onze vroegere richting; de draai van den weg voerde het tooneel uit mijn oogen in een oogenblik, en wierp het in mijn droomen voor altijd.”

Het derde deel is de droomfuga, gegrond op het voorgaande thema van plotselingen dood. Hierin is geen humor meer. De elementen van het voorgaande en ook van het eerste deel zijn hier in een fantastieke eenheid opgenomen met een benijdenswaardig vermogen van innerlijk gezicht. Het moge zijn dat deze droomen hem door den opium werden ingegeven, — het moge zijn dat men ook zonder dit te meenen zijn eigen woorden óverzegt: *Raptures are modes of troubled pleasure*, — de *rapture*, de verrukking van het innerlijk gezicht, de verrukking van den tot beeld geschapen hartstocht, een van die scheppings-toestanden naastverwant aan die van den geboren dichter, is hier ontwijfelbaar geopenbaard.

Hoe geef ik van deze schijnbaar regel-looze

Vizioenen een ontleding en een overzicht? Zoo als het woord *fuga* al aanduidt verzinnelijken ze een reeks van stemmingen waarin hetzelfde motief voortdurend opkomt, door een ander overwonnen wordt, maar in eindelijken triomf ten slotte zegepraalt. Het motief is het meisje van de aanrijding. Eerst op een speeljacht verschijnt zij met jongelingen en bloemen om onder te gaan in den schok van zijn engelsche driedekker, dan op een fregat in een storm, hoog tusschen het touwwerk, en verdwijnende in de woedende golven. Daarna loopende langs een kust, hem ontvluhtende, om begraven te worden in het drijfzand. Eindelijk in den kronenden droom van eindelijken zegepraal. Hij stond op een zegekar, gelauwerd. Het wachten was op het geheimwoord: Waterloo en Herwonnen Christenheid. Door steden, over rivieren en door bosschen reed hij, tot een machtigen kathedraal. De loofgang van de aanrijding herhaalt zich in de gewelven: veertig mijlen en meer reden zij: witgewadigde koorknapen zongen van de torentjes en uitstekken. Aan het eind was een doodenstad: elke sarkophaag bebeiteld met bas-

reliefs van veldslagen, van slagvelden. Daar, waar ze een hoek omsloegen kwam aan 't eind van een eindelooze middengang een meisje, in een wagentje, met bloemen. Reeën trokken haar. Met schelpen speelde zij. O kindje, riep hij, zult *gij* het rantsoen zijn voor Waterloo? Heel het volgende, de Stervende Trompetter van het bas-relief die opstaat en zijn trompet aan zijn mond tilt, het versteenende van mannen en paarden en het in leven treden van de gebeitelden, de verdwijning van het kindje dat dan weer zichtbaar wordt in de roset boven het geschilderde kerkvenster, maar nu vrouw, met de handen aan de horens van een altaar, tusschen den donkeren engel van den dood en den lichten van het leven, dit alles en de triomf van dien engel als hij eindelijk zijn gelaat uit zijn vleugels tillend den anderen wijken ziet, — heel dit stormend en stralend vizioen is iets dat nooit door menschelijke berekening zoo zou kunnen zijn saamgesteld, maar dat getuigt van dien scheppenden demon die diep in onze harten leeft.

V

Hiermede is deze fuga, hiermede heeft De Quincey zijn levensverlangen volvoerd. Uit de schrijning en spijt van het dagelijksch bestaan is hij die, zes jaar oud, in wanhoop stond voor den strijd van het leven, is hij opgestegen door aandoening heen als weinigen kenden, naar een vizioen van zegepraal als zelden een mensch genoot. Niet den vrede die van zelf komt, waar de gelukkige mee geboren wordt, en die den dichter maakt tot zoo'n begenadigde, zoeken bij dezen martelaar. Maar toch een vrede die op de deining van de donkere zee van een gruwbaar onbewuste, veilig drijft als de ark die haar vensters opende voor Noachs duif. De stroomende beweging, de zeegolving waarin deze vizioenen op- en ondergaan, is het zekerste teeken dat zij niet als koude monumenten kunstig gebeiteld zijn, maar wonderlijk opgerezen als de schoonheid uit een sombere zee. Hij heeft haar dan toch gevonden, de schoonheid die hij verlangde, zij het dan als »mode of *troubled* pleasure,» zij het dan als *Suspiria de Profundis*,

zij het dan als laatste deel van zijn ervaringen met den opium, — wiens heele leven één verlangen naar schoonheid was en die haar eindelijk, hoe dan ook, gevonden heeft, kan zeggen dat hij niet vergeefs heeft geleefd.

Zelf wist hij het en hechtte aan dit werk allermeest. Het bevatte iets dat men in proza nog niet beproefd had, vond hij. Dat men het hem schrijven zou als men van de *Suspiria de Profundis* wat meer kende en er hem, ook al mocht men het afkeuren, liever om had, hoopte hij. Ook zonder meer ervan te kennen, kunnen wij hem gelijk geven en ik voor mij zou hem dit schrijven graag hebben toegericht. Het is nog geen veertig jaar, denk eens, dat hij dood is en hij zelf vond het een aangenaam denkbeeld dat hij geen lezers had dan een vijftig jaar van hem vandaan. Dichterbij hoeft ook niet als men zóó schrijft. Zijn schoonste zelf, zijn heele zelf — want nu geef ik u al die eigenaardigheden die ik in mijn aanhef noemde, graag ter beoordeeling — zijn heele zelf hebben wij hier, nabij ons, voor altijd.

Kerstdagen 1896.

DE IDEE IN DE GESCHIEDENIS ¹⁾

I

Het is mooi, in de Rede van Dr. Bussemaker waartenemen, hoe met de tijden de systemen wisselden, waarin de menschheid de gebeurtenissen van haar verleden rangschikte en begreep. Als de producten van drie groote tijden komen zij naar voren, de drieërlei groote stelsels, nu vergaan, maar waarvan de grondlijnen en vormen ombrokt en doorgroeid met menige onvergeetbare traditie en steeds weer groenende legende hun vast bestand hebben in ons besef van historische tijden, en eerwaardig zijn als

¹⁾ Naar aanleiding van: »De behandeling der Algemeene Geschiedenis." Rede bij de aanvaarding van het Hoogleersambt aan de Rijksuniversiteit te Groningen, den 16en Maart 1895 uitgesproken door Dr. C. H. Th. Bussemaker. 's Gravenh. Mart. Nijhoff 1895.

ruïnen, door het voorgeslacht als kasteelen bewoond.

Eerst in Romeinschen tijd het stelsel van Polybius. Dat had Rome voor middelpunt, en om het middellandsche zeebekken liggen de oevers langs, de Romeinsch-Karthaagsche, de Macedonisch-Grieksche, en de Syrisch-Egyptische staten, als schoone leden van dat lichaam, waarvan Rome de ziel.

Toen in christelijke eeuwen twee verschillende. Het eigenlijk-christelijke eerst, van een Menschheid stijgende tot den Christus, en dalende van waar de Gekruiste aan zijn hout hing, langs de hellingen van Golgotha naar de schemeringen van het Laatste Gericht. Dan dat oud-testamentische, naar den droom van Nebukadnezar, het beeld dat een hoofd van goud, borst en armen van zilver, buik en dijen van koper, de voeten en schenkelen van leem en ijzer had, van vier groote heerschappijen de verbeelding, waarvan de laatste, de Romeinsche, begonnen met Augustus en Christus, in dien christelijken tijd nog altijd bleef.

En dan eindelijk dat van de Renaissance.

Eén klassieken tijd erkende dit, en een waarin die klassieke tijd zou zijn her-leefd. Daartusschen de Middeleeuwen, een tijd van overgang. Deze indeeling is het die ook nu nog in de handboeken resteert.

* * *

Is het niet opmerkelijk dat de Menschheid altijd weer door één feit, één persoon, één instelling, door zulk ééne als haar verbeelding en belangen beide op het hevigst getroffen heeft, bij het vormen van haar groote concepties wordt gedomineerd?

Rome, Christus, de Renaissance — beteekenen die namen de tijden zelf niet, hun belangen en hun symbolen, hun werkelijkheid en hun idee? Welnu, naar *dit* feit, naar *die* persoon, naar *deze* instelling, schikt zich al het andere in hun zien van de geschiedenis. Eerst om Rome, dan om Christus, dan om de Renaissance wordt het wereldgebeuren gegroepeerd.

II

Niet minder leerzaam dan dit gedeelte van Dr. Bussemakers Rede is dat andere, waarin hij aanwijst hoe uit de laatstgeschreven wereld-geschiedenis, die van Ranke, niét één zulk een Idee valt los te maken, maar alleen verschillende gedachten, waarvan het blijkt dat zij in verschillende tijden van bizonderen invloed zijn geweest.

Of het dan waar is, dat in ónzen tijd de beschrijving van de geschiedenis ontsnappen zal aan wat ons in vorige de wet van haar wezen leek: de groepeerings van al het andere om een, van stoffelijke en geestelijke beteekenis, opperste moment? Hebben wij ons Rome, onzen Christus, onze Renaissance niet? Blijven *wij* enkel, met Ranke, «Gods geheim» in den wereld-loop voor «ondoorgrondelijk» aanzien, en beproeven niet, als toch naar den aard zou zijn van bewuste wezens, ons een denkbeeld te vormen van dat geheim? Korter, konkreter dan, want geen ideeën, feiten, overweldigende feiten voor lichaam en geest beheerschen zulke bevat-

tingen: is er niet één feit in de moderne tijden dat voor ons gelijkwaardig naast Rome, Christus en Renaissance staat, dat ónze belangen en verbeelding op het hevigst heeft beroerd?

Wat wij leeren uit Dr. Bussemakers rede is dat dit voor de aan onze hoogeschoolen gezaghebbende geschiedschrijving niet zoo schijnt te zijn. Ranke, stellig de grootste van alle geschiedschrijvers om de liefde waarmee hij elk feit voorzichtig als een kostbare vondst in de zachte weving van zijn stijl gevlijd heeft; — Ranke, stellig de betrouwbaarste van alle geschiedschrijvers voor zoover betrouwbaarheid het deel is van wie nooit een feit erkende voor hij het ontdaan had van de windselen van onbetrouwbare woorden; — Ranke, stellig de ruimste en rijkste van alle, omdat géén zulk een overvloed van feiten in zoo schoone komposities heeft doen groeien als tot levende gewrochten; die hij aanzag, niet als een werkman maar als een gelukkige wandelaar, die op zijn ochtendlijke voetreis eensklaps een monument van kostelijke architectuur ontmoeten zou, waarvan hij verhalende zelf niet weet wat hem liever is, dat

kunstwerk of de blijmoedigheid waarmee het hem vervult; — Ranke is de niet genoeg te bewonderen half-god die aan onze hoogeschole — en dit alles bewijst met hoe groot recht — door talrijke adepten aanbeden wordt: — maar is die Ranke wel de man, kon hij op grond van de omstandigheden waaronder hij opgroeide en leefde, wel de man zijn, om den bliksem te voelen inslaan van die éene de menschheid schuddende gebeurtenis, die voor de geschiedenis van die menschheid voortaan de Idee zou zijn?

III

Vergis ik me, of is er naast de nationale gedachte van Duitschland, naast die van de Staten-vorming en van een Rijks-eenheid uit vele staten — die, uitgesproken of niet, ál Ranke's verschillende gedachten samenhoudt — is er naast die niet een andere al een eeuw lang, niet in Duitschland alleen, maar in Europa, die in de fransche Revolutie is geïnaugureerd? Vergis ik me, of zijn naast Ranke die

de duitsche, niet andere geesten groot geweest die de europeesche gedachte het sterkst gevoeld hebben: Heine bv. om geen geringeren naam te noemen, en als óók een geschiedschrijver geen mindere dan Michelet?

Ik weet niet of ik meer Ranke's geschiedenis van de Duitse reformatie, dan Michelets geschiedenis van de Fransche revolutie moet bewonderen.

Ik weet niet of Heine's menschheidsliefde mij liever is dan Goethe's teederheid voor ieder ding.

Maar zeker is dat zooals Heine naast Goethe, Michelet naast Ranke moet genoemd worden, en dat niet Ranke en Goethe, maar Michelet en Heine dien bliksem van den modernen tijd hebben gevoeld.

IV

En daarop nu zal het voor onze voorstelling van de wereld ook nu wel weer aankomen. Evenals Rome, evenals Christus, evenals de Renaissance, is nu de Revolutie de ziel van zulk een voorstelling. Het besef er van is behalve

bij die grooteren bij honderden kleineren: de kloof die de Revolutie is tusschen alle vorige tijden en dezen wordt op honderderlei wijzen erkend.

Alleen niet door de officieele geschiedschrijving. Onder den invloed van de kalme grootheid van Ranke versmaadt zij Michelets hartstochtelijke. De Revolutie, om den wille van het evenwicht. Zoo wijs dit voor den mensch mag zijn, zoo fataal is het voor den geschiedschrijver. Niet de kalme voortzetting nu eenmaal, maar de hartstochtelijke breuk en opnieuw-bouw slaat de verbeelding van de volkeren.

Die geschiedschrijving uit rustliefde en gemis aan gevoel voor het hartstochtelijke, — de onwetende menigte uit onvermogen den natuurlijke mensch te voelen, dien de Revolutie zoo schoon gewild heeft, — zijn gelijkelijk onvatbaar voor die beschouwing van het aardsch gebeuren, *waarin één lange worsteling van ongelijkheid in het gelijkheids-ideaal van die Revolutie sterft.*

Voor de eene is dat ideaal onmogelijk, voor de andere is het de mensch die goed eet en drinkt. Het laatste heeft voor dat het praktisch

is, en laat de hoop over dat de verzadigde menigte ook eens een schooner zal zien. Het eerste is achterlijk en kan niet voortkomen.

Het mist, zooals Ranke het ten slotte voor zijn Wereldgeschiedenis gemist heeft, het *gevoel* voor het Feit, waarom die geschiedenis zich in de volksverbeelding groepeerde. Die verbeelding maakt ten slotte de koncepties toch die voor het denken van de volken onmisbaar zijn. Die verbeelding — het zou niet voor het eerst zijn dat men haar minst aan de hoogeschoolen vond.

1895.

TWEE HELDEN

I

TIJL UILENSPIEGEL

Niemand verbaze zich dat ik hem een held noem. Wij hebben zoo dikwijls toen wij klein waren zijn ondeftigen naam gehoord dat wij ons nu niet denken kunnen dat hij verheven en groot zou zijn. Toch zeg ik u, al gij groote en kleine kinderen met wie ik mij gelukkig acht dit leven door te gaan: Tijl is een held geweest.

Misschien, nochtans, was het al vroeg, door wat mijn grootmoeder mij vertelde, dat ik besef kreeg van Tijls heldenaard. «Wil je 'n pannekoek, Tijl?» vroeg ze, voor 't vuur staand met de koekepan. En voor ik, verbaasd over dien nieuwen naam, mijn antwoord had uitgebracht: «Al naar 't valt, grootmoeder!» liet ze er op

volgen. De mededeeling dat Tijl, van zijn achternaam Uilenspiegel, daar den droppel aan *zijn* grootmoeders neus meê bedoeld had, gaf mij deze dubbele gedachte in, die ik nooit vergeten heb: dat hij volmaakt gelijk had en dat ik het nooit zou hebben gedurfd.

Aangezien nu een held niet anders is dan een die *dát* durft waarom wij, lafferen, hem benijden of bewonderen, moet ik toen al den held in Uilenspiegel hebben erkend.

Ik herinner mij ook nog heel goed wat de figuur van dien brutalerd mij geweldig scheen. Wat een volslagen gebrek aan eerbied voor iets zoo eerbiedwaardigs als een grootmoeder. Wat een vanzelfsprekende losheid van alle goedmoedelijks in de beantwoording van zoo iets vriendelijks. Wat een monster van onsmakvolheid! Wat een onmenschenhardheid! Wat een satanische geestesvrijheid den wimpel van zijn spot te spelden, den viezen zakdoek van zijn zelfgenietende belachelijk-making bovenop deze ontroerende verpersoonlijking van bloedverwantschap en menscheit!

Tevoren had ik nooit geweten dat men ook

zóó kon zijn. Eerbied voor, overeenstemming met al wat het leven schoons en weldadigs bood was het element waarin ik gelukkig was. Zelfs naar het leelijke en storende voegde ik me zoolang het me leven liet, en als het te erg werd week ik even uit. *Dit* was het omgekeerde. Dit was altijd voor zichzelf bestaan, altijd alleen de kleine fouten zien, altijd onbevangen door menschelijke aandoening den Spot in de hand voeren die wondde en rinkelde.

Later evenwel heb ik Uilenspiegel begrepen als niet een grilligen maar een noodzakelijken held.

Denk u een wereld van verheven schijn, van stijve conventie, van voorgeschreven leugen, van ingekankerde onjuistheid, van dwingelandij over hart en geest die géén natuurlijk-schoone uiting ongewroken laat: denk u de zekerheid in de harten van schoonen en natuurlijken dat één sekonde van toegeven aan hun liefde voor wat uiterlijk eerwaardig is, hen den slaaf maakt voor het leven van eeuwig te verdoemen slechtheden; — wat moeten tusschen dit dilemma die goeden doen? Waar van elke gevoelsuiting

zij niet weerkeeren dan hetzij als slechtaards, hetzij als martelaars, — hoe kunnen zij met éenige schoone gevoelsuiting in zulk een wereld bestaan?

Het spreekt vanzelf dat zij het *niet* kunnen. Zij weerhouden dus hun gevoelsuiting, zij wantrouwen elke opwelling, zij letten bij elk ding op de fout die hun het recht geeft het te minachten. En hun geest, bedrijviger dan die van de lijdzamen, zoekt zich een gevoelloos en betrekkelijk veilig spel.

Dit is die Spot die berust op de kennis van het laakbare. Over de wereld die hen onthart heeft zeggen zij nu toch de waarheid, de leelijke, en zóo dat waar er één getroffene is die er hen om haten zou, er tien lachers zijn door wie ze worden beschermd. Zij genieten zichzelf, en hun wraak — die een teeken van lafheid is? Ja, want laf *zijn* zij ook, dáardoor dat zij het Martelaarschap gevreesd hebben; maar dit is de wijze, door Erasmus beleden, lafheid van een lévens-lustigen tijd.

Tusschen de overmacht van een verkeerde wereld en den Dood staande, hebben zotten

en wijzen — die veelmaal dezelfde waren — door heel Europa dien Held geschapen die de waarheid spreekt onder de gedaante van een zot.

De Treurspelheld van de Middeleeuwen is dat arme goede Verstand geweest. Tegen aard-sche onkunde en hemelsche dwaasheid heeft het beurtelings gestreden; en in onzalige koppeling met de eene en de andere heeft het heksen en heiligen voortgebracht. Toen de heele wereld verkeerd was zoodat het nergens in den klaren spiegel van een natuurlijk menschenhart zijn waarheid weerkaatsen zag, heeft het in de geesten van heel een geslacht van narren, leugenaars en duivelskunstenaars zich die nadrukkelijk zoo genoemde «verkeerde wereld» geschapen, die de Waarheid was onder een verkeerden schijn.

Zóo waar is het dat de wereld zich spiegelt in het menschenhart en daardoor altijd ten slotte de waarheid over zichzelf erkent.

Wonderlijk is het van dien tijd te lezen, waarin ook Uilenspiegel geboren is, toen de leugen

en de eerbiedlooze spot gezochte zaken werden, en hun adepten als reizende gasten hoven en herbergen, markten en vaarten vervroolijkten. De toenmalige wereld spiegelde in hen haar verkeerdheid en lachte erom. Het werd mode en een geschatte en betaalde voortreffelijkheid een waarheidsprekende dwaas te zijn.

Later, in den tijd toen de Uilenspiegel-boeken al gedrukt waren — en het Uilenspiegel-type zelf was in andere vormen er al aan voorafgegaan, en ook de leugenboeken (de latere Münchhausen) en de duivelskunstenaars-boeken (de Historie van Faustus) waren er, — later zag men aan een geleerd man zoo duidelijk en overtuigend hoe natuurlijk en noodzakelijk die zotheid ontstond. In zijn klaren bewusten geest kan de wording van de gedachte zoo rustig bemerkt worden, en dan ziet men dat het niet anders was als ik beschreven heb. Toen, na een lang verblijf in Italië, met volkomen kennis van boeken, menschen en toestanden dáar en in heel Europa, hij op reis was naar Engeland, toen — ziet men in zijn boekje — ontstond

in hem, alsof het opstond uit een zware en onuitsprekelijke verbazing, in hem dien fijnen dien gevoeligen, die nooit ofte nimmer zijn edele geestesgaaf versmoren en toch nooit er voor sterven zou, — ontstond in hem dat zachte haast hijgende lachen: o o, als ik de Zotheid was, ik die Erasmus ben, wat zou er voor mij in deze wereld heerlijk veel te prijzen zijn! Dit zijn niet zijn woorden maar dit is de gevoelsstemming waaruit die heele rede van de Zotheid, zijn heele boekje van den Lof der Zotheid geworden is, en de verkeerde wereld is het wat hij daar striemend in lachende onmeedoogendheid prijst.

Zijn dansend en trillend latijn blinkt en glanst van die aandoening; — om de harde weerspiegeling van pausen priesters en monniken, vorsten heeren en krijgslieden, godgeleerden rijken en geletterden: heel een verkeerde wereld weerkaatst in zijn proza, lacht en jukt bloemrijk geleerd en sierlijk zijn schertsvolle wetenschap, en ernst op het eind wordt ze in dien toon van den verheven humanistischen theoloog en wijsgeer als hij de hoogste zalig-

heid een goddelijke dwaasheid noemt ; — maar het wordingsproces was hetzelfde en de bedoeling was geen andere, hoewel een bewustere, als die waarmee uit het volk, anderhalve eeuw tevoren, Tijl Uilenspiegel was ontstaan.

De vraag is niet belangrijk — die door een geleerd onderzoeker bevestigend beantwoord werd — of Uilenspiegel werkelijk heeft geleefd. Wat doet het er toe of, waar er duizend Uilenspiegels zijn moesten eer één zulk een type zoo in een boek kwam, het volkomenst exemplaar daarvan ook genoemd werd met dien naam.

Werkelijker was het nooit een held dan deze, die door alle kinderen van heel West-Europa wordt liefgehad, en wiens grafsteen misschien nog op dit oogenblik te Mölln in Saksen wordt getoond.

II

WILLEM DE ZWIJGER

Er is in zijn portret dat in Cassel is — dat van den geharnasten jonkman — een trek van

innerlijke stilheid bij uiterlijke verlegenheid. Ziet men zijn mond dan is daar iets van een zeker vies-doen in, — zijn blik en hoofdhouding, dan schijnt in hun beminnelijkheid haast iets vreesachtigs door, dat uw welwillendheid inroept. Zie de oogen alléén: als ooit een blik door alle verlegenheids-trillingen heen en er als achter verborgen doodstil als een vraag in den uwen gezonken is, dan zal het deze zijn.

Niets heeft mij het raadsel van zijn karakter zoozeer verklaard als dit portret. Indien het goud-blonde afbeeldsel in het Mauritshuis ook het zijne is — en juist met het Casselsche heeft het overeenstemming — dan leert de vergelijking duidelijk welk dieper inzicht ontbreekt aan het Haagsche, dat het Casselsche heeft. De trek van den mond is bij den gulden jonkman, ietwat verzacht wel maar nu over het heele wezen uitgebreid: de oogen weerspreken hem niet. In zijn volkomen gelatenheid, te hooghartig voor minachting, in de prinselijkste volmaaktheid en de verzorgdste achteloosheid van haar, schaarschen baardgroei en kleeding, is hij de jonge *dandy* die van vorstelijke afkomst is,

en zonder dat hij het u merken laat het hoofd van een koninklijken stoet en staat. Hoe hij door dat paleis in Brussel ging, waar de dressoren altijd gevuld stonden, en hij nooit anders dan met een wenk en een zacht woord zijn bevelen gaf, kan men zich er zich uit voorstellen. Zijn rijkheid en zijn gastvrijheid — hij die twintig koks kon ontslaan in een vlaag van bezuiniging — zijn valkenjachten en *gaillardes* gedenkt men er bij: — men gelooft wèl wat een fransch hoveling eens heeft opgemerkt: dat hij zoo beminnelijke toespraak en zoo schoongevormde handen had.

Maar hij toont er zijn geest niet in. Als het harnas is aangeschoten en de vasthandige zorg van dag tot dag in den modder van het legerkamp hem in de gedachten komt, dan trilt het gordijn van lusteloosheid dat voornaam mocht staan temidden van een hofhouding, en terwijl de lichtelijk-gebleven trilling den aangesprokene tegelijk even verwacht en vertrouwelijk stemt, opent hij de doodstille vraag die altijd diep in zijn ziel lag, boven het weerloos voor hem openliggend gelaat. Zijn verlegenheid

is daar schijnbaar bij: *hij* weet het; en voor de tegenpartij tot bezinning komt heeft hij in volkomen kalmte het antwoord gelezen dat niemand zou hebben ontlokt dan hij.

Dit is het geheim van zijn overwicht: tusschen het hoe langer hoe vrijer beweeg van zijn tot openheid stemmende menschelijke dadingen bleef de blik van zijn wezen onbefloersd.

Zie het portret van veel later, naast het andere in het Mauritshuis. Verlegenheid is er niet meer, geblaseerdheid is er niet meer, het petje staat schuin op de kruin die al kaal zal zijn, onverzorgd is de baard die levenslang ijl bleef en al grijzen ging: vriendelijkheid, spraakzaamheid zelfs, scherts en opgeruimdheid bewegen zich in de fijne gevoelige trekken van dien menschelijkste volksleider Maar de stilte van dat éene oog is weer naar u toegekeerd: achter heel dat lokkende en veroverende spel van zijn bewegelijk wezen staat onopzettelijker nog dan in zijn jeugd, maar duidelijk en onontwijkbaar: de niet loslatende vraag.

Doodstil was het innerlijk waarin hij zijn ge-

dachten zocht, waarin hij als in een spiegelvlak dat nooit trilde de waarheid zag over het hem omgevende: bewegelijk het uiterlijk dat, al het overige van zijn wezen voor elk openbarende, voor allen behalve die hem zeer goed kenden dat innerlijk verborg.

Vijanden en het volk, die twee scherpzienden, hebben hem den Zwijger geheeten omdat hij onder een spraakzaam voorkomen de bezitter was van een stilzwijgenden geest.

1899.

HEGENSCHEIDT'S STARKADD

I

Zooals een huis somtijds zijn lichte vensters over het donkere land toont, en daardoor alleen de gastvrijheid van zijn vriendelijke vertrekken vermoeden doet, — zoo maakt een gedicht ons soms door hier en daar een schoon vers of door een enkele bekoorlijke bladzij de innerlijke deugden kenbaar die we zonder hen niet hadden gegist.

Het gedicht waarvan ik hier spreken wil — Starkadd door Alfred Hegenscheidt — is zeer zeker niet zonder zulke deugden. Ook is het waar dat wij, in Noord-Nederland, ze niet anders zullen naderen dan aangelokt door dat licht als uit een enkel venster, dan geleid door dien lichtstraal als uit een sleutelgat.

In Noord-Nederland zeg ik, omdat het in Zuid-Nederland niet zoo was. Daar, waar men de persoonlijkheid van den dichter voelde vóór men deze zijn uiting zag; daar, waar men de gevoelssfeer waarin hij leefde, de lijnen waarnaar hij bouwde, de gestalten die hij verwerkte, kende vóór het kunstwerk gewrocht werd dat hen alle vereende, daar kon men het binnengaan vanuit die verwantschap van leven en in zijn geheelen bouw, in-eens begrepen, de buiten hen gestelde verwezenlijking bewonderen van een in hen sinds lang broeienden geest.

Voor enkele vlaamsche jonge mannen en vrouwen was de landstreek om Verrewinkel dat geen uur buiten Brussel ligt, in den zomer van 1896 het kader geworden waarin zij hun levens voelden opbloeien en in ernstigen scherts een akademie oprichtten wier stevigste statuut wel hun jeugdige levensliefde was. Een van hen heeft in een fijne en sierlijke bladzij die in hun tijdschrift *Van Nu en Straks* gestaan heeft een beeld gegeven van zulk een Verrewinkelschen zomerdag, en daarin het portret, — breeder

en vlaamscher, zou ik zeggen, dan al het andere — dat ik hier overneem.

«In 't midden der groep pronkte genoegelijk de zotste en de wijste onder hen, de oudste en de jongste, hij dien iedereen, jongens en meisjes, gemoedelijk «menonkel” noemden, hij die allen die vreugd had ingeboezemd welke door hen jubelde. Dik en vet als een pater, maar gezonder, breeder, fleuriger, scheen hij zijn vertrouwen en zijn geluk te hebben doen deelen aan al die jeugd thans meegevoerd op den maatgang van zijn wezen. Hij lachte goedig en gul zijn neven en nichten toe, hij lachte hen toe met zijn wijdopen mond, met zijn heldere oneindig doorschijnende oogen, hij lachte hen toe met den frisschen lach van een kind.”

Dit was Hegenscheidt.

Jonge mannen en vrouwen dus, in een zomer-landschap, gelegerd rondom hun dichter. Die zomer mocht voorbijgaan als alle andere, de vrienden mochten uiteengaan en zich verspreiden naar alle windstreken, — zij hebben een levens-

seizoen gemeen gehad dat hen levenslang verbinden zal, en waarvan de geur en de adem overal door hen zullen worden verstaan. Eenmaal zagen zij hun droom van Dichter in een vriend verwerkelijkt: al wat die dichter voortaan schrijven zal, zal als geschreven zijn uit hun gemeenschappelijke ziel.

Dit is de reden waarom Aug. Vermeylen, nu hij den Starkadd te bespreken kreeg, zich niet ophield bij van dit werk het uiterlijk voorkomen. Nauwelijks zelfs hield hij zich bij zijn schrijver op. Hij ontwikkelde eenvoudig uit zichzelf het onaantastbare en aan geen uiting gebonden beeld van den algemeenen Dichter. Hij voor zich had zijn dichter-beeld gezien in Hegenscheidt; — nu Hegenscheidt een groot werk schreef was het natuurlijk dat hij dat dichter-beeld weer uit zich te voorschijn riep en zei: ziedaar Hegenscheidt, ziedaar Starkadd.

Ik wijs in de eerste plaats op van *dit* feit de belangrijkheid. Ook als die jonge mensen in hun bewondering alleen blijven; ook als kan worden aangetoond dat Vermeylens dichter een andere is dan Hegenscheidt, en Hegenscheidt

niet vereenzelvigd mag worden met Starkadd; — ook dan is het feit dat deze jongelieden, die toch in elk geval van hun ras in onzen tijd niet de minsten zijn, hun dichterdroom verwerkelijk en hun voorstelling van een goed gedicht verwezenlijkt gevonden hebben, van de grootste belangrijkheid. Bij monde van zijn jongste woordvoerders biedt het vlaamsche ras ons aan wat het, op dit oogenblik, meent te mogen houden voor een volwichtige uiting van zijn Dichterschap.

II

Als Saemund, de listige vijand van Starkadd, nadat hij Prins Ingel tot den moord op zijn vader Koning Froth heeft aangezet, nu ook om Helga, Ingels zuster en de bruid van Starkadd werft, zegt die gewezen goudsmid, thans kamerheer, tot haar het volgende:

Zie, zooals ik mijn woorden sierlijk kies
Om u met aangenaam geluid te omvangen,
Zoo maak ik ook met de eigen hand sieraad
Dat uwe weeke schoonheid licht verhoogt;
Met ingetogen blik tracht ik te vatten

De rondheid van uw arm, het effen voorhoofd,
 Hoe licht uw boezem 't blanke linnen vult;
 Ik kies het puurste goud en de éelste steenen,
 'k Roep uw gestalte voor mijn geest en graag
 Doomt zij voor mij met al haar zoete vormen!
 'k Aanbid en werk en 'k pas den gouden band
 Om uwen arm, op hoofd, op borst, op hals,
 En 'k smeed en buig en 'k werp hem spijtig weg
 Wijl 't hard metaal den lieven plooi niet neemt.

Dit is het lichtste van de vensters waarvan ik gesproken heb. Nog andere lichte plaatsen zijn er, en terwijl wij door hen te vereenigen de vormen van het donkere gebouw zullen gewaarworden, kunnen we in hun helderheid misschien ook het inwendige zien.

Even te voren gaf Saemund de volgende karakteristiek van zijn weerpartij:

hij is zoo stuur

En wild, en weet van fijner zeden niets.
 Hij kan slechts slaan en wilde liedren zingen.
 Want in zijn land in 't noorden drongen niet
 De zeden uit het zuiden die verzachten.
 Sprak hij tot u met woorden fijn gekozen?
 Tracht hij voor vrouwenoor zijn spraak te sieren?
 Neen, ruig en recht zegt hij zijn ruw gevoelen
 En woest zou hij zijn wild gevoel ook uiten!

Lees deze twee plaatsen en u daagt al de tegenstelling. Die tusschen den fijnen kunstvollen goudsmid-hoveling Saemund en den ruigen held en wilden liederenzanger Starkadd.

Later, als deze dooder van tweeduizend Friezen is teruggekeerd en Froth wreken zal, nadat aan den laatsten noodlottigen maaltijd een in fluweel gekleed minnezanger zijn liedje gekweeld heeft, en voordat hij, Starkadd, met een harpslag op zijn kop Saemund neer zal slaan, breekt hij uit in een zang, die het best zijn karakter uitdrukt en het schoonst is in de volgende strofen.

Zie 't feesten aan tafel is 't felle gewroet
Der jichtige jeugd die eens zeeën doorjoeg
Met u, o frissche Froth,
Ze plengen den wijn moedwillig ter aard,
Den wijn die eens weten en willen gebaard
Heeft bij u, o edele Froth.

Zij luist'ren naar 't lied dat verlamdend lekt
Aan de zwijmende zenuw die vettig zwicht
In 't luie lijf dat zich rekt,
Ik hoor reeds den horen uit 's vijands hand
Hoe hij luchtig lacht om het lokkende land
En om uw veste, o verre Froth.

Merk wel op dat ook déze zang zeer kunstig is. Merk wel op dat de woorden waar Saemund den in fluweel gedosten zanger mee prees:

't Is veeleer honig, veeleer zoete melk
Die wij inslurpen, zonder 't minste toedoen —

dat in dien lof een zeer fijne spot genoten wordt, en dat ook in zijn minachten van Starkadd altijd bedoeling ligt. En maak u dan duidelijk dat hier twee aan elkaar gewaagde beginselen, twee gelijkelijk-onverwoestbare levensmachten tegenover elkaar staan, elkaar vernietigende op grond van hun, menschelijke, onvolkomenheid.

Het drama, schreef Vermeylen, is wat omgaat in de ziel van Starkadd. Neen, dat is geen drama. Het drama is de strijd die klaarblijkelijk gestreden wordt. Het drama is Saemund-Ingel, het verbond van kunstenaars-wijsheid met menschelijke zwakheid, tegen Starkadd-Froth, het verbond van dichterlijken hartstocht met menschelijke goedheid. Neem aan de eene zijde de

zwakheid, aan de andere de goedheid weg en ge houdt Saemund en Starkadd over als twee natuurkrachten die zonder elkaar niet bestaan kunnen, die zonder elkaar zich niet uiten kunnen, maar die aan zichzelf overgelaten het lot lijden van de menschelijke neigingen waaraan zij verbonden zijn.

Saemund, de goudsmid, de kunstenaar, is een dichter: alleen waar hij zóó spreekt als tot Helga is hij een levend wezen, en waar vindt ge in de woorden van Starkadd inniger en fijner gevoel van die levens-schoonheid die men alleen kent door haar liefdehebben? Starkadd, de held en skald, de begeesterde, is een kunstenaar: waar vindt ge in Saemunds woorden een zang als *zijn* tafel-zang, een zóó kunstige?

Beide deze gestalten staan als gelijk-gerechtigde machten over elkander, en hun lot is afhankelijk van hun menschelijk optreden. Ingel, zwak in zijn nijd, Froth, zwak in zijn goedheid bepalen hen, en overeenkomstig met de neigingen van die menschen zijn hun eigen zwakheden.

III

Nu wij, afgaande op zijn enkele lichten, de omtrekken van dat gebouw — dat ons dan een drama bleek — in hoofdzaak konden vaststellen, wil ik, voor ik het u in bizonderheden kennen leer, iets schrijven over zijn algemeene beteekenis.

De tegenstelling Starkadd-Saemund hebt ge nu in haar grootste algemeenheid al doorgrond. Ze is die van het Onbewuste Leven en de Menschelijke Rede, wel de aller-algemeenste tegenstelling die in ons aanwezig is, en die altijd vatbaar wordt zoodra Innerlijke Drang en Regelende Geest zich niet kunnen verstaan. Ze is dezelfde die door Nietzsche in zijn gaafste jeugdjaren achter de Grieksche Tragedie gesteld is: in haar tweeheid maakt zij den geest der Muziek uit: de Dionysische Drang en Onbewustheid, de Apollinische Rede en Regeling: uit deze, zegt hij, is de Geboorte der Tragedie.

Ziet ge hoe de draden van de europeesche gedachten zich verslingeren? Algemeen menschelijk is de tegenstelling in haar eersten aan-

leg; maar waar zij tragisch wordt vinden wij haar terug als modern-europeesche gestalte, geschetst door Nietzsche, — bij Hegenscheidt de, ja Dionysische Starkadd, en de, welzeker, Apollinische Saemund.

Uit den geest der Muziek de Tragedie. „Dit drama” — schrijft Vermeulen over het werk van Hegenscheidt — „is muzikaal. Niet omdat de verzen welluidend zijn, neen, ik bedoel dat het geheele ontstond uit eene eenheid, uit een brandpunt dat zich in den innerlijken mensch ontwikkelde, in die „tweede wereld” der liefde dat het natuurlijke midden der muziek is”. „Uit die eenheid” — gaat hij voort — „werden logisch — dit is, met de eigen spontane logiek van het kunstwerk — alle onderdeelen afgeleid. Vandaar dat gelijke gedragen zijn van het geheel, die mildheid, die kuische macht die er door vloeit overal; — — alles hier ongedwongen, breed, op zichzelf levend, maar met vaste betrekking tot een middenpunt van leven”. Dit is, men merkt het wel, en Vermeulen merkte het ook, niet anders dan men van ieder goed werk zeggen kan; maar toch is er een reden

waarom men zich geneigd voelt het, evenals bij andere werken van onzen tijd, vooral te zeggen bij dit werk. Nietzsche (en Wagner) is niet voor niets erin. Menigerlei zijn de gevoel- en geestes-elementen waaruit kunstenaars werken samenstellen: het gevoel vóór de gedachte, het gevoel in muziek zijn onbewuste wezen openbarend, is een ervan. Geen kunstwerk dat er niet door leeft, geen kunstwerk dat, al het overige afgerekend, daar niet uit bestaat. Máár — *de gedachte dat dit zoo is* herkent men *niet* in ieder kunstwerk. Dat is een bij uitstek moderne gedachte. Dat is de gedachte van een geslacht dat alle gedachten-vormen hebbend afgestroopt is komen te leven in een tweede, een niet oorspronkelijke, maar historisch-gewordene, zeer verfijnde, onbewustheid. Van een geslacht, dat in de kunst de primitieven zoekt, in de wijsbegeerte *Die Philosophie des Unbewussten* heeft doorgemaakt, in de moraal van Nietzsche geleerd en van Wagners muziek niet alleen het bloed der aandoening gedronken, maar ook den ouwel gegeten heeft van zijn alleen-zaligmakende leer.

Deze gedachte in proeve van dramatische belichaming is de Starkadd van Hegenscheidt.

Geen symbolen, zegt Vermeyleylen, zoeken men. Maar wat zijn symbolen anders dan teekenen van gedachte. Het geheele drama, als niet alleen, wat elk kunstwerk is, gevoels-belichaming, maar als belichaming van de *gedachte* van dezen gevoelsoorsprong, zal ik u oplossen in symbolen.

Volk en Zee, symbolen van Onbewust Leven, omspoelen de handeling. Starkadd, de Held van dat Leven gaat er den strijd aan met Saemund, zijn natuurlijke weerpartij: de Rede die voor zichzelf bestaat. Zinnelijk teeken, symbool van de heerlijkheid waar beiden om strijden is de Kroon, die door het heele werk aanwezig is. Zelf het uitgesproken doel van Saemund die, op grond van zijn aard zelf, in het Teeken het Wezen ziet, maar toch koninklijk genoeg voelt om den Koning te bewonderen die door Ingel vermoord den dolk in de hand neemt om den schijn van dien moord te ontnemen aan het Koningschap, — Kroon, die Saemund zelf smeedde en begrifte met tooverteekens om ze aan hem te binden, — die hij na Froths dood

in de hand weegt en op zijn hoofd zet al is het maar voor een oogenblik; — Kroon die als Wolf, Starkadds dienaar, Ingel doorstoken heeft, van diens hoofd gerold, door den neergeslagen duizelenden Saemund half waanzinnig haast gegrepen wordt: — Kroon die Starkadd niet opzet, al smeekt er hem Helga om, maar die hij in stukken breekt, waardeloos teeken voor hem die het lévende symbool van het koningschap in Froth bemind heeft — zijn eenige, zijn vage liefde: — zelf het opperst symbool van gemeenschappelijke Strijd en Streving blijft op het tooneel ze gebroken achter, symbool ten laatsten male nu van gebroken levens.

Kroon en sieraden. Sieraden die Saemund smeedt voor Helga, die Helga verwacht van Starkadd, die geroofd worden, die bemind worden, die het teeken en zinnebeeld zijn van Geluk en Liefde voor het Kind dat tusschen beiden staat, in beiden gelooft, door beiden omworven en vertreden wordt: Helga, zelf zinnebeeld van het niet begrijpende (zooals Hilde, Ingels vrouw, van het begrijpende) Aardekind.

Zei ik teveel, dat dit een drama van symbolen is? Van een Gedachte en haar Teekens? Mij dunkt, als het geheimschrift en zijn sleutel staan hier de symbolen en hun gedachte voor ons van dezen modernen germaanschen mensch.

IV

De tegenstelling hierboven omschreven, heeft nog een ander beeld, ontleend aan de nieuwere europeesche geschiedenis. Het is dat van het Noorden en het Zuiden, van Germanen en Romanen. Dit is het beeld waar Stefan George zoo graag van spreekt, die de noordelijke duit-sche geesten in voortdurenden pelgrimstocht naar het kunstvoller zuiden ziet en zijn eenheid zoekt in het Heilige Roomsche Rijk der Duitsche Natie. Ook dit beeld is in Hegenscheidts voor-stelling opgenomen: Starkadd is — zelfs in den vorm van zijn lied, — de skald uit het noorden, waarheen, naar Saemund zegt, de verzachtende zeden uit het zuiden nog niet doordrongen.

Heeft men dezen trek aan het drama op-gemerkt, dan ziet men het, in de eerste plaats,

in zijn menschelijke algemeenheid, in de tweede plaats in zijn europeesche negentiende-eeuwscheid, en, ten derde, in zijn verwantschap met den germaanschen stam.

Niets belet ons dan ook nu wij het geheel zoo overzien hebben, nategaan hoe het in bijzonderheden is uitgevoerd.

Gedeeltelijk deden wij dat al. Juist van de allerbeste verzen heb ik er aangehaald, en terwijl wij in het gevele van Saemund het fijne gevoel voor de dingen-schoonheid bewonderden, genoten we in het lied van Starkadd het weerbarstige zee-zilt in den klank, en de beweging van golven in den maatslag: en zoo werden ons niet enkel door de dingen die zij zeiden maar ook door de geluiden die zij slaakten hun karakters openbaar.

Door de lichte vensters waarop wij zijn aangegaan hebben wij het geheimenis van het huis erkend, en nu kunnen wij zien of wat de vrienden van werk en dichter hadden meegevoeld overeenstemt met onze erkentenis. De schrijver van den Verrewinkelschen zomerdag, merken wij dan, heeft voor die dingenliefde oog gehad,

Vermeeylen daarentegen in zijn beoordeeling van den Starkadd meer voor het zee-gevoel. Zijn „eeuwige beminde” schrijft hij daar, „wier stem door het geheele werk bruist en zingt”.

Wij mogen tevreden zijn met die saamstemming. Door deze twee eerste, de *muzikale* uitingen van zijn gevoels-wezen, erkennen wij nu werkelijk dezen dichter in zijn oorsprong en grenzen, en hem, zoo erkend, hebben wij niet minder dan zijn vrienden lief.

Deze Hegenscheidt, die niet alleen door Starkadd maar ook door Saemund wordt uitgesproken, en niet enkel door Starkadd en Saemund maar door al de hen omgevende personen en machten — want wij zouden hem onrecht doen door te meenen dat hij niet al zijn gestalten met gelijke liefde en om hunszelfs wil had voortgebracht —: — deze Hegenscheidt als de dichter die in één grenzenlooze levensliefde en één teederheid voor al het bizondere zijn wezen verdeeld voelde en in muzikale stemmen en gestalten dat in zich verdeelde wezen deed uitwellen; — deze Hegenscheidt, zeker zoo te zijn, en strevende zoo te doen, is de mensch

en kunstenaar dien wij in Starkadd te erkennen kwamen en zijn werk zal beter zijn naarmate hij er meer als een werkelijkheid in wordt erkend.

Door de gedachte al verwant aan het geloof in een gevoel door muziek zijn onbewustheid ontraadselend, is het geen wonder dat dit gedicht allereerst als klank geschreven is. In de beste plaatsen, zagen wij al, is die klank volkomen persoonlijke uitdrukking: ik zeg onmiddellijk dat er in het gedicht van zulke zeer goede plaatsen zeer weinig zijn. Toch zijn er goede, verscheidene, en die als men ze bij elkander stelt sommige hoofdzaken van het drama al vrij goed doen uitkomen. Zoo, in de eerste plaats, de alleenpraak van Saemund, nadat hij Ingel heeft trachten te belezen dat Froth sterven moet. Ingel hoe langer hoe meer te verwarren was zijn voorloopig doel geweest, en in vertwijfeling had die uitgeroepen:

Wat windt, o Saemund, uwe koude taal
Mijn arme, radelooze hersens op!

Ik kan die groote dingen niet meer denken,
 Zij zijn te groot, en mijn gedachte woelt
 In hen en kan hun grenzen niet bereiken.

Als hij weg is, zegt Saemund:

het was bijna te veel

Voor u, nu gaat uw arm brein weer doorpeinzen
 Wat kwaad en goed is in die slechte daad.
 Een slechte daad, — waarom een slechte daad?
 Wat kan wel slecht zijn als 't een krone geldt?
 En de arme, hij wil koning zijn, en hij
 Heeft een geweten, en 't spreekt hem niet vrij
 Van goed en kwaad, — 't is een armzalig ding
 Zoo een geweten voor wie koning zijn wil.
 En toch zal dat gedacht van hem niet wijken,
 Uit zwakheid zal hij 't kwade doen en 't weten
 En 't zal hem neerslaan en voor steeds vernielen,
 En de' afgetobden heb ik in mijn hand.
 Waarom is zij voor hem dan slecht die daad,
 Waarom moet hij daardoor ten onder gaan?
 Het moet toch zoo; zoo heb ik 't ook voorzien,
 Wijl 't mij als eene deugd verheffen zal,
 Tot haar, mijn doel, die gouden koningskroon.

Dit is goed, dit is zuiver; toch voelt men
 al dat het niet sterk is: dat er onder deze
 rustige deining een zwakheid loert. In zekeren

zin is het waar wat Vermeulen zegt van die mildheid, die kuische macht die overal door het werk heen-vloeit: het is een werk vrijwel zonder gedwongenheid — kleine onbeholpenheden door onervarenheid daargelaten —, eens in den toon blijft zijn taal lenig en hoe laag ook nooit machteloos. Toch voelt men waar de zwakheid is: ze ligt niet in gevoelsdroogte die schraal en hard zou maken: ze ligt niet, bedoel ik, in afwezigheid van dichtsterlijke aandoening; maar ze ligt in een zekere kleinheid, een zekere onbeduidendheid van het gevoels- en voorstellingsleven dat zich onder die dichtsterlijke aandoening beweegt. Die dichtsterlijke aandoening kon de atmosfeer om een sterke, stralende wereld zijn: de aandoening van den dichter is werkelijk de sfeer die aan kracht en gloed wint door de hitte en sterkte van het verbeeldingsleven waar zij de uitstrooming van is; maar ietwat mat en flauw beweegt ze zich over een weinig-rijk en onuitgegroeid bestaan. Deze armoede, deze innerlijke geringheid, moet een eerlijk oordeel, juist waar het al het goede en schoone van dit werk erkend heeft,

nu opsporen. Het is billijk, ook tegenover den Maker.

Wat is, afgezien van den geheelen bouw dien wij ons in volle grootheid voorhielden, de steen waarop hij rusten zal? Wat is van het geheele drama — nu de gevoels-tegenstelling in menschelijke gestalten belichaamd is — de innerlijke beweegreden?

Het is, in één trek gegrepen, de liefde die Starkadd aan Froth verbindt. Daardoor zijn die twee saamgebracht. Daardoor zullen beiden door Saemund gehaat worden. Daardoor zal de nijd van Ingel worden opgewekt. Daardoor de moord. Daardoor de wraak van Starkadd. Daardoor en daardoor alleen het bestaan, de gang en de ontwikkeling van het heele drama.

Zien we, hoe die aandoening verhaald en gemotiveerd wordt, hoe ze zich voordoet, hoe ze werkt op hen die haar voelen, hoe ze daadrijke levende schepsels maakt van hen, die door haar beziel, de tragedie durven dragen die het Onbewuste Leven heenvoert over Menschelijke Berekening.

Starkadd vertelt ervan. Voor hij naar Friesland gaat ter bestrijding van Froth's vijanden, onder den indruk van Froth's dankbaarheid, op het oogenblik dat al de betrokkenen op elkan- der staan vol afwachting en angst om den schok te ontvangen die het noodlot van elk zal zijn, zegt hij het volgende :

'k Stond op een zachten avond aan den steven
 Verzonken in die zelfde mijmeringen
 Waarin 'k zoo hopeloos verloren ging;
 Mijn mannen wisten dat zij ongestoord
 Mij moesten laten in die oogenblikken,
 Want of het nog zoo pijnlijk was, ik minde
 Dat wroeten in mijn eigen leege borst.
 Ik staarde in de opgewoelde zee en voelde
 Mij half wellustig op en neer gaan met
 De kiel die steigrend door de baren boorde.
 'k Was weggezonden in een stomp niet-denken;
 Als uit de verte kwam tot mij de stem
 Eens deenschen zangers dien wij gastvrijheid
 Aan boord geschonken hadden en wiens zang
 Mijn volk vermaakte door zijn vreemde wijs.
 En ik verstond zijn lied: van koning Froth
 Ging hoog zijn zang en zijn begeestering.
 Hij zong hoe na den roem der jeugdge daden
 Ge uw volk te binden zocht door 't milde hart,
 Hoe in uw daden en uw deugden, steeds

Het milde hart het eerste en laatste woord sprak
 O koningslied, hoe hadt ge een heldren klank!
 En toen 'k vernam hoe 't noodlot u vervolgde,
 Hoe ramp na ramp u dreigde te verdelgen,
 Toen brieschte de oude moed weer in mijn borst.
 Terstond wendde ik den steven naar dit strand,
 Want eenen vriend, een vader moest ik redden.
 Ik vond u en het lied had waargezegd:
 Een vriend, een vader heb ik mij gered.
 Nu viel het woord, mijn koning, wees genadig.

Ik glimlach, o vrienden die het symbolische
 van dit drama niet aanvaarden woudt, nu ik
 zie waar onze studie ons heenvoert. De Wiking
 en Skald, de Zee-zoon, niet voldaan door een
 leven vol daden en roemruchtigheid, krijgt van
 een Dichter zijn bevrediging. Het werkelijke
 leven is daar om de waarheid van het Lied te
 bevestigen. Door de opgewoelde zee richt de
 held die het Ideaal van den zanger ontvangen
 heeft den steven naar de Burcht waar de Koning
 woont, de fiere en milde, die hem Vader en
 Vriend zal zijn. Een schoon symbool is dit, dat
 geheel de wonderbare vaart uitdrukt van den
 jongeling op zoek naar het leven. Maar is deze
 dichterlijke verzinnebeelding, van zoo treffend-

dekoratieve werking, het motief waarop men een drama bouwt? — Waarlijk, ik geloof dat dit drama ál te symbolisch is. Want niet anders dan de *mededeeling* dat Starkadd in Froth een vriend en vader gevonden heeft blijft hier over als de *reële* beweegreden. De *mededeeling* van een zeer fijn, zeer dichterlijk, maar zeer-weinig-algemeen-menschelijk gevoel. Men versta wat ik bedoel, want op het wel begrijpen van deze bewering komt het verstand van de zwakheid van dit drama aan. Wel als symbool, als symbool van die aanvaart van het jonge onbewuste leven is het gevoel van dezen Starkadd algemeen-menschelijk. Maar dat een jeugdige Wiking, door een lied begeesterd, met een goeden en wijzen ouden koning zoozeer dweept dat hij hem te hulp snelt en verlost van zijn vijanden: algemeen-menschelijk is dat niet als feit.

De fout — en zie hier ons afgedaald in het onbarmhartige hart van ons oordeel — de fout is dat een symbool van al te uitsluitend decoratieve schoonheid hier is komen dienst te doen als een werkelijk dramatisch motief. Als zoodanig is het zwak, is het machteloos. Onder de

dichterlijke aandoening die zich uit in symbolen als deze, beweegt een gevoels- en voorstellingsleven dat vaag en onbeduidend is.

Want een holheid van werkelijk leven is het die zoó dit symbool in de lucht doet hangen boven alleen maar de aanwijzing van een haast niet grijpbare menschelijke verhouding. En wanneer dit van het hoofdmotief van dit drama gezegd mag worden dan is het haast overbodig de overeenkomstige zwakheid aan andere deelen ervan te doen zien.

Toch zou ik ze kunnen aantoonen ook aan Starkadd's verhouding tot Helga. Als Ingel het afscheid bederven kwam door Starkadd te beschimpen en Froth hem onmiddellijk daarop ter vergoeding Helga tot bruid geeft, dan treedt ook deze verhouding in het volle licht, — maar noch geeft Starkadd, al gebruikt hij de liefste en dichterlijkste beelden, ons den indruk een werkelijk minnaar te wezen, noch doet Helga, al stelt zij zich zoo kinderlijk aan als denkbaar is, ons gelooven dat zij een kind is uit Gods vrije natuur. Beiden blijven decoratieve, beiden blijven als werkelijke wezens onuitgegroeide gestalten.

Onmogelijk ook om een waardige werkelijkheid aan de dichterlijke grootheid van Froth onder te schuiven, was het Hegenscheidt, toen hij dien koning moest voorstellen aan den avond van dien dag in gesprek met Helga en Hilde. Er is in de natuurlijkheid waarmee die grijsaard ervoor uitkomt dat het gedrag van Ingel hem geschokt heeft, in zijn verbazing wat Ingel wel tot zulk een taal verleiden kon, en in de openhartige verklaring dat hij hem dien middag niet meer herkende, iets dat meer aan een goedgeen predikant, vader van een student die niet deugen wil, dan aan een koning zich uitlatend over den troon-opvolger denken doet.

Waarlijk, de dichter van dit drama moet mij toestaan de maat van mijn wreedheid vol te meten met de verklaring dat er dichterlijke naïveteiten zijn die bedenkelijk veel van werkelijke onnoozelheden weg hebben.

De beste figuur, juist als werkelijk, lijkt mij Saemund. Komt het doordat hij zich van nature beweegt in een werkelijke wereld? Van hem voelt men tenminste doorgaans dat hij er op zijn plaats is, dat hij dus in een *drama* op zijn

plaats is. En, hoewel niet over-oorspronkelijk, en hoewel ook hij geen *grootte* ruimte van werkelijke verhoudingen om zich te scheppen weet, is er fijnheid in zijn spreken tot Ingel zoowel als tot Helga, en wordt hij zelfs groot als hij wenscht te sterven als Froth.

Mooie trekken zijn er overigens in dit werk. Zoo van Ingel, als hij niet door Froth's baard heen durft steken; zoo het heele tooneel als Froth aan de deur van zijn kamer komt, Ingel herkent als den moordenaar, zich neerzet en met zijn laatste kracht zichzelf den dolk in de wond tracht te stooten om den nieuwen koning te redden voor de schuld van den moord. Schoons is er zoo ook in het laatste banket, waar Starkadd zingt en de katastrofe volgt.

Zonder onrechtvaardigheid kan men dit drama niet *veroordeelen*, al is ons oordeel nu ook, en volkomen terecht, geloof ik, hard geweest.

Volkomen terecht ook was het dat wij het uitspraken.

Niets is duidelijker dan dat nu, langzamerhand, in Zuid-Nederland uitingen ontstaan van dat gevoels-leven, dat geheel Europa, dat ook

Noord-Nederland heeft verjongd. Duidelijk is, dat die niet gevormd werden zonder invloeden uit Noord-Nederland. Duidelijk, dat hier de gelegenheid is, waarnaar wij jaren hebben uitgezien, tot gemeenschappelijke krachtsaanwending door twee stammen van een zelfde ras. Wij voor ons zijn daartoe van harte bereid. Maar fataal zou het zijn indien de Vlamingen, alleen uiting gevend aan hun bewondering, hun arbeid zagen buiten verband met het oordeel van Noord-Nederland. Indien zij zich vastzettend in hun overtuiging dat de Vlaming een guller, een van gemoed dieper wezen is dan de Hollander, smaalden op onze geestes-fijnheid en onze kunst. Wij weten wel, niet voor niet zijn wij de erfgenamen van de zeventiende-eeuwsche beschaving, en zeer zeker zullen wij geen afstand doen van het recht dat onze voorouders ons overgeleverd hebben, in kunst en geest de gelijken van Europa te zijn; maar zoozeer hebben de beschavingen van de laatste eeuwen geen verwantschappen kunnen dooden, dat ook nu de gemeenschappelijke natuur ons niet liever zou zijn dan de alleenzame leer.

Bovendien is geen grens meer wat ze vroeger was. Er is geen reden niet een in de kunst te zijn al zijn wij twee in het staatkundige. Er is geen reden niet ook europeesch te zijn, hetzij men Vlaming heet of Hollander. Wij zagen het weer aan Hegenscheidt: de europeesche gedachten dringen door alle poriën van het gemeenschappelijk bestaan. In deze omstandigheden zijn de schuwheid van het zuiden en de hooghartigheid van het noorden gelijkelijk verouderd. Kinderlijke provincialismen zijn ze die we zullen afzweren in onze gedachten, zooals we er ook wegwerpen uit onze taal. Indien zij goeds hadden ter bewaring van het eigene, dan zal hun werking op ons karakter nablijven; maar niet ter scheiding of bestrijding, maar ter vereeniging en versterking van het verwante zal hun kracht worden aangewend.

Ik verzoek u, mijn vlaamsche vrienden, zooals gij uit uw taal niet alle gewestelijke woorden zult verwijderen, maar de goede en krachtige houden opdat die uw werk oorspronkelijk en deugdzaam maken, — behoudt zoo van uw schuwheid tegen het noorden alleen zooveel

als noodig is ter bewaring van uw persoonlijkheid, — maar, voor het overige, sluit u erbij aan, maakt u eraan gelijk.

Behalve dat gij dien goeden ouden dichter Guido Gezelle hebt zijn er nu onder u verscheidene jongeren die gebroken hebben met de vlaamsch-retorische opgewondenheid en die door verzen en proza hun verwantschap met ons hebben getoond. Eerste daad van oprechtheid en gastvrijheid jegens hen leek mij nevens de uiting van mijn genegenheid de onomwondenheid van dit Oordeel; — en zoo hoop ik dat gij het zult verstaan.

1899.

DE SPAANSCH E DROOM.

Ik ga in gedachten nog eens door de Pyreneënpoot als toen ik over rotsen heen een stukje schilferig strand zag tegen een blauwen hemel van-uit een weelde-trein langs Biarritz. De witkoppige zeekaptein in marine-blauw tegenover ons had al de tinten van rooden rotsgrond en zuidelijke zeeën en zijn dochter naast hem leek een van die vervaarlijk-gesnavelde helgekleurde papegaaien die door zeelui uit verre vreemde landen worden meegebracht en die door hun gerimpelde oogkassen en onuitsprekelijke onbeschaamdheid een leeftijd en ervaring van eeuwen uitdrukken. Zij hadden beiden in hun glanzende nieuwheid en zeldzame raarheid toch al veel van die wonderlijke rariteitenverzamelingen die door families van zeevaarders, onder stolpen en kleurig gaas boven op eiken-

houten linnenkastjes bewaard worden : stukken Oost-Indië in opgepoetste voorkamers. En zoo was ook in haar schoot het witte glanzende leeuwte, als van zij en met kraal-oogen. Maar het menschelijke was één oogenblik kort voor zij in Biarritz uitstapten, toen zij met een harts-tochtelijken greep zijn hand drukte en beiden een oogenblik wegkeken met oogen vol tranen.

Op reizen gaat het leven ons voorbij heerlijk, wreed en stilzwijgend. Wij zijn voor een korten tijd uit den kring gegaan waarin wij werken op het ons omgevende ; en wij weten het. Onze inwerking heeft opgehouden. Geen van de voorvallen die ons nu aandoen, en dieper aandoen omdat wij een-en-al ontvangen zijn, vindt in ons een kracht die hen wil wijzigen. En nu eerst beseffen wij de wreedheid van den levens-strijd. Thuis toen wij krachten waren van wie hulp kon uitgaan en wij van geen leed binnen ons bereik geloofden dat het niet door ons viel te lenigen, toen moesten wij voor ons deel wel gelooven aan een kracht die ten goede keert. Maar in ons heeft die kracht nu opgehouden.

En de voorvallen van het leven worden voor onze oogen afgespeeld wreed en met onbedriegelijke onontkoombaarheid.

Zoo vertoont ook de natuur op reizen haar karakter van onaantastbaarheid sterker dan thuis ooit. Maar wat in zijn werking door levende wezens gemis is aan mededoogen, is in landschappen enkel heerlijkheid. Het is wel een dwaze gedachte dat de natuur van ons vaderland minder onafhankelijk van onze hulp zou zijn dan vreemde; maar ze ontstaat daaruit dat wij met haar wel en met de vreemde niet vertrouwelijk zijn. Wij maken het gevoel wederzijdsch omdat het zoo sterk is aan éenen, aan onzen kant. En dan ook: een andere reden waarom geheel vreemde landschappen ons zoo aandoen als eeuwigheid: wij kennen ze niet in hun veranderlijkheid. Wij zien ze op één schoonen avond als wij juist en diep hun groote lijnen voelen zinken in onze stemmingen, en zóó blijven ze ons bij. Zoo zag ik op den avond van dien dag de hooge kammen en breede hellingen van de Pyreneën terwijl we er door-

reden alleen met ons beiden, liggend uitziend door het open raampje; en in de stilte van den zonsondergang toen de zijdalen donkerden en roze en paarse lichtsluiers zweefden langs dat berglandschap, lagen onze oogen in een rechte lijn naar die groenig-zilveren streep in het westen, alsof dáar boven de volte van het aardsche vormen-land het eigenlijke rijk van de eeuwigheid begon.

De stilte waarmee men een reis maakt, de innerlijke stilte die altijd op een gegeven oogenblik intreedt en ná welk oogenblik eerst de gemeenschap met die vreemde wereld begint, — daarmee treedt het karakter van eeuwigheid dat het leven rondom ons aannam in onszelf. Ik moest zeggen: *in* dat oogenblik; en meer. Want ik geloof eigenlijk dat in dat éene oogenblik onze heele gemeenschap ermee besloten is. Wat verder komt zijn de gestalten waarin wij later zien wat toen al in ons geworden is: dat éene, kenbaar aan die stilte, is van verdere verschijning de ziel. Wat het is? Het is het ophouden van alle indrukken, van alle gedachten

om hunzelfs wil of om een doel. Het is het (naar aanleiding van wat of hoe is van onzegbare — in woorden dus van geen beteekenis) losgeworden zijn van al wat tijd en oorzaak heeft: het is het gevoel van eeuwigheid, zonder besef van uiting of aanleiding, alleen in zich. Onder al de beelden die in bonte verscheidenheid op ons aandringen, en sterker dan die, blijft onze innerlijke stilte: al die in de werkelijkheid luidruchtige beelden leiden in onzen geest een stilzwijgend bestaan. Hoe menigmaal heb ik zoo op reis de wreedheid en heerlijkheid van dat stilzwijgende leven ondervonden dat in waarheid de eeuwigheid van ons leven is. Hoe menigmaal begreep ik toen dat waarlijk gelukkig alleen hij is die ook van zijn dagelijksch leven die eeuwigheid ondervindt.

* * *

Wonderlijk heerlijk was het hoe álmeer op die reis van Bordeaux over Saragossa en Tarragona naar Valencia de schoonheid van dat ons nieuwe leven ons in zich opnam en gelukkig

maakte. Toen wij uit de vorstelijke kamer van het hotel Richelieu, met het naamcijfer van den gevreesden kardinaal op onze slaaplakens, uit den marmeren voorhof met oranjeboomen waar een galerij boven langs liep, voorbij de haven van Bordeaux reden, konden wij denken, met de touw-winkeltjes naast ons en in den morgenmist het woud van masten en takels, nog in ons land te zijn, in Amsterdam aan den IJ-kant. Als een laatste groet was dat. Maar het strand van Biarritz en de Pyreneën waren een voorbereiding, en toen een jonge slanke Saragossaan met romeinschen gezichtshoek ons de rijpe druiven aanbood op een bank onder het latwerk waar ze van af hingen, voelden wij dat het paradijs om ons heen zich opendeed. Dien dag schoten onder de zomerzon honderden van kleine blauwe hagedissen den weg over: de Ebro, eerst breed, bruiste een kloof van een bedding in, waar warplanten elkaar omrankten. Ook een kathedraal was er waar in 't afgesloten koor, van binnen oud hout en koper, van buiten een muzeum van beeldhouwwerk, dikke prelaten, de hofhouding van den aartsbisschop, in schar-

laken mantels en pelerinen hun mis vierden; de stemmen van jongetjes, koorknapen, hoorden we, zoo weldadig als klaar water, door het onweer van de breedstrottige heeren. Na de mis liepen ze langs ons, in voldane hooghartigheid, met een tikje van nieuwsgierigheid de hoofden even op naar ons. Het is een van de trotschte en eenvoudigste kerken die ik me denken kan. Een zuiver kruis, niet verbrokkeld en verpotsierlijkt, maar gekleed als een streng slank vorst, met een figuur die altijd jong blijft, in nauwsluitend en volmaakt kleedij van marmeren verbeeldingen. Lateren hebben er den vloer gemaakt. Het is of ze huiverden iets toe te voegen aan dat gesticht dat zoo volmaakt in zichzelf is: de figuren van den vloer, mozaïek, zijn de projecties van de gewelven erboven, zoodat het is of hij niets als een spiegel is die in de laagte de hoogte weerkaatst. Maar in Taragona eerst, op een wandeling buiten de stad, was het ons alsof het paradijs zich om ons gesloten had. Dien heelen morgen waren wij, en nu voor lang, los van het leven waaraan wij zoo veelvoudig waren gebonden. Nieuwe

menschen in een nieuwe schepping stonden we. Een soort bergpad was het tusschen wijnstokken en olijven-boomgaarden, maar met ook manshooge aloës, meer dan manshooge cactussen en bloei van wilde heliotropen. De zee zagen wij telkens tusschen de rotsen: roze-roode boomen bloeiden vóór het blauwe water. Onder een vijgeboom zittend tusschen kleine meisjes dronken wij pepermunt-water. Zoo wonderlijk is de mensch gemaakt dat hij ook aan het schoone zich niet dadelijk overgeeft. Hij is dan als een kind dat eerst loopen leert en zoekt angstig een bekenden steun. Zóó zocht ik in mijn gedachten als bevreesd naar iets vertrouwelijks waarop ik mij steunen kon; maar ik vond het niet: alle verbinding met mijn vroegere leven was afgebroken; en aarzelend maar al dapperder schreed ik noodgedrongen door een nieuwe heerlijkheid.

* * *

In Valencia verwonderde ik mij dan ook volstrekt niet, zoo zeker van mij zelf te zijn. Dit

was immers de Tuin van Spanje en het marktplein met zijn bloemen en vruchten was de Tuin van Valencia. Ik verwonderde mij volstrekt niet toen de straatzangers met hun tokkelende instrumenten mij liederen zongen die klonken alsof ik ze kende, toen het bloemenmeisje met glanzende haren en gitten oogen, met de bloem die mij lief was uit mijn vaderland op mij toetrad en ze mij reikte, want dit was nu toch immers het Paradijs van mijn eigendom, en de gestalten die mij hier tegemoet traden, kwamen ze uit een werkelijkheid of waren ze geschapenen door mij? Mijn reisgenoot mocht in dien broederzanger een schooier zien en glimlachen om mijn meening omtrent de schoon-gebootste hand van dat meisje: ik wist beter, want als het waar was dat hij naar de wetten van onze vroegere wereld sprak, deed hij het ook naar die van mijn hemel hier?

Van een zoo vreemd land als Spanje is dit juist het heerlijke dat men reist in zijn droom ervan. Waar de werkelijkheid zoo het voorkomen van een droom heeft en geen ding van onze

omgeving meer ons denkbeeld van werkelijkheid verwezenlijkt, daar doet men wijs als men het droom-karakter van de werkelijkheid aanvaardt. Karakter van droom—karakter van eeuwigheid: is het eene wel iets anders dan het andere? Juist dat wat ik vinden kwam, wat ik hierboven noemde, vond ik in de noodwendigheid waarmee Spanje me als een droom verscheen.

Bij de hooge moorsche waterbassijnen in de bergen, achter Valencia, — onder de palmen en granaatboomen van Elche dat achter Alicante ligt kan men zijn droom vervolgen, en, als men een daklozen witten muur of een koepel in de verte ziet, meenen dat men de andere zij van de Middellandsche Zee al heeft bereikt. Uit de haven van Alicante langs Cartagena, Aguilas en Almeria naar Malaga reist men de werkelijkheid ook van dien droom tegemoet. De enge straat in de oorlogshaven Cartagena, waar dien afgrijselijken Zondag, tusschen gesloten blinden, russische matrozen als jonge beren stoeiden, mocht een inkijk zijn in het Vagevuur dat toch aan elken hemel grenst — een hemel ging ons werkelijk in de haven van

Aguilas op. Dat effen wijde water, ingerond tusschen groene heuvelen, met een enkele schuine palm die op een landtong stond; boven ons de rots met een oud kasteel er op; onder ons het huisje van een haven-wachter waaruit het kraaien van een kind klonk dat gewasschen werd, en de deur halfopen waar men de jonge moeder door kon zien. Hoe wij het jongetje volgden dat met de twee levende schildpadden klapperend in zijn broekzak voor-aan huppelde naar de kasteel-poort, moorsch natuurlijk, zei hij, al bewees een gedenkplaat dat het gebouwd was in den tijd van Ferdinand van Arragon, en hooger naar het over land en zee uitziend plateau! Hoe we er een uur lang zaten, terwijl de boot bleef stilliggen, droomend en teekenend in de brandende zon! — Almeria groette ons met zuidelijke bedrijvigheid. De met roode en gele matten en breede roodkwastige koorden getuigde ezels schommelden in stoeten, aan weerszijden met tonnen beladen, van de haven stadwaarts. De zacht-bruine ossen met den zwaar afhangenden kossem trokken de hooge twee-wielige hekkewagens. Met het juk

op den nek en den riem over hun voorhoofden stapten ze statig, de oogen in eene lijn. Het roode stuk mat over hun voorhoofdriem is kroonvormig met een geel kruis erin. En de geleider die voor hen uitloopt legt soms even den langen rechten staf over het jukmidden en geeft zoo de richting aan. Dat is schoon, koninklijk en stilzwijgend. Langs de witte stad die zich naar de haven strekt en tegen den berg op staan bloemen en palmen, en op de bergen erachter staat het moorsch kasteel met bastions en lange getorende muren, naar buiten door de muurbrokken en geleidingen van een verlaten loodfabriek voortgezet. Toen ik daar op dien berg in de hitte wandelde zag ik er een jongen knaap, geheel naakt, door de zon gebruind. Hij had den glans en de volkomen evenmaat van iedere spier die men aan florentijnsche bronzen ziet. — 's Avonds gingen we aan boord voor Malaga. Van ons oog naar de maan liep een breede straal licht over het water en een streep achter de schroef was als een melkweg. Zooals men de zuidelijke steden van zee uit ziet, met hun witte façaden voor

een achtergrond van bergen, heeft hun decoratief voor ons noordelijken altijd iets sprookjesachtigs. Tegen het diepe klare blauw van het middellandsche-zeewater, waarin men badend de voeten in het zand ziet, en onder den gloed van de zuiderzon, krijgt hun wit een ongewoon blinken waarop het groen van een palm verrassend wordt, — maar soms, zooals wij later zagen van Cadix, wordt zulk een voorkomen paleisachtig: de koepels en lijnen voegen zich samen en het is of met treden de zomerwoning van een oostersch koning daalt naar het zonnige water. Een schoone breede architectuur in gestrekte lijnen, bogen en toren begeveld zóó Malaga. Wat ik dag aan dag door die stad gedwaald heb, door de droge bedding van de Guadalmedina, naar de berghellingen met witte landhuizen, door de nauwe straten met alle balkons vol bloemen, langs de huizenhoven waar ombloeide fonteinen spoten, over kleine pleinen waar de groote klokken van een blauwe clematis een huis berankten en zich naar buiten slingerden boven de verlaten straat. Hier was het ware leven van het Zuiden en hier was het ook

overgegaan op de bewoners. Ik herinner me een fontein waaromheen er zaten die soms met een slok water, soms met een hand boonen hun maal deden: zij zaten er 's avonds en toen ik 's morgens uit mijn venster zag waren ze er niet vandaan geweest. Andere wijzen van bestaan dan de noordelijke werden ons denkbaar: het gelukkige leven van andere tijden, andere wereldstreken ging opstaan in onze verlangens en verwachtingen. Wij zagen den neger met de karmijnlippen en het oogenwit, den Arabier met het smalle betulbande gezicht en den riem met de tasch waarin de koran stak om zijn witten burnoes. Granada wachtte ons. En toen ik den laatsten avond nog een enkelen gang door de afgelegener straten ging zag ik een groot-schonkige donkerkleurige vrouw op den drempel van haar krot zitten als zat zij op den drempel van de woestijn. . . .

* *
*

De heerlijkheid van Granada is een natuurverschijnsel. Zij is geen andere dan dat die

plek van de aarde Granada is. Was het de fijnheid van de atmosfeer, de kleur en de lijnen van de bergen, de ligging tusschen hun hellingen of de aard van bodem, groei en water — genoeg, mij kwam het voor, zooals ook de Arabieren het vonden, dat er in het klimaat en den grond van Granada een beginsel van leven en schoonheid school dat men nergens elders vindt. Een wandeling tegen zonsondergang op de Alameda van Granada, met het oog op de paarlemoeren bergen (zeiden de Mooren) van de Sierra Nevada, gaf mij stemmingen die ik in mijn meest romantieke jeugd-jaren als romantisch en buiten de werkelijkheid niet zou hebben aanvaard. Maar wat nu als de romantische droom waarheid wordt? De Mooren hebben er zich aan opgericht en achter de vesting-muren van hun Alhambra hebben zij hem volkomen verheerlijkt in zalen en tuinen, waarin al de motieven van die natuur, elk voor zich en allen tezamen, vereenigd zijn tot een kunstvol geheel. Het plassen van water, het ruischen van boomen, marmer-wit tegen hemelblauw, slagschaduw van bogen, schemer van

galerijen, tinteling van strekkende lijnen, bloemengeur in alle hoven en kleurschakeering langs alle wanden, al wat de vormen van de natuur van Granada hun geleerd hadden vereenigden zij in die paleizen-stad. De kleuren, die als er de zon op scheen de verrukking waren van Arabische dichters, zijn uitgewischt, maar de figuren en spreuken zijn over op de muren, als geweven kleederen tusschen het kantwerk van de omlijstingen, en lang, mijn vriend met onderzoekende, ik met droomende oogen, hebben we ze betuurd en bestaard. Want dit was een ornamentiek die eenig in de wereld is. Zoo zij de natuur-elementen vereenigd hadden in dit hun kunstwerk, in de versieringen verbeeldde zij de eenheid van Natuur en Geest. De gestalten van visschen, vogels en planten zijn duidelijk herkenbaar in menige teekening, maar allen zijn zij herleid tot hun wiskunstige grondlijnen. De vormen van het heelal naar hun eenheid in den menschegeest, wordt er door uitgedrukt. De semitische ziel verheerlijkte zich hier voor alle eeuwen in dit paradijs van Spanje. Tusschen de spreuken uit

hun Koran wordt deze hun belijdenis ingevat.

Wat heeft tegenover deze Mooren-schoonheid het christelijk Spanje voortgebracht! De ruïnen van het Renaissance-paleis van Karel den Vijfden staan hier tusschen de resten van het Alhambra, zooals wij de christelijke kathedraal in de moskee van Cordova zagen, — hoe nietig, hoe onoogelijk.

De heerlijkheid van Spanje, alleen de Mooren zijn het die haar verstaan hebben. Tot in de monden van de kinderen die u monumenten wijzen duurt, en rechtmatig, de moorsche heerschappij over Spanje voort.

* * *

Een andere wereld was Granada, een nieuwe levensmogelijkheid die wij voor dien tijd niet hadden begrepen. Als reizigers, los van onze omgeving, waren wij langzamerhand het leven zelf weer gaan herkennen onder de vreemde voorbijvliedende vormen: wij hadden er voor stil gestaan in den trein vóór Biarritz, wij hadden ons ermee vereenigd in de Pyreneën, wij hadden het in ons gevoeld op de wandeling buiten

Taragona, wij hadden het uit ons als een droom zien opstijgen in Valencia en Alicante en op de zeereis naar Malaga, en nu — in Malaga begon het al — maar in Granada was onze eigen droom als werkelijkheid uit vroegere eeuwen voor ons opgerezen en wij hadden er het Leven in erkend als een groote nieuwe mogelijkheid.

In Tanger zou het weer anders zijn. Nog dichter op ons aanrukkend in de levende luidruchtigheid van het heden, en met een vreemdheid die huiveren deed. Wij waren aldoor, hoe ook de vormen wisselden, in het rijk geweest van den rustigen menschegeest. Van den geest die steden sticht en maatschappijen saamhoudt, van Amfion die steenen dansen doet, van Apollo die maat en heeling geeft. Het Alhambra zelf, als een wonder van kunst en bouw, was de bekroning van een menschelijke samenleving. Op de grenzen van de woestijn, hoewel vlak over Europa, hingen de snaren van dien geest gesprongen boven de hartstochten. Door een toeval, maar dat een teeken was, zagen wij

de twee hoofdgroepen uit dat boek waarin die vriend van ons, Jac. van Looy, Tanger heeft afgebeeld. De herberg van Antonio en den dans van de Derwischen. Ons bezoek aan Tanger kreeg er iets door van een pelgrimstocht naar die twee beelden uit de tooverlantaarn van den hollandschen kunstenaar. De waanzin van den uitgestooten dwalingen, de waanzin van de uitgelaten dweepzucht, broeiden en brandden onder de koolzwarte schaduwen en onder de laaiing van de zon van Afrika. Zonderlinge helden van verdorvenheid met eerwaardige grijsaardsgezichten doken op uit den schemer van dat winkeltje; angstwekkende martelaars van innerlijke razernijen struikelden met bloedende en gekneusde schedels door dien zonnegloed. Het leven naar het beginsel van den waanzin werd werkelijkheid.

Van Looy was wel de man om dat af te beelden. Als schilder door Spanje dwalend hanteerde hem al de *tonto*, het leven ontdaan van rede. De gulden waanzin van Don Quichot rinkelde door zijn hoofd als hij moe was van 't werken. De kleinen van geest had hij altijd

liefgehad en hij haatte de wijsheid die hij „van den kouwen grond” noemde en die, meende hij, honderdmaal overtroffen werd door den waanzin van zijn ridderlijken dwaas. Sancho Panza en Don Quichot, de gek en de boer, vergezelden hem op zijn tocht door Spanje. Hij was ook verzot op de lichaamsdansen, waar, onder het volk in Spanje, de onbewuste bewegingen zich in uiten; en ver van de gereglemateerde wereld schiep hij Tanger om zich heen als een droevig-heerlijk bacchanaal van wijzen waanzin. „Gekken” heeft hij zijn boek genoemd, en zonder het te bedoelen misschien sprak hij daardoor het waanzinbeginsel van die wereld uit. Dichter bij het spel van zijn onbewuste krachten, dobbert aan zich zelf overgelaten de mensch buiten de samenleving, drijvend op den wind van zijn instinkten. Er is een gemeenschap met de natuurkrachten waar de rede is opgeheven. Blind en alleen bestuurd door het oneindige leven, doolt de onbewuste Geest. In zangers en sprooksprekers, in misdadigers en dwepers en gekken en idioten verheerlijkt dáár een leven zich dat éénigermate op dezelfde

wijze bestaat in iederen oosterling. Vreemd voor den westerschen mensch was het — maar gelukkig de mensch die ook in die spraak het Leven herkennen kan — den zwaarbehaarden gek te zien die moedernaakt onder een omgeslagen dierhuid met groote stappen over het Zocco schreed: de Heilige Dwaas.

* * *

Toen wij Tanger verlaten hadden leek het me of onze reis een terugreis was. Het vroolijke Sevilla met zijn bevaarbaren stroom mocht ons vasthouden: zijn volkstheaters, zijn nationale dansen; — de moskee van Cordova mocht ons doen dwalen door haar omgangen; — Toledo, de verlaten puinhoop, schoonheids-elementen uit Granada doen herinneren door een ligging die éénig is; — tusschen de spiegels van de café's op de Puerta del Sol scheen Madrid ons al Parijs. De regen begon ook al. Eén onafgebroken zonneschijn was ons bijgebleven van September tot November. Wat volgde was een hollandsche motregen. Nog een bezoek

aan het Eskuriaal, half en half een nederlandsche merkwaardigheid. Al de draden van het zuidelijke leven weefden zich naar den noordelijken knoop terug. De ijzerkleurige kerk waar Filips de mis hoorde; zijn er aan grenzende kamers met de tralie waardoor hij het altaar zag; zijn portret in de boekerij door Moro, de in het zwart gekleede fijn-strakke grijsaard (een verstorven Idee vol hooghartigheid) en de suikergoed-achtige marmeren graftomben. Schaterend hupten wij er de trappen af met jong en vroolijk gezelschap; een dagelijksch leven in ons verzettede zich tegen den nu zoo nuchteren dooden spaanschen droom.

Het Eskuriaal lag rood en breed tegen de rauwe woestheid van de bergen erachter toen we boven op een onnibus wegreden, en wolken stapelden zich in grillige wildheid met een branden in hun gelen buik.

* * *

En de regen ging met ons mee en de herfstwind door 't roode Pyreneën-loof: het was me

moeielijk te voelen dat ik uit Holland was.
Toen wij er kwamen leek het ons in zijn blauwe
herfstwaas vertrouwelijk en toch vreemd als
een nieuwe droom.

1899.

INHOUD

	Blz.
VOLK EN KATHOLICISME	5
SPINOZA'S ETHICA	41
BOLLANDS REDE	61
OP DE GRENZEN	67
BIJ DEN DOOD VAN ALLARD PIERSON.	116
STEFAN GEORGE	126
WILLEM KLOOS	160
HEIMAN DULLAERT	175
EEN TOCHT DOOR LONDEN	189
THOMAS DE QUINCEY EN ZIJN ENGELSCHÉ POSTWAGEN	203
DE IDEE IN DE GESCHIEDENIS	231
TWEE HELDEN I TIJL UILENSPIEGEL	240
II WILLEM DE ZWIJGER	247
HEGENSCHEIDTS STARKADD	252
DE SPAANSCHÉ DROOM	282

